

Nepoučitelný člověk

(charakteristika vybraných postav v antiutopiích
Karla Čapka)

Bakalářská práce

Studijní program:

B7507 Specializace v pedagogice

Studijní obory:

Anglický jazyk se zaměřením na vzdělávání

Český jazyk a literatura se zaměřením na vzdělávání

Autor práce:

Barbora Čejchanová

Vedoucí práce:

doc. PhDr. Eva Štědroňová, CSc.

Katedra českého jazyka a literatury

Zadání bakalářské práce

Nepoučitelný člověk

(charakteristika vybraných postav v antiutopiích Karla Čapka)

Jméno a příjmení: **Barbora Čejchanová**
Osobní číslo: P16000340
Studijní program: B7507 Specializace v pedagogice
Studijní obory: Anglický jazyk se zaměřením na vzdělávání
Český jazyk a literatura se zaměřením na vzdělávání
Zadávající katedra: Katedra českého jazyka a literatury
Akademický rok: **2017/2018**

Zásady pro vypracování:

Tématem práce je charakteristika opakujících se modelů chování některých postav v antiutopických dílech Karla Čapka. Součástí práce je rovněž dotazník, jehož cílem je zjištění čtenářské obliby antiutopií a jejich konkretizace z hlediska soudobé recepce.

Studentka si prostuduje primární a sekundární literaturu a při přípravách a zpracování práce se bude řídit metodickými pokyny vedoucí práce.

Rozsah grafických prací:
Rozsah pracovní zprávy:
Forma zpracování práce:
Jazyk práce:

tištěná/elektronická
Čeština

Seznam odborné literatury:

- ČAPEK, Karel. Válka s Mloky. Praha: Československý spisovatel, 1981. Edice Spisy Karla Čapka. ISBN 22-084-81.
- ČAPEK, Karel. Továrna na Absolutno / Krakatit. Praha: Československý spisovatel, 1982. Edice Spisy Karla Čapka. ISBN 22-049-82.
- ČAPEK, Karel. R.U.R.: rosum's universal robots. Praha: Artur, 2004. Edice D. ISBN 80-86216-46-2.
- ČAPEK, Karel. Poznámky o tvorbě. Praha: Československý spisovatel, 1959.
- KLÍMA, Ivan. Karel Čapek. Praha: Československý spisovatel, 1965.
- NIKOLSKIJ, Sergej Vasiljevič. Fantastika a satira v díle Karla Čapka. Praha: Československý spisovatel, 1978. ISBN 22-033-77.
- HODROVÁ, Daniela. --na okraji chaosu--: poetika literárního díla 20. století. Praha: Torst, 2001. ISBN 80-7215-140-1.
- MATUŠKA, Alexandr. Člověk proti zkáze. Pokus o Karla Čapka. Praha: Československý spisovatel, 1963.
- HOLÝ, Jiří. Možnosti interpretace: česká, polská a slovenská literatura 20. století. Olomouc: Periplum, 2002. ISBN 80-86624-02-1.
- BRADBROOK, B. R. Karel Čapek – hledání pravdy, poctivosti a pokory. Praha: Academia, 2006. ISBN 80-200-1385-7.
- OPELÍK, Jiří. Čtrnáctero prací o Karlu Čapkovi a ještě jedna o Josefu Čapkovi jako přívazek. Praha: Torst, 2008. ISBN 978-80-7215-356-5.

Vedoucí práce: doc. PhDr. Eva Štědroňová, CSc.
Katedra českého jazyka a literatury

Datum zadání práce: 30. dubna 2018
Předpokládaný termín odevzdání: 30. dubna 2019

prof. RNDr. Jan Pícek, CSc.
děkan

L.S.

prof. PhDr. Oldřich Uličný, DrSc.
vedoucí katedry

V Liberci dne 30. dubna 2018

Prohlášení

Prohlašuji, že svou bakalářskou práci jsem vypracovala samostatně jako původní dílo s použitím uvedené literatury a na základě konzultací s vedoucím mé bakalářské práce a konzultantem.

Jsem si vědoma toho, že na mou bakalářskou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb., o právu autorském, zejména § 60 – školní dílo.

Beru na vědomí, že Technická univerzita v Liberci nezasahuje do mých autorských práv užitím mé bakalářské práce pro vnitřní potřebu Technické univerzity v Liberci.

Užiji-li bakalářskou práci nebo poskytnu-li licenci k jejímu využití, jsem si vědoma povinnosti informovat o této skutečnosti Technickou univerzitu v Liberci; v tomto případě má Technická univerzita v Liberci právo ode mne požadovat úhradu nákladů, které vynaložila na vytvoření díla, až do jejich skutečné výše.

Současně čestně prohlašuji, že text elektronické podoby práce vložený do IS/STAG se shoduje s textem tištěné podoby práce.

Beru na vědomí, že má bakalářská práce bude zveřejněna Technickou univerzitou v Liberci v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb., o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších předpisů.

Jsem si vědoma následků, které podle zákona o vysokých školách mohou vyplývat z porušení tohoto prohlášení.

Poděkování

Chtěla bych na tomto místě poděkovat doc. PhDr. Evě Štědroňové, CSc., za její cenné rady, věcné připomínky, objektivní kritiku, upřímnou podporu, pomoc a vstřícnost, ale především za bezmeznou trpělivost, kterou mi v průběhu zpracování bakalářské práce věnovala. Děkuji jí také za vždy okamžitou zpětnou vazbu a celkovou skvělou komunikaci v období koronavirové krize. Kromě toho bych ráda poděkovala všem respondentům, již byli ochotni se mnou spolupracovat, neboť jejich názory a myšlenky posunuly mou práci vpřed. Došla jsem díky nim k odpovědím na otázky, které jsem si v souvislosti s tématem práce stanovila.

Anotace

Bakalářská práce se věnuje varovnému úsilí spisovatele Karla Čapka, který se prostřednictvím svých děl (zejména těch dystopických) vyslovoval k nejzávažnějším problémům lidstva. Z jeho dystopické tvorby se práce zaměřuje na čtyři zástupce. Díla jsou nejprve jednotlivě rozebírána, přičemž důraz je při rozboru kladen na charakteristiku chování románových postav, rovněž pak na konkrétní formy varování a řešení, které jsou v každé dystopii obsaženy. Následně jsou tyto dystopie porovnávány mezi sebou a jsou vytyčeny jejich společné znaky. Práce se dále zajímá o vztah mezi Čapkovou literaturou a tím, jak na ni reagují soudobí čtenáři. Pozornost je zaměřena mimo jiné na míru vlivu dystopické literatury na čtenáře – v souvislosti s tím se práce snaží zodpovědět otázky týkající se lidské nepoučitelnosti coby trvalého znaku naší společnosti, respektive proč nás například právě dystopická literatura stále nedokáže dostatečně poučit, třebaže s jejími východisky souhlasíme a všech hrozeb jsme si plně vědomi.

Klíčová slova

Karel Čapek, dystopie, R.U.R., Továrna na Absolutno, Krakatit, Válka s Mloky, lidská nepoučitelnost, literární varování a řešení, chování a charakteristika literárních postav, technický pokrok, dotazníkové šetření, čtenářské názory

Annotation

This bachelor thesis gives a general overview of Karel Čapek in the role of the dystopian writer and his lifelong efforts to express his concerns about issues of humanity and society and to warn the people about their weaknesses. His dystopian works are well known for their precise description and prescience of reality and as we know, there are many high-quality dystopian works written by him, yet this thesis will only focus on 4 of them. Each of the novel analyses will not only include the characteristics of the behaviour of the main novel characters, but also will highlight the novel's warnings and messages. This itself creates all the data that are necessary for our later use, because entire practical part of the thesis compares and contrasts Čapek's warnings and the young readers' response to Čapek's work, which leads into dealing with the real impact of the dystopian literature on our lives; in other words; this thesis tries to answer the tough question: Why are humans still so incorrigible despite all the dystopian (and not only dystopian) warnings? We are fully aware of those warnings and we often agree with what is written in dystopian novels, yet still we do repeat all the mistakes of our ancestors. This thesis will try to explain why is this happening.

Keywords

Karel Čapek, dystopian literature, R.U.R., The Absolute at Large, Krakatit, War with the newts, the incorrigible human, dystopian warnings and solutions, the characteristics of the behaviour of the novel characters, technical progress, a reader interest survey, reader-response

Obsah

Seznam grafů	9
Seznam tabulek	9
Úvod	10
1 Hodnoty a názory Karla Čapka	13
1.1 Čapkova filozofie inspirovaná životem a – ismy	14
1.2 Charakteristické rysy autorových dystopií	16
2 Vybrané literární postavy coby ztělesnění Čapkových filozofií a varování	19
2.1 R.U.R. Rossum's Universal Robots	19
2.1.1 Poselství díla.....	19
2.1.2 Postavy jako anti-vzory a vzory lidského chování	21
2.1.3 Varování a řešení.....	26
2.2 Továrna na Absolutno	27
2.2.1 Poselství díla.....	27
2.2.2 Postavy jako anti-vzory a vzory lidského chování	29
2.2.3 Varování a řešení.....	33
2.3 Krakatit.....	34
2.3.1 Poselství díla.....	34
2.3.2 Postavy jako anti-vzory a vzory lidského chování	36
2.3.3 Varován a řešení.....	40
2.4 Válka s Mloky	41
2.4.1 Poselství díla.....	41
2.4.2 Postavy jako anti-vzory a vzory lidského chování	43
2.4.3 Varování a řešení.....	48
2.5 Rysy lidského chování obsažené ve všech dílech	50
2.5.1 Čapkův praktický návod na harmonický život.....	56
3 Lidská nepoučitelnost coby trvalý znak věčného koloběhu života.....	58
3.1 Analýza a vyhodnocení dotazníkového šetření	58
3.1.1 Podoba, šíření a cíle dotazníku	59
3.1.2 Soudobá reflexe Čapkových dystopických děl.....	61
3.1.3 Lidská nepoučitelnost coby trvalý znak věčného koloběhu života	67
3.1.4 Konfrontace pocitů respondentů s poselstvími Čapkových děl.....	72
4 Závěr	77
5 Seznam použitých zdrojů.....	79
6 Seznam příloh	80
6.1 Příloha P1: PLNÉ ZNĚNÍ DOTAZNÍKU	80

Seznam grafů

Graf 1: Celkový počet návštěv	60
Graf 2: Motivace četby autorovy tvorby	61
Graf 3: Hodnocení autorovy předvídavosti	65
Graf 4: Míra závislosti lidstva na technice	66
Graf 5: Míra literární poučitelnosti.....	71
Graf 6: Nejpostrádanější lidské vlastnosti	73
Graf 7: Mezilidská důvěra.....	74

Seznam tabulek

Tabulka 1	51
Tabulka 2	54

Úvod

Rok od roku stále více sílí zájem o dystopickou literaturu. Nejspíše se tak děje proto, že její náměty nabírají na alarmující aktuálnosti. Spisovatelé se prostřednictvím tohoto žánru vyslovují k problematice lidského chování a jeho negativních důsledků, a často svým dílem poskytují nejen cenná varování, ale i možná řešení potenciálních problémů, s nimiž by se soudobá společnost jednou mohla střetnout. Čtenářům se zase nabízí možnost nahlédnout do dané problematiky skrze autorovo myšlení, čímž se obohacují o alternativní pohled na skutečnost, obzvláště pátrají-li po odpovědích na otázky spojené s naší nejistou budoucností. Hledat takové odpovědi v dystopických dílech totiž vůbec nemusí být zbytečné; vždyť mnozí spisovatelé předběhli svoji dobu a ve svých vizích odhadli, co se později doopravdy stalo. Zmínme například Jevgenije Ivanoviče Zamjatina, který ve svém antiutopickém románu *My* (1920) odhadl budoucí volby za komunistického režimu. Vzpomeňme i na *Konec civilizace* (1932) od Aldouse Huxleyho, jehož vizi se dnes opět blížíme zejména v oblasti klonování živých tvorů. Také tady u nás se před sto třiceti lety narodil autor, který predikoval hrozbu nacismu i obavy z umělé inteligence. Byl jím spisovatel, novinář, pátečník a cestovatel Karel Čapek. Kromě nacismu a Robotů toho na lidech vyzoroval mnohem více a nejednou prokázal, že nás dokonale znal, včetně naší nepoučitelnosti. Ačkoliv každé jeho dílo vyšlo v jiném roce, jejich jednotlivá poselství dohromady působí jako souvislý a téměř monotematický celek, nejen co do žánrové formy utopie, ale i shodnými motivy, varováním a kritikou; ať už jde o odlidšťující stránky moderní civilizace, ve které se ztrácejí lidské hodnoty či objevy a zdokonalování vynálezů, jimiž se lidstvo zdánlivě osvobozuje od svého přirozeného určení, nebo pokřivené společenské poměry a mezilidské vztahy. Postavy autorových románů jednájí podle určitých modelů lidského chování. Ty se pak opakují a variují román od románu. Spisovatel jistě tušil, že lidstvo nepostačí varovat pouze jednou, my totiž skutečně nejsme snadno poučitelní. Proto považoval za nezbytné rozepisovat se o týchž problémech znovu a znovu, jen je pokaždé zasadil do nové doby či situace. Zdaleka to nejsou pouze Čapkovy literární postavy, které opakují chyby svých předchůdců, nedbají varovných signálů svého okolí, a pak přivádí svůj svět do záhuby. Všichni tito hrdinové a anti-hrdinové totiž vykazují nespočet shodných rysů s naší společností; v podstatě ji zrcadlí. Proto se autorka práce rozhodla zvolit si Čapkovu dystopickou tvorbu dvacátých a třicátých let pro základ svého bádání, které se zaměří na tři základní otázky:

- Proč jsme se ani přes všechna ta varování ještě nikdy nepoučili z žádných dystopických děl?
- Do jaké míry se soudobá společnost cítí literárně poučitelná?

- Mělo Čapkovo varování a poselství vůbec ten smysl, který do své tvorby vložil?

Autorka se domnívá, že naše společnost jedná podle podobného vzorce chování (stejně jako Čapkovy postavy). Tento vzorec je přenosný z generace na generaci a platí bez ohledu na uplynulé dějiny, osvojené vědomosti a prodělané katastrofy. Je pravděpodobné, že je tato nepoučitelnost jakousi naší přirozeností, že je nutná, neměnná, má svůj smysl. Bez ní bychom nebyli lidmi, možná se díky ní přirozeně redukuje, možná se před ní ani nedá varovat, protože je nevyhnutelná. Proto neustále vedeme války a revoluce, hádáme se o své pravdy a sníme o jednotě, které pro všechny naše rozdílné vize nejsme schopni dosáhnout. Proto postupujeme ve zdokonalování vynálezů i přes varovná úsilí (nejen) spisovatelů, že každý převratný objev od základu mění lidský život a posléze vede ke katastrofě. Nezastavila nás celosvětová válka, ani obrovský výbuch, ani Mloci ve Vltavě. Měla tedy vůbec Čapkova varovná poselství nějaký smysl? Pokud ano, jaký? Tyto a další otázky se práce pokusí zodpovědět.

Tělo textu je rozděleno do tří hlavních kapitol, z nichž první dvě spadají pod teoretickou část práce, která má literárněvědný charakter. Poslední kapitola představuje praktickou část práce a obsahuje výsledky sociologického průzkumu.

První část se bude věnovat Karlu Čapkovi v souvislosti s jeho dystopickou tvorbou. V úvodní kapitole a jejích podkapitolách stručně představí autorovy hodnoty a názory, dále budou okrajově charakterizovány některé – ismy, zejména pragmatismus a relativismus jakožto filozofické směry, k nimž se Čapek hlásil. Poslední podkapitola představí příznačné rysy autorových dystopií dvacátých a třicátých let.

Ve druhé kapitole budou středem naší pozornosti vybrané literární postavy coby ztělesnění některých autorových kritických soudů a varování, přičemž každá skupina postav bude mít k dispozici svou vlastní podkapitolu v závislosti na díle, v němž se vyskytuje. Tato díla budou celkem čtyři; drama R.U.R. a romány Továrna na Absolutno, Krakatit a Válka s Mloky. Vybrána byla jednak proto, že všechna ztvárňují stejné základní téma a spisovatel se v nich vyslovuje k podobným problémům, a jednak také proto, že jsou mezi autorovými knihami hojně vyhledávané, což práci zajišťuje dostatek respondentů pro její praktickou část. Na závěr této kapitoly budou pomocí přehledné tabulky vytyčeny všechny základní rysy chování postav, jež jsou charakteristické pro všechna analyzovaná díla. Na jejich základech pak bude následně sepsán Čapkův univerzální exemplum morale – návod na harmonický život.

Jediná kapitola praktické části bakalářské práce nese název Lidská nepoučitelnost coby trvalý znak věčného koloběhu života. Bude částečně sociologického charakteru, neboť se jejím východiskem stane dotazník, který se zaměřuje na soudobou reflexi Čapkových dystopických

děl a jak jeho poselství vnímají současní čtenáři. Respondenti se jednak vyjádří k tomu, jak moc si Čapkovu tvorbu dávají do souvislosti se skutečností, jednak stanoví, která z literárních postav je pro ně nejvíce odstrašující ve svém chování, a konečně se i pokusí zodpovědět, jak moc se cítí být literárně poučitelní. Tyto názory budou následně konfrontovány s autorovými poselstvími a bude posouzeno, do jaké míry se Čapkovi daří či nedaří lidstvo varovat a je-li na jeho tvorbu nahlíženo s dostatečnou vážností. Závěr tohoto bádání zodpoví i výše vytyčené otázky.

V souvislosti s názvy rozebíraných děl je ještě nutné vyjasnit problematiku nejednotnosti psaní velkých písmen v názvech děl. To se liší zdroj od zdroje, zejména u: Válka s Mloky/Válka s mloky, dále Továrna na Absolutno/Továrna na absolutno či Robot/robot. Tato práce se bude držet podob názvů tak, jak s nimi pracuje Eva Strohsová v Dějinách české literatury IV; u názvů Robot či Mlok bude použito majuskulí, u slov typu robotí/mločí užijeme minuskule.

Závěrem tohoto úvodu je rovněž vhodné ujasnit míru spolupráce s dotazníkem. Dotazník, který je k nalezení v příloze, vyplnilo celkem 60 respondentů, jejichž odpovědi jsou různými způsoby zapracovány do hromadného resumé. S některými odpověďmi (typu ano/ne) je pracováno pouze okrajově, s jinými (názorovými) potom podrobněji. V případě názorových odpovědí jsou primárně využity takové, které byly dostatečně přínosné, kvalitní a relevantní vzhledem k tématu práce.

Teoretická část práce

1 Hodnoty a názory Karla Čapka

Chceme-li porozumět osobitému chování literárních postav v Čapkových dílech a hledat v nich autorův varovný odkaz pro budoucí pokolení, musíme začít u samotné charakteristiky názorů, zkušeností, hodnot a filozofických postojů, jež autor zastával. Ty jsou nicméně tak rozmanité, že by se o nich dala napsat samostatná bakalářská práce. Proto budeme pracovat výhradně s těmi, které souvisí s Čapkem coby autorem dystopické literatury 20. a 30. let a s jeho trvalou varovnou snahou, jež je stále aktuální i dnes. Mezi uvedenými lety již patřil k významným mezinárodně uznávaným osobnostem, nejen pro literární úspěchy, ale i pro svou „společenskou angažovanost při budování a hájení samostatného státu, pro věc demokracie a humanity, a ve třicátých letech postoj proti fašismu.“¹ Celou tvorbu (1890-1938) zasvětil jedinému velkému tématu; člověku a lidstvu v různých obměnách, mezilidskému porozumění, hledání úcty, pokory, tolerance a zachování lidské přirozenosti. V jeho románech nepotkáme ideální hrdiny, středem všeho je zde obyčejný člověk s běžnými životními postoji a návyky, obvyklým sobectvím, mající vždy své světlé i stinné stránky. Tento člověk chybuje a často nedomýšlí důsledky svého jednání, někdy dostává šanci na včasné prozření a napravení, jindy se o ni sám připraví. Spisovatel zastával názor, že „lidé si nezasluhují jiné spravedlivosti než lidské.“²

Největší autorova víra byla vždy vložena do obyčejného člověka a koncepce malosti takového člověka. Být „malý“ v Čapkově podání nikterak nesouviselo s méněcenností a podřadností. Malý člověk byl podstatným symbolem normálnosti a přirozenosti v době, která myslela pouze na velké plány, opomíjela přirozený chod věcí, a nechávala události značně přerůst hranice lidské kontroly. Velká důležitost byla přikládána i individuální odpovědnosti, vlastnímu názoru a osobní zkušenosti. Čapek se snažil vést lidi k tomu, aby se řídili stanovisky, jež si sami osvojí vlastním životem. Pouze jednání, která vychází z našeho přesvědčení, která jdou ruku v ruce s individuální odpovědností a která se neskrývají za komfortní a neosobní „MY“, jediné taková mohou kultivovat mezilidské vztahy. Kritizoval stanoviska vsugerovaná někým cizím; tedy stanoviska, „která přijmeme bez vlastní spoluúčasti.“³ Sám k této problematice říká, že „žádné MY nás nespasí, nedal-li jsem JÁ aspoň cibuli almužnou... JÁ ...

¹ PEŠAT, Zdeněk, STROHSOVÁ, Eva, ed. *Dějiny české literatury*. Praha: Victoria Publishing, 1995. ISBN 80-85865-48-3, s. 586

² KAMENISTÝ, Ján. ed. *Myšlenky a citáty deseti největších Čechů*. Bratislava: Motýl, 2005. ISBN 80-89199-31-3, s. 19

³ CHALOUPKA, Otakar. *Příruční slovník české literatury: od počátků do současnosti*. Praha: Levné knihy, 2007. ISBN 978-80-7309-463-8, s. 118

je zároveň slovo svědomí i slovo činu.“⁴ Je-li něco, čeho se Karel Čapek na tomto světě obával, byly to „nemyslicí lidské davy jakožto nejkrutější a nejhloupější ze všech přírodních živlů“⁵, schopné slepě a oddaně následovat cizí názory, často jen pro zbavení se vlastní zodpovědnosti a složitých rozhodování. Zločiny proti lidskosti se v cizím jménu páchají mnohem snáz, než jsme-li za ně plně zodpovědní.

Velice negativní byl Čapkův názor na násilí, neboť to plodí jen zkázu. Nejenže jej nekompromisně odsuzoval, ale také proti němu celou svou bytostí bojoval. O lidském hněvu mluvil jako „o nejsilnější pohromě a potopě, které se ani sám konec světa nevyrovná.“⁶ Jeho strach z násilí šel ruku v ruce s obavami před technikou. Válka, jež využila nejmodernější techniku k bezohlednému ničení a zabíjení lidí, v Čapkově zanechala navždy tragický stín nedůvěry k modernímu světu a převratným vynálezům, jež mohou zásadně přispět k ohrožení lidstva. Pozdější vývoj potvrdil, jak moc byl tento strach oprávněný.

Do kontrastu s násilím stavěl solidaritu, empatii, toleranci a pokoru. „Člověk by se měl dívat na všechny lidi jako na druhé možnosti sebe samého.“⁷ Pochopení druhého člověka „v jeho osobitosti, rozličnosti i mnohostrannosti, umění podívat se na něj nejen „zvenčí“, ale i „zevnitř“, naslouchat jeho vlastnímu hlasu – je základní rys autorovy tvorby.“⁸

1.1 Čapkova filozofie inspirovaná životem a – ismy

Přídomek *filozof*⁹ je ve spojitosti s autorem méně obvyklý než *spisovatel*. Snad proto, že nepředložil žádnou celistvou koncepci, ani ve svém filozofickém smýšlení nespadal do žádných přesně definovatelných charakteristik žádného konkrétně vymezeného směru. Přesto měla jeho filozofie důležité slovo v každém textu. S jistou mírou nadsázky lze kterékoli Čapkovo dílo pokládat i za filozofické. Každým z nich bojoval proti dehumanizaci lidských vztahů, poukazoval na nesoulad mezi mravním a ekonomickým vývojem, mezi vývojem kvalitativním a kvantitativním, mezi relativním materiálním blahobytem, jež je v rozporu s nedostatkem historické perspektivy.¹⁰

Ideovým základem provázeným skoro ve všech jeho dílech byl demokratický

⁴ KAMENISTÝ, Ján. ed. *Myšlenky a citáty deseti největších Čechů*. Bratislava: Motýl, 2005. ISBN 80-89199-31-3, s. 20

⁵ Tamtéž, s. 20

⁶ Tamtéž, s. 17

⁷ Tamtéž, s. 17

⁸ ČAPEK, Karel. *Loupežník: R.U.R. Rossum's Universal Robots; Bílá nemoc: četba pro žáky základních a středních škol*. 11. vyd. Loupežníka, v ČS 2. vyd., 22. vyd. R.U.R., v ČS 5. vyd., 17. vyd. Bílé nemoci, v ČS 4. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1983, s. 319

⁹ Pověst filozofa byla autoru přiznaná vydáním knihy pragmatismu. Více o tomto například od strany 44 v: OPELÍK, Jiří. Čtrnáctero prací o Karlu Čapkově a ještě jedna o Josefu Čapkově jako přívazek. Praha: Torst, 2008. ISBN 978-80-7215-356-5.

¹⁰ NIKOLSKIJ, Sergej Vasiljevič. *Fantastika a satira v díle Karla Čapka*. Praha: Československý spisovatel, 1978, s. 322

(Masarykem ovlivněný) humanismus, opírající se o východiska pragmatická a relativistická a vycházející z ideje plurality lidské osobnosti a z toho, že člověk je měřítkem všech hodnot a procesů. Dal by se shrnout následujícími klíčovými slovy; aktivní subjekt, úcta ke skutečnosti, k obyčejnému činnému člověku a jeho drobné každodenní práci, pravda osvojená vlastním poznáním a životní praxí, důraz na osobní život, mezilidské vztahy zakládající se na lásce, soucitu, důvěře, naději a pospolitosti. Čapkova filozofie chtěla být praktická a vyhýbala se nesnášenlivosti a násilnému prosazování vlastních pravd na úkor jiných. Jednoduše akceptovala lidské tvory v jejich nedokonalosti, oslavovala jejich každodenní skutky a snažila se je motivovat k vlastnímu rozvíjení a zušlechťování.

Jako přívrženec pragmatistické morálky Čapek „*neuznával kritéria přerůstající život. Člověk si musí být vědom svých mezí, za něž není dobré jít, neboť to není účelné.*“¹¹ Pragmatismus svou orientací na život, na jeho běžné problémy, na realitu každodenně žitou značil i neschopnost zaujmout k tomu, co se ve společnosti děje, postoj, který by byl lhostejný. Vyslovoval svou nedůvěru „*k velkým slovům a k ideologiím, znajícím na všechno jasnou odpověď, ale neskýtajícím vodítka v běžném životě.*“¹² Spisovatel se po vzoru pragmatismu snažil svým veřejným vystupováním a aktivitou podílet na tom, kam společnost směřuje a jak se staví ke svým problémům. Třebaže navenek působil velmi jemně, kdykoliv šlo o blaho Československa, prokázal svým pevným charakterem a vůlí jít za tím, co je správné, podstatu své osobnosti, na jejíž formování se podílela pragmatická filozofie.

Pro Čapkovu filozofii je rovněž důležité hledisko relativismu, tj. názor, že „*každá skutečnost se může komukoliv jevit jinak než druhému podle jeho vlastní situace, potřeb, zájmů, životních cílů atd.*“¹³ Jinými slovy – každý má do jisté míry a za jistých okolností pravdu; záleží, jak je na ni pohlíženo. Veškeré absolutní pravdy jsou zde zpochybňovány, požaduje se tolerance k lidem s odlišným názorem. Jak Čapek sám několikrát uvedl, dle něj je nutno si uvědomit, že věci samy o sobě nejsou sporné. Sporná jsou lidská stanoviska k nim. Bylo by méně rozporů, kdyby v našem poměru k věcem bylo méně stanovisek a více znalostí. Objektivního názoru na člověka lze dosáhnout skrze součet pohledů subjektivních; nestačí k němu jedno stanovisko, dokonce ani vlastní sebereflexe. Teprve průnik více stanovisek a pohledů může objektivně zachytit lidskou osobnost.

Tento empatický, filozofií relativismu inspirovaný způsob myšlení a přístup

¹¹ MATUŠKA, Alexander. *Člověk proti zkáze: pokus o Karla Čapka*. 2. vyd. (čes. 1.). Praha: Československý spisovatel, 1963, s. 240

¹² CHALOUPEK, Otakar. *Příruční slovník české literatury: od počátků do současnosti*. Praha: Levné knihy, 2007. ISBN 978-80-7309-463-8, s. 117

¹³ Tamtéž, s. 117

k problémům a otázkám Karlu Čapkovi zabraňoval nacházet či formulovat jednoznačné odpovědi. To se však později změnilo, jak uvidíme i v následující podkapitole, jež pojednává o jeho dystopiích. Spisovatel se své nestranné objektivnosti, bezbřehé tolerance a nekonečného pochopení pro cizí názory nemohl držet věčně, neboť hrozba války, „*zostření všech rozporů kapitalistického světa v době krize a uchvácení moci fašisty v sousedním Německu znamenalo tvrdý zásah do jeho relativistické teze, že každý má svou pravdu a že každá z nich může být stejně správná.*“¹⁴ Matuška k tomuto tématu výstižně dodává, že „*pravdu fašismu nebyl Čapek ochoten začlenit ani do své pluralistické soustavy, ani do svého mravního vesmíru. Zaktivizoval svůj demokratický ideál; a to, co v něm skrytě nebo zjevněji pracovalo i za dějinného bezvětrí, vstoupilo nyní na první místo.*“¹⁵ Od toho momentu vstupuje do literatury Čapek bojující a neústupný, mající své jasné „ano“ i jasné „ne.“

Jeho názory nebyly vždy zcela neměnné, ani založené výhradně na filozofických principech. Při svých myšlenkách o lidském pokroku a jeho úskalích vycházel z morálních a etických konceptů. Nešlo o žádné neuchopitelné abstraktní úvahy, ale o zcela konkrétní životní situace a otázky. Jeho filozofie – stručně řečeno – do sebe syntetizovala vše, co bylo ve shodě s jeho srdcem a co si ověřil vlastní myslí i vlastním životem.

1.2 Charakteristické rysy autorových dystopií

„*Žádné drama tu není proto, aby dokazovalo, že svět je dobrý nebo špatný; spíš je tu proto, abychom z něho pocítili hrůzu a nutnost spravedlnosti.*“¹⁶

Obava o osud lidstva a tušení vzrůstajícího nebezpečí katastrof civilizace donutila Čapka v letech dvacátých, aby svou literární činnost orientoval k dystopické tvorbě. Ta se nabízela jako příhodný žánr pro zobrazení skutečnosti skryté do fantastického světa a také tvořila pozadí Čapkova hledání a poznávání pravdy o člověku. Jeho dystopie tudíž nesloužily pouze jako varování společnosti, ale i coby vlastní autorova metoda poznávání. Sám v poznámkách vysvětluje, že jeho největší slabost je jistá neschopnost přemýšlet předem..., jeho myšlení je zároveň vyjadřování; nemůže-li psát, připadá si tupý...¹⁷

Spisovatelova díla obvykle začínají utopicky; popisují idealizovanou představu technicky vyspělé civilizace, avšak ta se vyvine špatným směrem, čímž se utopie změní v dystopie.

¹⁴ NIKOLSKIJ, Sergej Vasiljevič. *Fantastika a satira v díle Karla Čapka*. Praha: Československý spisovatel, 1978, s. 158

¹⁵ MATUŠKA, Alexander. *Člověk proti zkáze: pokus o Karla Čapka*. 2. vyd. (čes. 1.). Praha: Československý spisovatel, 1963, s. 247

¹⁶ KAMENISTÝ, Ján. ed. *Myšlenky a citáty deseti největších Čechů*. Bratislava: Motýl, 2005. ISBN 80-89199-31-3, s. 20

¹⁷ ČAPEK, Karel. *Poznámky o tvorbě*. Vyd. 2. Praha: Československý spisovatel, 1960. *Otázky a názory* (Československý spisovatel), s.78

Objevuje se v nich převratný vynález s neblahým vlivem na lidskou morálku, zůstávající za technikou. Ve smyšlených fantastických světech se pak autor vyslovuje proti aktuálním sociálním poměrům, a především duševním úpadkům tehdejší evropské společnosti. Mezi důležité shodné motivy dystopií Karla Čapka patří:

- Zneužití utopického fenoménu, který se rodí v samotné realitě a vychází z obyčejného života
- Osud civilizace jako hlavní námět
- Konkrétní forma dehumanizace
- Časová dynamika
- Prostorový posun a postupná globalizace konfliktu
- Zasazení děje do současnosti či blízké budoucnosti
- Grotesknost hrdinů a symbolika jejich jmen
- Postavy bez hlubšího psychologického propracování
- Prolínání žánrů, které chvílemi tlumí vážnost děl

Jeho dystopickou tvorbu lze rozdělit do dvou období; na tvorbu 20. let (R.U.R., Továrna na Absolutno, Krakatit) a tvorbu 30. let (Válka s Mloky). Mnohé rysy jsou oběma obdobím společné; autor v nich všech zapojuje svou vizionářskou mysl, klade veliké otázky lidstva a naléhavě varuje. Všechny čtyři rozebírané dystopie pojednávají o drobném konfliktu, přerůstajícím do celosvětového měřítko; všude je „výstraha před krajnostmi, které se jednou jmenují Absolutno, jindy Krakatit.“¹⁸ Náměty jsou vystavěny na experimentálních sociálních situacích, v nichž se civilizační vývoj nechává zaslepit svou kulturní či technologickou převahou, „ve všech případech se různými způsoby nahlíží na odlidšťující stránku moderní civilizace, ve kterém se ztrácejí lidské hodnoty, mj. láska, prostota, altruismus a radost z tvořivé práce.“¹⁹

Téma všech dystopií je zpracováváno za pomoci rozmanité kritiky. Byť autorovy postoje v dílech působí až obdivuhodně konzistentně, ideový obsah a kritická podoba se však v každém z období projevují jinak. Čapek sice všeobecně pranýřuje „povrchnost, krátkozrakost, pohodlnost, sobectví, nezodpovědnost, nadnárodní organizace, které se zajímají pouze o moc a zisk, demagogii, nacionalismus, rasismus, velmocenskou i maloměšťáckou mentalitu, ostře protestuje proti všem formám netolerantního fanatismu, subjektivistického mesiášství a davové

¹⁸ NIKOLSKIJ, Sergej Vasiljevič. *Fantastika a satira v díle Karla Čapka*. Praha: Československý spisovatel, 1978, s. 155

¹⁹ PEŠAT, Zdeněk, STROHSOVÁ, Eva, ed. *Dějiny české literatury*. Praha: Victoria Publishing, 1995. ISBN 80-85865-48-3, s. 592

psychózy, ... poukazuje na lidstvo, jež plodí války a bezohledně vede samo sebe do zkázy.²⁰ Rozdíl však spočívá v tom, že u dystopií 20. let se stále ještě uplatňuje jeho relativistický postoj a naděje na lepší zítřky. V R.U.R. lidstvo zčásti vyhyne, ale jsme svědky znovuzrozené lidskosti a lásky, která se probudí ve dvojici Robotů. V Továrně na Absolutno, po celosvětové ničivé válce, se spolu vojáci pobaví jako obyčejní lidé s běžnými starostmi, v Krakatitu nakonec přeci jen vyhrává lidská zodpovědnost, třebaže se děj neobejde bez obrovského výbuchu. Díla sice naznačují zkázu lidstva, ale končí částečně nebo zcela pozitivně. To se v druhém období zásadně mění. Fejetonový román *Válku s Mloky* sestupuje ze sféry varovných dystopií typu *exemplum morale*²¹ na tvrdou zem. Naději na nový život zde nahrazuje střízlivá skepse, drsnost, skoro až neobvyklá rezignace. „*Válka s Mloky je mnohem časovější, tj. snáze v ní rozeznáme aktuální narážky i odkaz k současné společenské situaci. Zrcadlí to, co jest a prostředí čeho žijeme. Nejvíce se od dřívějších děl liší katastrofickým závěrem*“²², když se první Mlok objeví ve Vltavě.

Na antiutopiích lze podle roků jejich vzniku sledovat, jak se z Čapkovy velkorysé tolerance stává vyhraněný antifašistický postoj, kterým lidstvo povolává do boje, a jak dané antiutopie stoupají na vážnosti, po tom, co se autor střetl s ideologií a praktickou politikou fašismu. Změnilo se individuální na kolektivní. „*Od obhajoby morálních a etických hodnot se přešlo k souhlasu s aktivním bojem člověka, k myšlence o spojení osudu jednotlivce a společnosti, k podpoře hrdinské účasti individua v kolektivním zápase proti válce.*“²³ Nebyla už to utopie, nýbrž dnešek.

Poslední odstavec této kapitoly věnuje krátkou pozornost vysvětlení alegoričnosti dystopických postav, symbolice jejich jmen, záměrně nedokreslené psychologizaci i prolínání žánrů. Nabízí se otázka, proč Čapek vůbec rozvíjel děj a románové postavy a proč v dílech užíval humoru a ironie, pokud chtěl svými dystopickými pracemi primárně varovat, kritizovat a dotýkat se vážných témat? Čapek totiž „*programově usiloval o lidovou četbu – a ta nesmí být nudná, i když říká humorným nebo ironickým tónem vážné věci.*“²⁴ Snažil se psát tak, aby se jeho poselství dostala k co nejširšímu publiku v co nejpřirozenější formě; tedy skrze konkrétní příběhy konkrétních lidí v konkrétních podmínkách. Je všeobecně známo, že lidé přijmou kritiku mnohem snáz, mohou-li si ji sami uvědomit a vypozorovat z demonstrativních – a do

²⁰ ČAPEK, Karel. *Továrna na Absolutno: román fejeton*. 11. vyd., v ČS 2. Praha: Československý spisovatel, 1975, s. 157

²¹ HOLÝ, Jiří. *Možnosti interpretace: česká, polská a slovenská literatura 20. století*. Olomouc: Periplum, 2002. ISBN 80-86624-02-1, s. 153

²² Tamtéž, s. 184

²³ NIKOLSKIJ, Sergej Vasiljevič. *Fantastika a satira v díle Karla Čapka*. Praha: Československý spisovatel, 1978, s. 321

²⁴ ČAPEK, Karel. *Továrna na Absolutno: román fejeton*. 11. vyd., v ČS 2. Praha: Československý spisovatel, 1975, s. 157

jisté míry odlehčených – příběhů a situací, formou jakéhosi nenásilného zrcadlení, než aby jim byla ostře a bez vší diplomacie tzv. „vpálena do obličeje“. „*Čapek ve svých dystopiích subjektivně zavrhuje psychologii, protože komplikuje člověka, a protože složitý člověk je pro takovouto epiku nepotřebný.*“²⁵ Propracovanější psychologizace postav zde není nutná, je-li jedinou úlohou hrdinů být nositeli a ukazateli vybraných názorů a idejí. Fungují pouze jako symboly, záminky, alegorie a symbolická jsou i jejich jména, která jednou slouží jako prostředek k zdůvěrňování a polidšťování (Prokop, Anči), jinde evokují tajemství, odcizení a odlidštění (G. H. Bondy), případně pomáhají vytvořit iluzi dokumentárnosti (Andrias Scheuchzeri). Ze jména lze často odvodit chování a kompletní charakter postav, (Domin z latinského dominus – pán, funguje jako symbol nadčlověka, obraz ředitele, ideál síly a moci) což dělá každou dystopii a její poselství ještě o něco srozumitelnější.

V kapitole o Čapkově filozofii jsme vytyčili základní teoretická stanoviska, z nichž nyní budeme vycházet při rozboru literárních postav coby ztělesnění autorových názorů, kritik, varování a řešení. Díla rozebereme chronologicky s ohledem na dobu jejich vydání; jako první bude rozebráno drama R.U.R. (1920) následované trojicí románů *Továrnou na Absolutno* (1923), *Krakatitem* (1924) a konečně *Válkou s Mloky* (1935).

2 Vybrané literární postavy coby ztělesnění Čapkových filozofií a varování

2.1 R.U.R. Rossum's Universal Robots

2.1.1 Poselství díla

Toto kolektivní²⁶ utopické drama, složené ze vstupní komedie a tří dějství a nesoucí celkově tragickou povahu, je projevem obavy o budoucnost lidstva, jež si přehnaně cení techniky. Drama varuje před jejím zneužitím, jež by nakonec mohlo vést až k zániku lidské civilizace. Poprvé vyšlo roku 1920, premiéru mělo pak po roce, 2. ledna 1921 v Národním divadle. Stalo se významnou událostí nejen v tuzemské literatuře, ale i v celkovém vývoji společensko-fantastického žánru.

„Výchozím motivem je vynález umělého člověka, Robota, jenž se fyzickou podobou i užitkovými vlastnostmi neliší od člověka, naopak jej překonává svou výkonností a přesností, a

²⁵ MATUŠKA, Alexander. *Člověk proti zkáze: pokus o Karla Čapka*. 2. vyd. (čes. 1.). Praha: Československý spisovatel, 1963, s. 230

²⁶ Dílo se jmenuje kolektivní drama, protože autora nezajímají ani tak soukromé osudy a vztahy lidí, jako dramatické jevy, které vznikají v životě společnosti, fungují jako kolektiv.

navíc není opatřen ničím, co bezprostředně nesouvisí s jeho pracovní činností“²⁷, což se jeví jako velmi praktické a výhodné. Takto redukováný člověk-robot bez citů, vášní a smutku je ideálním pracovníkem, pro což se z něj brzy stává celosvětový business. Lidé se jej naučí zneužívat ve všech oblastech života, což má za následek postupný úpadek tradičních lidských hodnot a činností. Člověk takto osvobozený od práce se však nakonec nestává nikterak lidštějším, společenský nešvar není odstraněn, je naopak umocněn. Dospívající katastrofa je završena robotí revoltou a končí vyvražděním lidí. Revolta je ostatně pouze urychlením něčeho, „*k čemu lidstvo svévolně spěje svou povrchností, parazitismem a tužbou po radovánkách.*“²⁸ Celé drama tak ve skutečnosti pojednává o absenci skutečně lidských vlastností a hodnot, jež se poprvé opravdu připomenou a obnoví až na samý závěr dramatu; v podobě lásky a altruismu mezi dvěma Roboty.

Sám autor vysvětluje, že ve hře nejde o Roboty, nýbrž o lidi. „*Při psaní R.U.R. jsem myslel na hodnoty lidské lásky a práce, nadšení a víry, heroismu a tvořivosti; na práci ducha, na bodrost a obětavost, na prostotu a zbožnost, na velikou ctižádost a útlý soucit, na lidské dobytelské... Na tu vůli žít. Vůli žít, která se vrhá vší silou na jedinou cestu a otevírá ji zázrakem.*“²⁹ Čapkovi se nezdá nic krásnější než tato života-vůle, nikoliv biologická vůle vitalistů, ale ta tvořivá, která je „*pružinou lidské výkonnosti, optimistický základ lidské rasy.*“³⁰

Vedle absence lidství je robotí hra současně autorovou kritikou doby, jež dává zásadní přednost technice před člověkem. Varuje před živelností ekonomických procesů i před vznikem člověku odcizených sil, vedoucích k zájmové rozpolcenosti a konfliktům, a varuje i před nedostatkem harmonie ve vztahu mezi jednotlivcem a společností. Čapek se táže, zda náš obdiv k mechanické civilizaci náhodou nezatačuje naši pozornost ke skutečným tvořivým schopnostem člověka. „*My všichni věříme v pokrok lidstva; ale zdá se, že jsme nakloněni představovat si tento pokrok v podobě benzinových motorů, elektricity a jiných technických vymožeností. Domníváme se, že žijeme v osvětlené době, jelikož svítíme elektrinou; ve skutečnosti žijeme v jakémsi zmateném a špatně organizovaném pravěku, protože například máme pauperismus. Máme-li před očima nějaký dokonalý a lesknoucí se stroj, vidíme v něm triumf člověka; nuže, postavme vedle toho překrásného stroje prvního otrhaného žebráka, abychom si uvědomili porážku člověka. Učinili jsme měřítkem lidského řádu stroje, a nikoliv lidi; ale za to nemohou stroje, za to můžeme my... Naše stroje jsou geniální, ale naše sociální*

²⁷ PEŠAT, Zdeněk, STROHSOVÁ, Eva, ed. *Dějiny české literatury*. Praha: Victoria Publishing, 1995. ISBN 80-85865-48-3, s. 593

²⁸ NIKOLSKIJ, Sergej Vasiljevič. *Fantastika a satira v díle Karla Čapka*. Praha: Československý spisovatel, 1978, s. 73

²⁹ ČAPEK, Karel. *Poznámky o tvorbě*. Vyd. 2. Praha: Československý spisovatel, 1960. Otázky a názory (Československý spisovatel), s. 86-87

³⁰Tamtéž, str. 87

*a humánní pokusy jsou víceméně žabařské. Chceme-li mluvit o pokroku, neohánějme se počtem aut nebo telefonních linek, nýbrž hodnotou, kterou pro nás a naši civilizaci má lidský život. Nebojím se, že stroje budou pány lidí; horší je, jsme-li my lidé špatnými pány lidí nebo lidských záležitostí. Poměr strojů k lidem záleží hlavně v tom, jaký bude poměr lidí k lidem: což by mělo být v našich rukou alespoň tak, jako je v našich rukou síla strojů.*³¹

2.1.2 Postavy jako anti-vzory a vzory lidského chování

Hodrová dělí postavy v díle na typy: postavy-věci/postavy-stroje (vznikající procesem odlidštění) a věci-postavy/stroje-postavy (vznikající procesem zlidštění). Člověk a věc/člověk a stroj si ve střetnutí vyměňují vlastnosti a místa – věc/stroj ožívá, zatímco člověk, jeho obživitel a tvůrce, hyne nebo se stává svého druhu věcí, dochází tedy ke změně objekt -> subjekt a subjekt -> objekt.³² Přesně to je podstatou nejen R.U.R., ale i dalších rozebíraných románů.

Řečeno v předchozích kapitolách, každý z Čapkových hrdinů obvykle vystupuje jako nositel nějaké životní filozofie či určité ideje. Jde o *personifikace, ne personae*.³³ Soubor takových postav pak reprezentuje svazek různých tendencí v miniaturním obraze lidské společnosti. Je i podobou rozpolceného světa, zobrazujícího množství protichůdných, vzájemně se potírajících názorů, přesvědčení a snah. Každému hrdinovi dominuje nějaká hlavní myšlenka, která předurčuje jeho chování.³⁴ Nová informace už pro nás není ani ta, že jména jsou také důležitou součástí postav. V tomto případě lze použít termín *mluvících jmen*³⁵, neboť taková se opírají o zdůrazněný rys postavy. Mluvící jméno přímo odkazuje ke konkrétní vlastnosti, typu či postoji hrdiny.

Co do postojů postav ke světu, autor proti sobě staví dva protichůdné:

- 1) Panský postoj ke světu, k přírodě i ostatním lidem, sklony k příliš velkým činům, úsilí vnutit světu své názory, metody a pravdy. Postavy s tímto postojem považují za nejvyšší hodnotu moc a peníze. K cílům jsou vedeny egoistickými vnitřními motivacemi. (Patří sem Rossumové, Domin, většina vedení R.U.R.)
- 2) Přirozený postoj ke světu, k přírodě a ostatním lidem, sklony k altruismu, úsilí o zachování původních lidských hodnot (tvořivá práce, nepřiliš rychlý technický vývoj),

³¹ KLÍMA, Ivan. *Velký věk chce mít též velké mordy: život a dílo Karla Čapka*. Praha: Academia, 2001. ISBN 80-200-0936-1, s. 107-108

³² HODROVÁ, Daniela. *--na okraji chaosu--: poetika literárního díla 20. století*. Praha: Torst, 2001. ISBN 80-7215-140-1., s. 585

³³ NIKOLSKIJ, Sergej Vasiljevič. *Fantastika a satira v díle Karla Čapka*. Praha: Československý spisovatel, 1978, s. 66

³⁴ Tamtéž, s. 67

³⁵ HODROVÁ, Daniela. *--na okraji chaosu--: poetika literárního díla 20. století*. Praha: Torst, 2001. ISBN 80-7215-140-1., s. 609

postavy sem spadající považují za nejvyšší hodnotu lidský život. (Helena, Nána, Alquist.)

Uváděné postoje, stejně jako rozdělení postav, platí i pro zbývající rozebírané dystopie, jak bude ukázáno později.

Nyní přistoupíme k samotným postavám, které, bude-li to jen trochu možné, záměrně rozdělíme do dvou antagonistických skupin v souladu s výše uvedenými postoji na „anti-vzory“ a „vzory“ toho, jak by se člověk měl chovat. Toto označení, ačkoliv poměrně černobílé, bude nápomocné i v další kapitole práce, neboť dopomůže k jasnější interpretaci spisovatelových varování a řešení. Z postav „anti-vzorů“ je často možné vysledovat negativní rysy lidského chování, zatímco postavy „vzorů“ se převážně chovají modelově, tedy s ohledem na blaho lidstva, a jejich chování navíc mnohdy nastiňuje řešení lidských problémů, respektive problémy by zmizely, pokud by se všechny postavy chovaly jako tyto vzory.

Anti-vzor starý Rossum

Ze jména Rossum odvozujeme slovo rozum, což předjímá charakteristiku osoby. Jde o člověka racionálního, vědeckého, doslova materialistu 19. století. Rossum coby ateistický vynálezce zasvěcuje celý svůj život výzkumům a pokusům, „*jimiž by vyvrátil myšlenku o božském původu člověka.*“³⁶ Je tedy při své práci poháněn pouze egocentrismem a tvrdohlavou vědeckou bezbožností, nezajímá se o prospěch lidstva, umělý člověk je pouze jeho subjektivní argument proti Božstvu a nadpřirozenu. Člověka se snaží stvořit se vším, co by měl obsahovat. Ukousne si ovšem příliš velké sousto, a Rossumovo dokazování bohaprázdné pravdy tak nakonec skončí tím, že jeho výtvořky po několika dnech zemřou. Jistě lze tuto zkázu považovat za první z varovných signálů, že by si člověk neměl příliš zahrávat s přírodou a jejími zákonitostmi, obzvláště, nemá-li k tomu ani žádné čisté důvody.

Anti-vzor mladý Rossum

Rossum junior je starého synovec, rovněž vynálezce, nastupující po „*věku poznání.*“³⁷ Patří mezi několik čapkovských anti-vzorů, skrze které se autor vyslovuje k vybraným lidským neřestem, jakými jsou chtivost, chamtivost a bezohledná honba za penězi. Vída nezдарy starého Rossuma, ubírá se ten mladý diametrálně odlišným směrem, a začíná ve velkém tvořit inteligentní pracovní stroje, které jsou v porovnání s jejich předchůdci značně zjednodušeny. Je

³⁶ NIKOLSKIJ, Sergej Vasiljevič. *Fantastika a satira v díle Karla Čapka*. Praha: Československý spisovatel, 1978, s. 35

³⁷ Tamtéž, s. 35

toho názoru, že nemá smysl zabývat se zdokonalováním „bratra člověka“ a dovádět ho na úroveň lidí v doslovném smyslu, neboť to není ani levné, ani nijak praktické. Mnohem výhodnější je podle něj omezit se na výrobu průmyslových dělníků, kteří nemají žádné potřeby a touhy, neznají bolest, strach, lásku, hněv ani utrpení, zkrátka chce vyrobit myslící (třebaže neschopné tvůrčí činnosti) biologické stroje, levné a vysoce produktivní, nenáročné, poslušné, bezduché.³⁸ Veškerá lidská přirozenost se vynálezci jeví jako bezúčelná zátěž. Do Rossuma juniora i následující postavy (Harryho Domina) spisovatel vkládá způsob myšlení velkých mužů a odcizených zaměstnavatelů, kteří mají surová, nesolidární, nelidská i nadlidská očekávání, kde od dělníků předpokládají, že budou pracovat s nasazením dokonalého stroje, který by uměl potlačit a skrýt většinu svých zbytečných lidských potřeb.

Anti-vzor Harry Domin

V případě Harryho Domina jde pravděpodobně o jednu z nejobávanějších postav rozebíraných Čapkových dystopií, třebaže postava není ryze záporná. Ředitel obrovského kapitalistického podniku zobrazuje „pána“ (dominus = latinsky pán), velitele, přetvořitele a málem socialisty, který sní o přeměně světa a chce zbavit lidi práce a starostí, aby se mohli pouze zdokonalovat. Jeho altruistický záměr je však bohužel v rozporu s jeho nespoutanou touhou po slávě, stejně jako jeho samolibostí a egocentriem, které pronikají do každé jeho věty.³⁹ „*Pro sebe jsem to dělal! Slyšíte? Pro sebe! Pro své uspokojení! Chtěl jsem, aby byl člověk pánem.*“⁴⁰ Ztělesňuje Čapkovu obavu z absolutizace idejí a snah směřujících k přeměně světa vůlí a silou.⁴¹ Domin má některé rysy nadčlověka a chce z lidí udělat aristokracii.⁴² Potíž je v tom, že tuto ideu prosazuje až příliš nekompromisně. Dle Matušky navíc představa skutečně vysvobozující revoluce v Dominově koncepci nemá žádné platné místo, neboť všechno má dokázat technika, namísto toho, aby odstranila bídu, uspokojila materiální potřeby a osvobodila od namáhavé práce a vykořisťování. Lidí jako Domin a jemu podobní, tj. akcionáři – zvrátili dílo lidského důmyslu ve zkázu; velikášsky něco vymysleli a pak jen přihlížejí, co se z toho stává.⁴³ Mezi další Harryho odrazující vlastnosti patří například způsob, jakým se snaží tajit a ututlávat veškeré špatné zprávy, čímž ještě více umocňuje náš dojem, že tito velcí muži nikdy nejednají s dostatečnou transparentností. Odstrašující jsou i počty obětí, které je Domin

³⁸ Tamtéž, s. 35

³⁹ Tamtéž, s. 68

⁴⁰ ČAPEK, Karel. *R.U.R.: rossum's universal robots*. Praha: Artur, 2004. Edice D. ISBN 80-86216-46-2., s. 63

⁴¹ NIKOLSKIJ, Sergej Vasiljevič. *Fantastika a satira v díle Karla Čapka*. Praha: Československý spisovatel, 1978, s. 65

⁴² Tamtéž, s. 66

⁴³ MATUŠKA, Alexander. *Člověk proti zkáze: pokus o Karla Čapka*. 2. vyd. (čes. 1.). Praha: Československý spisovatel, 1963, s. 135

schopen vydat pro dosažení svého velkého snu. Své myšlenky prosazuje za jakoukoliv cenu a není ochoten se jich vzdát dokonce ani v okamžiku viditelné zkázy; „*Ani dnes, v poslední den civilizace, ničeho nelituju. Byla to velká věc.*“⁴⁴

Anti-vzor Busman a vzor Alquist

Všichni ředitelé R. U. R. jsou koncipováni jako „*představitelé anglosaského „mužského“ ideálu, strojovost však utkvěla právě tak na nich jako na Robotech, protože se ve svých projevech každý přísně specializuje na to, čeho jsou kdo vedením v podniku.*“⁴⁵ Tato práce se z nich detailněji zaměří pouze na dva; Busmana a Alquista coby anti-vzor a vzor, neboť jako jediné postavy z vedení R.U.R. nesou dostatečně vykreslené a vhodné rysy k rozebírání. BUSMAN je obtloustlý, plešatý, krátkozraký žid, v dramatu má roli finančního ředitele R.U.R. a celý svět jsou pro něj jenom čísla. Zajímá se pouze o finanční stránku věci, čímž by se dal považovat za předlohu pro obě budoucí postavy shodného jména G. H. Bondy, kterými se bakalářská práce bude zabývat později.

ALQUIST má naopak z managementu R.U.R. k obyčejnému člověku nejbližší. Ačkoliv Čapek říká, že pravdu ve hře mají všichni, Alquist ji má především, ať už je toho důkazem prostor, který postava mezi ostatními dostává, nebo skutečnost, že se hlásí ke všem hodnotám, které Karel Čapek velmi zastával. Alquist nedůvěřuje velkým myšlenkám, preferuje přirozený chod věcí, lásku a aktivní činnost. Příčinu všeho neštěstí vidí v honbě za zisky. Říká „*hledte, všechno pobito! Celé lidstvo! Celý svět! Potůčky krve na každém prahu! Kdo je tím vinen? Já žaluju vědu! Žaluju techniku! Domina! Sebe! Nás všechny! Pro své velikášství, pro něčí zisky, pro pokrok, pro náramné věci jsme zabili lidstvo.*“⁴⁶ Alquist nepohrdne tělesnou prací, a právě pro tuto manuální zručnost je později Roboty ušetřen, což z něj dělá jediného přeživšího. Toto autorovo gesto nelze interpretovat jinak, než že právě lidská tvořivost a práce je něco, co v nás nikdy nesmí zemřít, neboť zanikne-li lidská činnost, pak i člověk ve své pravé podstatě.

Vzor Helena Gloryová Dominová

O zařazení Heleny mezi vzory by jistě mohly vzniknout určité pochybnosti; vždyť tato postava spálila výrobní postupy, a poslala tak lidskou rasu na smrt. Avšak pro motivaci jejích činů, její empatií a vroucí srdce zasluhuje uznání. Je to ostatně Helena, kdo je přivedena na myšlenku, že by se lidé měli vrátit k přirozenému způsobu života. Z jejích slov; „*chtěla jsem,*

⁴⁴ ČAPEK, Karel. R.U.R.: rosum's universal robots. Praha: Artur, 2004. Edice D. ISBN 80-86216-46-2., s. 63

⁴⁵ MATUŠKA, Alexander. *Člověk proti zkáze: pokus o Karla Čapka*. 2. vyd. (čes. 1.). Praha: Československý spisovatel, 1963, s. 230

⁴⁶ ČAPEK, Karel. R.U.R.: rosum's universal robots. Praha: Artur, 2004. Edice D. ISBN 80-86216-46-2., s. 65

*abychom jeli pryč, my všichni! Aby už nebylo továrny a ničeho. Aby se vše vrátilo. Bylo to hrozné, to, že se lidé stali hluchým květem! To, že se přestaly rodit děti. Kdyby se Roboti dělali dál, nikdy by už nebylo dětí.*⁴⁷ vidíme, že tato postava neskrývaně trpí nízkou porodností ve světě. Mladá, krásná, inteligentní slečna a později manželka Dominova ztělesňuje vše ženské, stejně jako citový přístup ke všem bez rozdílu. Filozofií, kterou nese, je odkázána k titulu nejtragičtější postavy dramatu. Ačkoliv totiž bojuje za zachování lidské rasy, sama představuje ten největší „hluchý květ“, neboť je krásná, ale neplodná, a tudíž zbytečná.

Vzor Nána

Nána je komická prostáčka, která se ve svých intuicích neplete. Tato jednoduchá žena je nositelkou tradice, přirozenosti, až přírodnosti. O světě mnoho nepřemýšlí, její postoje vychází z lidské podstaty a náboženství, pro což se ke všemu neznámému staví poměrně skepticky, zejména pak ke všemu, co je ve viditelném nesouladu s lidskou přirozeností či přírodními zákony. Je to zvláště Nána, kdo jako první předpoví hrozbu v odlidštěných Robotech. Tato postava vidí, jak moc se člověk vzdaluje své přirozenosti, čímž vlastně nese poselství díla. Filozofii, kterou do ní autor ukryl, lze vhodně demonstrovat například rozhovorem mezi ní a Helenou, v okamžiku, kdy se Helena rozhodne pálit výrobní postupy;

*„HELENA: Co bys řikala, Náno ... kdyby to byly peníze. Ochrromné peníze. NÁNA: Řekla bych: Spalte to. Moc velký peníze sou špatný peníze. HELENA pálí další list: A kdyby to byl nějaký vynález, ten největší vynález na světě – NÁNA: Řekla bych: Spalte to! Všecky vymyšlenosti jsou proti Pánu Bohu.*⁴⁸ Nána používá selský rozum a slovy Heleny „je hlas lidu. Z Nány mluví tisíce let, zatímco z ostatních jenom dnešek.“⁴⁹

Anti-vzor i vzor Robot

Roboti jsou postavy-stroje a současně postavy-loutky.⁵⁰ Jsou zbaveni lidské podstaty, na první pohled je však od lidí nerozeznáme. Do jisté míry představují jejich falešné dvojníky. Zprvu slouží jako levná pracovní síla a symbolizují moderní zmechanizovanou společnost. Jak hra postupuje, začíná se nabízet otázka, zda se podobají lidé Robotům, nebo Roboti lidem; v tom právě spočívá paradoxnost obrazu. Robotí práce je neoduševnělá, bezcílná a postrádá smysl.⁵¹ Z jasného vědeckofantastického obrazu se postupně stává bohatý mnohoznačný

⁴⁷ Tamtéž, s. 75

⁴⁸ Tamtéž, s. 49–50

⁴⁹ Tamtéž, s. 67

⁵⁰ HODROVÁ, Daniela. --na okraji chaosu--: poetika literárního díla 20. století. Praha: Torst, 2001. ISBN 80-7215-140-1., s. 587

⁵¹ NIKOLSKIJ, Sergej Vasiljevič. *Fantastika a satira v díle Karla Čapka*. Praha: Československý spisovatel, 1978, str.44 - 45

symbol, který se dá vyložit nesčetně způsoby; například tak, že Roboti zrcadlí všechny vady a negativní rysy člověčenství: nedostatek iniciativy, neschopnost skutečného citu, přezírání duchovních hodnot.⁵² Podstatným robotím (a později i mločím) rysem je jejich mnohost, pro niž je možné brát postavu Robotů jako postavu kolektivní. Taková postava postrádá svou individualitu, je jakýmsi makrosubjektem.⁵³ Roboti mají nevýrazné tváře, upřený pohled (jako loutky), jsou stejně oděni (uniformita), veškeré lidské vlastnosti a potřeby jsou zredukovány: nesmějí se, nebojí se, nemají chuť, vůli, vášně, mají absolutní paměť, avšak absenci tvořivé schopnosti.⁵⁴ Překvapivý je nicméně závěrečný obraz Robotů, který paradoxně symbolizuje to největší člověčenství vůbec, když v sobě dva Roboti, Primus a Helena, objeví lásku a altruismus, čímž zachovají lidský odkaz. Lze je proto vyložit jako vzory i anti-vzory.

2.1.3 Varování a řešení

Ačkoliv se v R.U.R. nesetkáváme přímo s komunismem či fašismem, je zde zobrazen kapitalismus a nebezpečí ve formě člověka (Domina), který má nadlidské ambice a absolutní vizi lepšího světa. Jelikož toho však dosahuje hlava nehlava, vede to společně až k diktatuře. Ukazuje se, že pokud je jakkoliv ušlechtilé myšlenky dosahováno silou či jinak nekompromisními způsoby, zpravidla to neskončí dobře. Ukazuje se i, že pokud jakkoliv dobrá myšlenka nutí člověka, aby se odklonil od své přirozenosti (například přestal pracovat či plodit děti), povede jen k demoralizačním důsledkům. V lidské práci nelze hledat pouze dřinu a nutnost, tkví v ní nenahraditelná lidská podstata; tvořivost, aktivita, seberozvoj a morálka.

V souvislosti s tím je společnosti vytýkáno, že se až příliš spoléhá na techniku. Ta sama o sobě autora neděsí, on si byl svým způsobem vědom, že věda a technika jsou potřebné a nevyhnutelné, že dokáží inteligentně usnadnit žití a že vědecko-technický pokrok je jistě symbolem obrovského lidského progresu. Co ale Čapkovi vadilo byl nový, negativní rozměr, který lidstvu technika přidělila a nadále přiděluje. Technika sice může ulevit od těžké práce, ale člověka tím degeneruje. Dochází k dehumanizaci, demoralizaci a přetváření života z aktivního na pasivní, což vede k postupné ztrátě samostatnosti, dále ztrátě osobitosti, činnosti a vlastní iniciativy. Je zkrátka zapotřebí držet vlastní činnost a technickou pomoc v rovnováze. Stane-li se člověk na technice závislým, stává se tak jejím otrokem.

R. U. R. však sahá dalece za technický problém, neboť technika není jediné úskalí

⁵² Tamtéž, s. 51

⁵³ HODROVÁ, Daniela. --na okraji chaosu--: poetika literárního díla 20. století. Praha: Torst, 2001. ISBN 80-7215-140-1., s. 587-588

⁵⁴ Tamtéž, s. 587

člověčenství. Tím největším jsme my, respektive lidské ego, sobectví, pýcha, krátkozrakost, chybějící úcta a pokora. Problém je naše touha po moci a po ovládnání. Problém je, že posledním slovem civilizace je válka. Problém je i to, že nikdo necítí zodpovědnost za to, co se s lidmi (nejen) v dramatu děje, snad jen obyčejný Alquist, avšak ne nikdo z těch mocných lidí, kteří vše uvedli v pohyb. Lidé se zkrátka chovali jako Roboti, kteří zabíjí a ničí bez pocitu viny. Naopak Roboti, jak bylo popsáno výše, nakonec symbolizují tu největší lidskost, neboť milují, jsou empatičtí a mají neutuchající vůli a aktivní přístup k životu.

Láska, obyčejnost, slušnost, spravedlnost, života-vůle a víra v osobní odpovědnost je pět základních pilířů, kterými se Čapkův člověk musí řídit, chce-li úspěšně přežít dějinné katastrofy. Lidé by měli umět spolupracovat a být podřízeni tomu obecně lidskému, avšak současně neztrácet individualitu. Musí znát své hranice, a především se nikdy nesmí vzdát své lidské podstaty, práce, tvořivosti, plodnosti, solidarity a tolerance. Čapkovým hrdinou se stává každý, kdo se nevzdává lidství a neopomíná nejzákladnější lidské hodnoty.

2.2 Továrna na Absolutno

2.2.1 Poselství díla

Posouváme se od dramatu do sféry románů, respektive žánru románu-fejetonu.⁵⁵ Továrna na Absolutno je jedním z prvních dystopických děl Karla Čapka bezprostředně po Robotech. Společně s Krakatitem jde o román s nukleární tematikou a v české literatuře patří mezi vůbec první takového druhu. „Autor zde používá motiv rozbití hmoty a uvolnění atomové energie. Vynalezne se „karburátor“, který tak dokonale rozkládá hmotu, že je schopen využít *de facto* atomové energie (jako podnět autorovi sloužila zpráva o Rutherfordově štěpení atomu) a tímto způsobem vyrábět neuvěřitelně levnou energii.“⁵⁶ Karburátory způsobí globální technickou revoluci a brzy zaplaví celý svět. Při rozkladu hmoty se však zároveň uvolňuje „Absolutno – Bůh v chemicky čisté podobě“ jako vedlejší produkt. Masové rozšíření Absolutna způsobí celosvětový chaos: jednak obrovskou nadprodukcí, což paradoxně vede k nedostatku a obrovské drahotě, jednak morálně a nábožensky obrací lidi, čímž tyto mírumilovné Boží muže opět svolává k boji a vede k fanatické všesvětové „svaté“ válce, v níž každý národ a každá skupina hájí svého jediného pravého boha.⁵⁷ Naživu zůstane pouze posledních třináct vojáků, kteří dochází k názoru, že je načase uzavřít mír. V poslední kapitole se svět líčí s mnohaletým

⁵⁵ Označení používané autorem.

⁵⁶ HOLÝ, Jiří. *Možnosti interpretace: česká, polská a slovenská literatura 20. století*. Olomouc: Periplus, 2002. ISBN 80-86624-02-1, s.153

⁵⁷ PEŠAT, Zdeněk, STROHSOVÁ, Eva, ed. *Dějiny české literatury*. Praha: Victoria Publishing, 1995. ISBN 80-85865-48-3, s. 594

poválečným odstupem, lidé se vrací ke své maličkosti, při sklenici piva dochází k názoru, že by měli napřed věřit v lidi, než vůbec začnou věřit na toho svého Pánaboha.

Román ukazuje destrukci zaběhnutého řádu světa, o který jde mnohem více než o samotné Absolutno. Motiv Absolutna je v románu znázorněn několika způsoby a má vícero významů. Jednak je to zobecňující filozofický symbol, zároveň je sblížen s konkrétními tendencemi a jevy společenského života v nichž se zobrazuje fanatická posedlost a nesnášenlivost.⁵⁸ Tvoří opozici k altruismu a relativismu, k toleranci ostatních názorů. Pod vlivem relativistické filozofie a pluralismu pravd vidí Čapek zdroj konfliktů právě v absolutizaci hledisek, bez ohledu na to, zda tato hlediska vznikla na základě egocentrických a kořistnických či naopak ušlechtilých pohnutek.⁵⁹ Čapkův relativismus se nesoustředí na Boha, jako spíše na to, čeho jsou lidé v jeho jménu schopní. „*Myslete si, že našemu lidstvu se zjeví sama Absolutní Pravda, sám Bůh; nehledíc k tomu, že by rozvrátil náš společenský řád, založený na základech zcela bezbožných, nadělalo by z něho lidstvo ihned a nevyhnutelně pouhé modly, relativní polopravdy, kusá a úzká hesla sekretářská, nacionální a zájmová... ve jménu čehokoliv vhodného by povstal člověk proti člověku.*“⁶⁰ Román o ušlechtilých lidech ukazuje, že bude-li ušlechtilým každý, avšak každý jiným, pouze svým vlastním způsobem, povede to k rozdílnům, které lidstvo opět obrátí proti sobě. Ať už jsme šlechtní, nebo sobečtí, rozdílnost vždy dává prostor pro odsuzování všeho, co není v souladu s naším vlastním názorem.

Parodicko-satirická kritika redukováného člověka je zaměřena na soudobý sociální mechanismus, který jej uvedl v život. Hned co se pak tento mechanismus zmocní vynálezu, přeroste lidskou kontrolu a obrátí se proti lidem. Čapek experimentuje s tradiční románovou formou, neboť zde nelze hledat žádné běžné znaky (uzavřené líčení příběhu, hlavní hrdina, kontinuita vyprávění). Vypravěč alternuje mezi situacemi a postavami, odbočuje, někdy je dokonce nahrazen anonymními zprávami tisku. „*Celá tato fejetonová montáž umožňuje rozehrát široký rejstřík parodických, ironických a humorných postupů. Zesměšňuje tak politické strany, chamtivost kapitálu, ironizuje se církev, veřejná média aj.*“⁶¹ Dílo mělo mnoho kritiků, kteří spisovateli vyčítali, že se snižuje k podprůměrné úrovni a balancuje na hranici kýče, banality a brakové literatury. On sám o díle sebekriticky pravil, že se mu prý nepovedlo a dodal, že „*člověk obyčejně myslí něco jiného, než by měl, řekne něco jiného, než si myslí, ostatní mu*

⁵⁸ NIKOLSKIJ, Sergej Vasiljevič. *Fantastika a satira v díle Karla Čapka*. Praha: Československý spisovatel, 1978, s.101

⁵⁹ Tamtéž, s. 100

⁶⁰ Tamtéž, s. 104

⁶¹ HOLÝ, Jiří. *Možnosti interpretace: česká, polská a slovenská literatura 20. století*. Olomouc: Periplus, 2002. ISBN 80-86624-02-1, s.154

navíc rozumějí něco jiného, než co vlastně řekl.“⁶² Chtěl v těžkých dobách napsat něco komického, chtěl být vtipný a psát s humorem, ale ve své podstatě bral celou situaci velmi vážně. „Celá Továrna na Absolutno ve svém snížení na průměrnou šprýmařskou úroveň je ve skutečnosti jen kabátek pro naprosto seriózní myšlenky.“⁶³ Továrna na Absolutno ukazuje dvousečnost všech velkých vynálezů a současně ukazuje fatální následky netolerance a nepřipustnosti cizích názorů. V díle je vynález příčinou i prostředkem k prosazování vlastních pravd i kontroly světa.

2.2.2 Postavy jako anti-vzory a vzory lidského chování

Hrdinové a anti-hrdinové románu zde nedostávají příliš mnoho prostoru. „Inženýr Marek pouze děj uvede a přenechává volné pole karburátoru. Ani pan Bondy si nezaslouží titul hlavního hrdiny. Rovněž tak ostatní postavy jsou pouze povrchně načrtnuty a reprezentují jen vybrané typy či symboly autorových myšlenek.“⁶⁴ Všechny postavy se ve světě zjevují a mizí libovolně dle spisovatelovy potřeby. Za jedinou skutečnou románovou postavu by se dle Bohuslavy Bradbrookové dalo považovat Absolutno, fungující jako „nekonečný dělník a kouzelník, jenž zatlačuje do pozadí všechny ostatní“⁶⁵, svého tvůrce nevýmaje.

Anti-vzor inženýr Rudolf Marek a G. H. Bondy

Samotné jméno Rudolf Marek hrdinu románu od samotného začátku zlidšťuje. Navíc jde o jméno na tu dobu velmi hojně užívané, což podtrhuje inženýrovu obyčejnost a lidskost. V románu je představen zprostředkovaně skrze postavu Bondyho, který o něm mluví při čtení novin. Marek reprezentuje typ vědce a nepraktického vynálezce, který je zapálený pro svou práci, při níž se snaží zvažovat důsledky svého vědeckého počínání. Zdánlivě se tak jeví jako ohleduplný, a bylo by jej ihned možné považovat za Čapkův „ideál“. To by však nesměl vyjavit svoji sobeckost a tvrdohlavost ve chvíli, kdy jako první pocítí vedlejší účinky svého vynálezu, čímž je značně znepokojen, neboť si je nedokáže vědecky vysvětlit, takže se své problémy rozhodne vyřešit tím, že je i se svou zodpovědností přenesou na Bondyho. K souhlasu s masovou výrobou karburátorů je Marek veden čistě sobeckými motivy; „Já nevěřím v Boha, já nechci věřit. Byl jsem vždycky ateista. Věřil jsem ve hmotu a v pokrok, a v nic jiného. Jsem vědecký

⁶² ČAPEK, Karel. Poznámky o tvorbě. Vyd. 2. Praha: Československý spisovatel, 1960. Otázky a názory (Československý spisovatel), s. 89

⁶³ Tamtéž, s. 91

⁶⁴ BRADBROOK, B. R. *Karel Čapek – hledání pravdy, poctivosti a pokory*. Praha: Academia, 2006. ISBN 80-200-1385-7, s. 97

⁶⁵ HODROVÁ, Daniela. *--na okraji chaosu--: poetika literárního díla 20. století*. Praha: Torst, 2001. ISBN 80-7215-140-1., s. 592

člověk a věda nemůže Boha připustit. “⁶⁶ „Já netvrdím, že Bůh není; já jenom tvrdím, že nesmí být... Věřím, že ho věda vytlačuje a že to je jejím největším posláním“⁶⁷ Z Markových slov vnímáme autorovu snahu demonstrovat to, co bylo popisováno již výše; tedy že vůbec nejde o Boží existenci či vědu, v obou případech jde o tytéž absolutní vyhraněné názory, platné právě tak v náboženství jako ve vědě, které jsou plné „extrémních“ slov typu *muset* či *nesmět* a s tím spojené neochoty jakéhokoliv kompromisu.

PAN BONDY, vlastník továrny MEAS (Metallum A. Sp.), se představí hned v první kapitole a během čtení novin se do značné míry i charakterizuje, když si ke svému čtení vybírá pouze informace s ekonomickým podtextem. Jde o ambiciózního, praktického muže s velkými plány a se ziskem coby středem jeho vesmíru. Představuje typického zástupce obchodníka, který stojí v čele anarchie soudobé ekonomiky a bezuzdných honiček za dividendami, což v praxi bohužel znamená, že je ochoten obchodovat zcela bezhlavě a bez ohledu na následky. Obětoval by penězům svou duši, zdraví i morálku a bylo-li by to třeba, klidně i duše a zdraví ostatních lidí. Dle vlastních slov si „troufá vyrábět Karburátory ve velkém, pro vlaky a lodě, pro domácnosti i do škol“⁶⁸ i pokud to znamená, že uvede Boha na svět. „Uvedu-li jej na svět“, říká Bondy, „pak mně bude za to osobně zavázán. A já doufám, že nebude vůči mně špinavý.“⁶⁹ V Románu rozvíjí horečnatou výrobu vynálezu. Tato postava je mysteriózní, těžko odhadnutelná a prakticky nekontrolovatelná. Na vše má své kontakty a smlouvy, věří, že každý – i Absolutno – je zmanipulovatelný a podplatitelný. Jméno G. H. Bondy bylo zvoleno zcela záměrně, dosahuje se jím efektu určité záhadnosti, odosobnění a neúplnosti. Evokuje pocit nedůvěryhodnosti a nepředvídatelnosti. Čtenář o této postavě nikdy neví dostatečné množství informací.

Postavy Marka a Bondyho se navzájem charakterizují, což lze demonstrovat například následující ukázkou:

„Tobě to řeknu, Bondy: Můj vynález, můj Karburátor má hroznou vadu. Ty jej přes to všechno koupíš anebo vezmeš ode mne darem, ty jistě, Bondy, i kdyby se z něho sypali čerti. Tobě, Bondy, tobě je to jedno, jen když z toho vytrískáš miliardy . . . Ty nemáš tak citlivé svědomí jako já, slyšíš, Bondy? Miliardy to vynese, tisíce miliard; ale musíš si vzít na svědomí strašlivé zlo.“⁷⁰

Velmi vypovídající je i samotné oslovení, které postavy vůči sobě volí; zatímco Bondy říká Markovi familiárním „Rudo“, Marek Bondyho drží v jakési úctě a oslovuje jej příjmením.

⁶⁶ ČAPEK, Karel. *Továrna na Absolutno / Krakatit*. Praha: Československý spisovatel, 1982. Edice Spisy Karla Čapka. ISBN 22-049-82, s. 24

⁶⁷ Tamtéž, s. 26

⁶⁸ Tamtéž, s. 33

⁶⁹ Tamtéž, s. 33

⁷⁰ Tamtéž, s. 23

Absolutno

Absolutno nelze příliš řadit mezi vzory ani anti-vzory, neboť je mnohem více motivem než románovou postavou. Bradbrooková jej nicméně charakterizuje jako jedinou přípustnou postavu v celém románu vůbec.⁷¹ Absolutno, tajemná odlidštěná síla, poskytuje bohaté interpretační možnosti; jednak je satirickou reakcí na náboženství, jednak je ho zapotřebí k autorově demonstraci reakce klerikálních kruhů na bezprostřední zjevení Boha, „*který ruší jejich klid, a současně pak Absolutno ztvárňuje právě onoho „Boha“ v burleskně parodistické podobě.*“⁷² Tento Bůh se ocitá ve světě, který svou zbožnost, víru, spravedlnost a spořádanost pouze předstírá. Čapek tedy Absolutno potřebuje k vyjádření myšlenky o tom, že mezi tím, co se hlásá a tím, co se dělá (tedy mezi tvrzením a praxí) existuje hluboký rozpor.

Vynález karburátoru (respektive Absolutna) má na svět dvojí účinek; „*v oblasti osobní a mravní to není vynález, nýbrž převrat, neboť lidi doslova „převrací*“⁷³, po hmotné stránce pohání, osvětluje, vytápí, dostává se do každého výrobního odvětví, zmocňuje se celého výrobního systému a v obrovském měřítku pracuje; špinavá i jiná práce zaniká, což však vede k nezaměstnanosti a propouštění dělníků, neboť ti už nejsou potřeba, nanejvýš tak k tomu, aby jen odstraňovali nekonečnou spoustu výrobků. Věcí je tolik, že v podstatě ztratily své kouzlo i cenu. „*Nastala na světě neomezená hojnost všeho, čeho je lidem třeba. Všeho je však lidem třeba, jenom ne neomezené hojnosti.*“⁷⁴ Na člověku se pak účinky Absolutna projevují v krátkosti tak, že se pod jeho vlivy mění k lepšímu, prorokuje budoucnost, rozdává majetek a dělá vše proto, aby ulehčil svému svědomí. Dokud se působení Absolutna drželo ve sféře jednotlivců, zdála se taková milost účelná, jakmile však přerostla v davovou epidemii, dovedla lidstvo k fanatismu a válkám za své *domněle absolutní, domněle jediné pravdy.*⁷⁵

Kolektivní postava lidstva coby ten největší anti-vzor

Po charakteristice nejdůležitějších postav přichází na řadu kolektivní postava lidstva, která s postupujícím dějem dostává stále větší prostor. Individuální jedinci postupně blednou v nekonečných řadách ohromných fanatických seskupení a sílí coby kolektiv vzájemně

⁷¹ BRADBROOK, B. R. *Karel Čapek - hledání pravdy, poctivosti a pokory*. Praha: Academia, 2006. ISBN 80-200-1385-7, s. 97

⁷² NIKOLSKIJ, Sergej Vasiljevič. *Fantastika a satira v díle Karla Čapka*. Praha: Československý spisovatel, 1978, s. 108

⁷³ MATUŠKA, Alexander. *Člověk proti zkáze: pokus o Karla Čapka*. 2. vyd. (čes. 1.). Praha: Československý spisovatel, 1963, s. 140

⁷⁴ ČAPEK, Karel. *Továrna na Absolutno / Krakatit*. Praha: Československý spisovatel, 1982. Edice Spisy Karla Čapka. ISBN 22-049-82, s. 88

⁷⁵ MATUŠKA, Alexander. *Člověk proti zkáze: pokus o Karla Čapka*. 2. vyd. (čes. 1.). Praha: Československý spisovatel, 1963, s. 140

z nepřátelých národů. Individualita se z románu vytrácí a do popředí se dostává boj o Absolutno, ať už doslovně zápas o jeho přisvojení, či boj absolutní v symbolickém smyslu, tedy zápolení absolutních názorů a pravd. Spisovatel skrze kolektivní lidstvo kritizuje hned několik skupin; jednak bezbožné instituce současného světa, totiž církev a církevní hodnostáře, jednak fanatiky kterýchkoliv sekt, jednak novináře a redaktory, politiky a dojde i na karikatury skutečných osob Bobinet (Napoleon), To-bol-jak (Z.V. Tobolka), Gro-ši nápadně připomínající pražského primátora z let 1906–1918.⁷⁶

Rozebereme-li je popořadě v souladu s výčtem výše; pak Katolická církev je zde dávána do pozice rigidní instituce, která neslouží Bohu, ba naopak očekává, že se Bůh podvolí jí. Biskup Linda zázračného Boha nevíta právě s otevřenou náručí, spíše se jej snaží tajit, neboť *„církev nic nevysvětluje, církev pouze přikazuje nebo zapovídá. Rozhodně odmítá být kompromitována nějakým novým, nezkušeným Bohem.“*⁷⁷ Církvi viditelně vadí, že se Absolutno nechová v souladu s jejími zákony a dogmaty. Je zde vykreslena jednou jako zásadová a jindy jako pružná, jak se jí to zrovna hodí. Proto, když už rozšíření Absolutna nelze zamlčet ani ovlivnit, uchyluje se ke kanonizačnímu procesu, aby jej získala pro sebe.

Pro sebe jej chtějí získat i novináři, kteří jsou kritizováni zejména pro jejich mechanické přebírání cizích názorů, upravování pravd, publicistické klišé, lehkovážnost a podobně. Věnována je jim kapitola V noční redakci, kde redaktor Košťál s páterem Joštem přemýšlí o zítřejším úvodníku a jejich rozhovor nese sám o sobě výstižné satirické rysy;

„Nenapadá mě jedno slovo. Měli jsme už ďábelské machinace?“

„Předevčírem.“

„Aha. A zákeřný úklad už byl taky?“

„Taky.“

„Padoušský podvod?“

„Ten byl dnes.“

„Bezbožný vynález?“

„Aspoň šestkrát,“ řekl redaktor Košťál.

*„A to je škoda,“ vzdychl páter Jošt. „Myslím, že jsme příliš mrhali myšlenkami.“*⁷⁸

Poslední větší kategorií, na niž míří autorova kritika, je skupina politiků, charakterizovaná svou povrchností, pokrytectvím, zkorumpovaností a nezájmem o okolní svět. Proto na ně Absolutno působí až komicky; Politik Kuzdena na Boží adresu říká *„Bůh je náramnej demokrat, bratři. Nás, totiž Brycha a mne, ted' pálí každej halíř, pokud za něj*

⁷⁶ NIKOLSKIJ, Sergej Vasiljevič. *Fantastika a satira v díle Karla Čapka*. Praha: Československý spisovatel, 1978, s. 114

⁷⁷ ČAPEK, Karel. *Továrna na Absolutno / Krakatit*. Praha: Československý spisovatel, 1982. Edice Spisy Karla Čapka. ISBN 22-049-82, s. 36

⁷⁸ Tamtéž, s. 104

*nekoupíme kafe pro všechny.*⁷⁹ Rovněž je politik velmi překvapen tím, jak krásné to je, když je najednou obdařen citem a že by někdy samou láskou a štěstím umřel. Je to jako by byl jedno s každou bytostí, s hlinou i kamením. Je to až k nevíře, jak politici najednou chápou a zajímají se o své okolí.

2.2.3 Varování a řešení

Továrna na Absolutno slouží primárně jako demonstrace autorovy pragmatické a relativistické filozofie. Varování se tentokrát nedotýká ani tak žádného vynálezu či odlidštěné postavy. Zde se varuje před subjektivní vírou v jednu pravdu, kterou chce jedinec či skupina jedinců prosadit jako tu jedinou, absolutní, proti pravdám druhých. Ať to byl vědecký ateismus, ať to byla pravda náboženská či vlastenecká, ať to byl boj mezi přírodovědeckou a historickou fakultou o popírání Zjevení⁸⁰ nebo třeba boj Sparty a Slávie o jméno a původ jejich Boha⁸¹, lidé se zkrátka vždy netolerantně a vášnivě hádají o nadřazenost jejich názoru nad těmi ostatními, v čemž spočívá jejich největší problém.

Projevuje se Čapkova skepse ze všeho absolutního, mimo jiné i absolutního snu o všeobecném blahobytu, o jistém ráji na zemi, v němž by lidé nemuseli pracovat, pouze by si užívali všech rozkoší světa. Tuto skepsi již dobře známe z předchozího R.U.R., a také víme, jak to s takovým rájem dopadá.

Dílo varuje před vyhroceným nacionalismem, který vede k válkám, před klerikalismem, jenž si to umí s Absolutnem zařídit dle vlastních preferencí, před ziskuchtivostí obchodního podnikání, před militarismem, názorovými a programovými rozpory všeho druhu, zkrátka před vším, co nás rozštěpuje na nesmiřitelné a vzájemně odcizené protipóly. Takto roztržštěný fanaticky svět s celým svým společenskoekonomickým systémem a nenasytnou touhou po obohacení vede pak jen k nezaměstnanosti, krizi z nadvýroby, násilí a smrtící válce, která je vždy jen chaos, do něhož ústí náboženský, politický či rasový zápas, případně boj mezinárodní. Spisovatel si to uvědomoval tím spíše, že Továrna na Absolutno vznikala v poválečné atmosféře, kdy si patrně každý uvědomoval ničivou ohromnost moderního světa. Příčina katastrof opět není přímo v technice, ale tentokrát v lidských dogmatech a násilných způsobech, jakými své „jediné“ pravdy prosazují.

Řešením dle Karla Čapka je nebýt krátkozrací, bezohlední a netolerantní. Je třeba

⁷⁹ Tamtéž, s. 55

⁸⁰ Tamtéž, s. 126

⁸¹ Tamtéž, s. 128

zmírnit všechny rozpory, „je třeba změkčiti pravdy, abychom pocítili blahovůli k člověku.“⁸² Harmonického uspořádání života a spravedlivého světa bez válek, násilí, a útlaku lze dosáhnout jediným způsobem; bude-li nejvyšší hodnotou člověk a připustí-li tento člověk existenci různých variant poznání a pravd. Teprve až lidé začnou zase věřit lidem, teprve až se člověk dočká respektu od svého druhu, teprve potom snad budeme žít harmoničtěji. Toto morální krédo je vloženo na konec románu, kde se hospodských jitrnicových hodů účastní původně zneprátené postavy, které jsou pro tentokrát ochotny si nad vychlazeným pivem naslouchat. Zdánlivě pomíjivá debata o přípravě zelí na Moravě a v Čechách nese hlubokou nadčasovou pointu; že dvě rozdílné pravdy a dva rozdílné způsoby mohou být shodně správné, shodně dobré, že je třeba kompromisů (jako právě ochutnat a vyzkoušet druhý způsob přípravy zelí), je lepší poznat a teprve poté soudit. Nesoudit pouze z principu, že je něco jiné. Nahradit fanatismus a absolutismus relativismem. To je všelék na řešení lidských sporů.

2.3 Krakatit

2.3.1 Poselství díla

Na tomto románu začínal autor pracovat v červenci roku 1922 a dokončil jej na přelomu srpna a září 1923. Krakatit vycházel napřed v Lidových novinách na pokračování, knižně byl vydán roku 1924. „*Spisovatel se v něm opět vrací k problematice konfliktnosti lidského života, ohrožovaného válkami, života, v němž je výsledků vědeckotechnického pokroku použito ku škodě člověka.*“⁸³ Krakatit je oprávněně dáván do souvislosti s Továrnou na Absolutno pro jejich společné téma rozbíjení atomu a odpovědnosti vynálezců za svůj vynález. Zatímco však Továrna na Absolutno mířila na celé lidstvo, Krakatit klade důraz na jedince, jehož tíží představa strašlivých následků jeho objevu. Hrdina má svůj osud i své vykreslené nitro, čímž už se Krakatit výrazně odlišuje od předchozích dvou děl. I inženýr Marek, vynálezce Absolutna, se později z románu potichu vytrácí, kdežto inženýr Prokop zůstává ve středu dění od začátku do konce. Oba romány přesto cílí na reakci lidí na vynález, ani v jednom případě nejde o vynález samotný.

Název vznikl podle indonéské sopky Krakatoa, která v roce 1883 způsobila nejsilnější výbuch vulkanické činnosti v předchozích dějinách. Krakatit sám o sobě tedy příhodně pojmenovává silnou třaskavinu, jež vlivem elektromagnetických vln, tzv. antivln, způsobuje rozpad a výbuch atomů hmoty. Jde o účinnou zbraň na principu atomové bomby a také patří do

⁸² NIKOLSKIJ, Sergej Vasiljevič. *Fantastika a satira v díle Karla Čapka*. Praha: Československý spisovatel, 1978, s.110

⁸³ Tamtéž, s. 143

řady revolučních vynálezů, které se odlučují od původního plánu a slibují globální destrukci. Ztvárněním tohoto vynálezu došel Čapek tragického prorocství, ačkoliv v roce 1924 mohli čtenáři sotva předpokládat, že uplynou pouhá dvě desetiletí a využití této neskutečné síly atomového výbuchu k armádním účelům bude skutečností. Kromě bezprostředního významu má Krakatit, respektive třaskavina, ještě vedlejší smysl, pojící se s představami o destruktivních dynamických silách skrytých ve společnosti i v lidském jedinci a schopných čas od času prostoupit na povrch.⁸⁴ Třaskavina je vlastně všechno kolem nás; „*celý život, lidský cit, láska i žena, každá věc i myšlenka.*“⁸⁵ Autor se zamýšlí nad nevyzpytatelností lidského jednání coby nekonečného souboje racionality a iracionality, srdce a mozku. Zamýšlí se i nad propastí, která vzniká mezi vývojem technickým a vývojem morálním, nad problematikou odpovědnosti člověka vůči ostatním lidem, nad dobrem i zlem v každém z nás, nad rozporem mezi velkými činy a malými jistými krůčky.

Dějově je Krakatit zasazen do Prahy a Týnce, do Itálie a vojenské továrny ve Švýcarském Balttinu. Jako jediný z rozebíraných děl má opravdu skutečného hlavního hrdinu, který nás provází třemi románovými částmi – třemi okruhy zkoušek a pokusů. „*První část je v rodinném kruhu a naplněna prací, druhá představuje bohatství, slávu a lásku vznešené ženy, třetí přináší perspektivu neomezené moci nad světem,*“⁸⁶ přičemž tato finální část románu, o anarchistické organizaci disponující radiovou stanicí schopnou vyvolat atomový výbuch, uvádí poselství díla, protože „*vědecký objev staví hrdinu do úlohy člověka, který může diktovat světu svou vůli, avšak za cenu strašných lidských obětí.*“⁸⁷ Klade před něj tíživé rozhodnutí, které se v Prokopově případě naštěstí přikloní na stranu altruistickou, a zvítězí blaho celého lidstva nad zájmy a tužbami jedince. To dělá románového vynálezce zcela výjimečným mezi ostatními čapkovskými vynálezci. Ve vzduchu však zůstává viset i ono „co kdyby“ – co by se mohlo stát, kdyby Krakatit skončil v rukou některé další postavy. Příběh je protnut také pohádkovými motivy, zejména na konci románu, kdy hrdina potkává záhadného dědečka, který mu pomáhá dojít k názoru, že lidstvu více prospěje drobná věc než všemocný vynález. Celý tento závěr symbolizuje myšlenku, že „*vědeckotechnický rozvoj je vždy nutno spojit s morálními zásadami*“⁸⁸, neboť každá práce každého vynálezce se může zásadně dotýkat života a bezpečí druhých lidí.

„*Román je v prvním smyslu kritikou politiky vlády, v druhém smyslu kritikou lidského*

⁸⁴ Tamtéž, s. 144

⁸⁵ ČAPEK, Karel. *Továrna na Absolutno / Krakatit*. Praha: Československý spisovatel, 1982. Edice Spisy Karla Čapka. ISBN 22-049-82, s. 469

⁸⁶ NIKOLSKIJ, Sergej Vasiljevič. *Fantastika a satira v díle Karla Čapka*. Praha: Československý spisovatel, 1978, s. 146

⁸⁷ Tamtéž, s. 147

⁸⁸ Tamtéž, s. 143

titánství, jež chce vnutit skutečnosti svůj zákon.“⁸⁹ Podle Matušky je Krakatit i „*podobností toho, že životní průměr nepřináší uspokojení a podobností intelektu, který si neumí říct dost.*“⁹⁰ Základním významem díla zůstává niterný problém člověka a jeho vnitřního klidu.

2.3.2 Postavy jako anti-vzory a vzory lidského chování

Eva Strohsová román charakterizuje jako monografický⁹¹ s jedinou detailně prokreslenou postavou v jeho středu. Romanticky pojatý „*inženýr vynálezce s titánským snem o uvolnění obrovské hmotné energie*“⁹² se jmenuje Prokop.

Vzor Prokop

Na autorovy poměry jde zcela výjimečně o postavu vykreslenou co do vnější podoby i niterných prožitků a myšlenkových pochodů, a současně první postavu jeho vědeckofantastických děl, která se nějak osobitěji vyvíjí. Prokop je chemikem v oboru třaskavin, tedy hrdinou moderní doby. Ztělesňuje boj dvou principů, „*egoistické ctižádostivosti vynálezce, pýchy vládce „destruktivní chemie“ a oproti tomu pocitů člověka, který poznal na vlastní kůži, co je válka.*“⁹³ Proč jej tedy lze označit za inspirativní vzor lidského chování, je-li takto nejednoznačný? Neboť je čapkovským obyčejným a reálným člověkem, který se například dokáže zranit, tedy není nesmrtelný či bezchybný, a i on musí překonávat překážky na své klikaté a dramatické cestě životem. Ano, je sice samolibý, pyšný a ctižádostivý, ale současně mající cit pro krásu a schopnost jednat pod vlivem lidumilnějších pohnutek. Obojí z Prokopa dělá reálného hrdinu a mimoto značí „*dvojitý potenciál v člověku a ve společnosti.*“⁹⁴ Je postavou autentickou, snící i toužící, topící se v konfliktu racionality a iracionality; vědy a romantiky. Tak jako každý z nás, i on je pln paradoxů, avšak nese mravní hodnotu, ztělesňuje humanismus. Postupně dospěje ke šlechetnému názoru, že dějiny nelze utvářet silou ani válkami a že je nutné nést odpovědnost vědce za to, jak bude či nebude využito výsledků jeho práce. Prokop ví, že lidstvo „*je jenom lodička na oceánu sil*“⁹⁵ a že dělat věci malé je někdy větší hrdinství, než bude-li dělat věci velké. Poctivý a zmatený, zbrklý a geniální, diskrétní, čestný i zlostný, měl v rukou osud celého lidstva, a rozhodl se s ním naložit v souladu s Čapkovými přáními. Svým jednáním a úctyhodnou ohleduplností ke světu zasluhuje uznání.

⁸⁹ MATUŠKA, Alexander. *Člověk proti zkáze: pokus o Karla Čapka*. 2. vyd. (čes. 1.). Praha: Československý spisovatel, 1963, s. 142

⁹⁰ Tamtéž, str. 150

⁹¹ PEŠAT, Zdeněk, STROHSOVÁ, Eva, ed. *Dějiny české literatury*. Praha: Victoria Publishing, 1995. ISBN 80-85865-48-3, s. 595

⁹² Tamtéž, s. 595

⁹³ NIKOLSKIJ, Sergej Vasiljevič. *Fantastika a satira v díle Karla Čapka*. Praha: Československý spisovatel, 1978, s. 144

⁹⁴ Tamtéž, s. 145

⁹⁵ MATUŠKA, Alexander. *Člověk proti zkáze: pokus o Karla Čapka*. 2. vyd. (čes. 1.). Praha: Československý spisovatel, 1963, s. 142

Prokopova láska k člověku a morální poctivost představuje klíč k lepší budoucnosti.

Všechny ostatní postavy jsou určovány vztahem k Prokopovi. Všimáme si, že drtivá většina z nich má společný cíl; získat od Prokopa Krakatit.

Anti-vzor inženýr Tomeš

Jiří Tomeš je Prokopův spolužák. Aktivně se projevuje výhradně v úvodu, následně už se o něm pouze mluví. Patří mezi „záhadné“ postavy, společně s dívkou v závoji je spíše jen Prokopova hnací síla. Osobně ztvárňuje Prokopův protipól, v románu je vylíčen jako falešný přítel, bezpáteční prospěchář, obojetník a lhář, který jedná laskavě pouze na oko a ze zjištěných důvodů. Řadí se mezi nositele té negativní filozofie, že pro slávu a peníze se dá obětovat vše. „*Pan Tomeš, ten prodá Krakatit samému ďáblu, když mu to zaplatí. Pan Tomeš je jedno z největších světových nebezpečí.*“⁹⁶ Jakožto člověk zaslepený touhou nedomýšlí následky svého jednání a často riskuje více, než je záhodno. Jeho sobectví a zjištnost se projevuje zejména v momentu, kdy se snaží konstruovat třaskavinu Krakatit i za cenu toho, že záznamy o výrobních postupech nejsou úplné, takže by se vše mohlo ve zlém obrátit. Tomešovo falešné jednání nakonec opravdu dojde své odplaty, když se mu ve zbrojních závodech v Grottupu sice podaří Krakatit vyrobit, ale jeho „*okamžité vítězství znamená i okamžitý konec, když vlny d'Hémonovy radiostanice způsobují okamžitý výbuch a celá továrna skončí v plamenech.*“⁹⁷

Dívka v závoji a princezna Wille

Obě ženy jsou ztělesněním hlubokého citu a divoké vášně coby silných podnětů pro mnohé lidské rozhodování.

Dívku v závoji zmiňujeme, jelikož působí jako Prokopova hnací síla, nevyzpytatelná a iracionální motivace, která jej nevysvětlitelně popohání dál. Jde téměř o nadpozemskou bytost. Čapek se skrze ni pravděpodobně snažil ukázat, jak pomíjivá je láska fyzická v porovnání s tou duchovní, vnitřní, a jak hluboce to může člověka ovlivnit v jeho jednání, pokud se do rozhodování zaangažuje srdce, respektive iracionální citové pouto.

Princezna Wille, totiž Wilhelmina Adelhaida Maud, je pak „*led a oheň, oheň a led.*“⁹⁸ Ve vztahu k hlavnímu hrdinovi je symbolem zcela tělesné erotické vášně, pudu a touhy, pro něž je hlavní hrdina ochoten zapomenout a zahodit jakoukoliv zodpovědnost i všeliké původní

⁹⁶ ČAPEK, Karel. *Továrna na Absolutno / Krakatit*. Praha: Československý spisovatel, 1982. Edice Spisy Karla Čapka. ISBN 22-049-82, s. 261

⁹⁷ NIKOLSKIJ, Sergej Vasiljevič. *Fantastika a satira v díle Karla Čapka*. Praha: Československý spisovatel, 1978, s. 148

⁹⁸ ČAPEK, Karel. *Továrna na Absolutno / Krakatit*. Praha: Československý spisovatel, 1982. Edice Spisy Karla Čapka. ISBN 22-049-82, s.306

plány. Wille (ze slova vůle) sama o sobě ztvárňuje možnost volby v každém z nás. Jak o sobě sama říká; na jedné straně je nedosažitelnou princeznou, která musí existovat v souladu s „tisíci lety čisté krve“⁹⁹ a s jejími aristokratickými povinnostmi. Však na straně druhé je jen „ordinální hnědá holka“¹⁰⁰, poddajná a loajální, pro tuto druhou roli se nakonec rozhodne. Je nositelkou filozofie života motivovaného vlastním srdcem na úkor života žitého z povinnosti a očekávání. Svým způsobem jde o přímý protiklad Prokopova jednání. Ten volil cestu směrem k altruismu, zde princezna volí vlastní, do jisté míry egoistickou cestu srdce na úkor života, který se od ní očekává. Na druhou stranu však pro lásku obětovala více než kterákoliv jiná žena. Lze ji tak nakonec považovat v něčem za anti-vzor, v něčem za vzor. Podobně jako Prokop je mnohdy nepředvídatelná, vášnivá a vedena iracionální touhou na úkor logického rozumového jednání.

Vzor doktor Tomeš

Doktor Tomeš je venkovský lékař, který v románu sice není nikterak stěžejní, ale zastupuje skromného, pracujícího a rozumného člověka, čímž sebe řadí mezi ceněné čapkovské vzory. Současně jde o postavu uznávanou a autoritativní, a z několika zdrojů je postava dáována do souvislosti s autorovým skutečným otcem. I přes svou přísnost je doktor mužem vždy dobrosrdečným a spravedlivým. Řídí se všeobecně platnými morálními hodnotami, například když zachrání Prokopa, aniž by jej znal nebo mu cokoliv dlužil. Doktor Tomeš umí zapojit selský rozum; Prokopa oslovuje „pane inženýre“, ačkoliv o hrdinově profesi pravděpodobně nic před tím nevěděl. Možná k této dedukci došel na základě Prokopových prací zjištěných a chemikáliemi poznamenaných rukou. Je všímavý, empatický, nápomocný a vlídný.

Anti-vzor Carson

Pan Carson je ředitelem továren v Balttinu a patří mezi Prokopovy „démony“, kteří se ho snaží svést ze správné zásadové cesty. Carsonův přístup se mění v závislosti na jeho momentálních cílech. Chce-li Prokopa v něčem přesvědčovat a manipulovat, je vlídný, přátelský a má doslova „mopsličí tvář“.¹⁰¹ Vše je podle něj báječné, ohromné a nesmírně zajímavé. Tato hraná vlídnost však postupně opadá a na povrch prostupuje Carsonův skutečný charakter, zlý a vyděračný. Z falešného podporovatele se stává jen další z postav, které se snaží zmocnit Krakatitu. Jméno Carson zní poměrně anglicky. Vzhledem k povahovým rysům postavy je tedy pravděpodobné, že do ní autor ukryl anglický způsob jednání, i s britským

⁹⁹ Tamtéž, s. 331

¹⁰⁰ Tamtéž, s. 331

¹⁰¹ ČAPEK, Karel. *Továrna na Absolutno / Krakatit*. Praha: Československý spisovatel, 1982. Edice Spisy Karla Čapka. ISBN 22-049-82, s. 247

humorem a určitou britskou přetvářkou, při níž se dlouho tváří, že je vše v pořádku a perfektní, avšak jen do chvíle, než mu dojde trpělivost. S postupem děje se navíc čtenář dozvídá, že jméno Carson této postavě ve skutečnosti ani nepatří, čímž Carson obhájí svou nálepku „falešník“. V Románu se mu sice dále říká Carson, ale skutečné jméno se nikdy nedozvíme. Podobně jako Bondy, i Carson o sobě řekne jen tolik, kolik chce, jinak ale zůstává pod rouškou tajemnosti a neúplnosti.

Anti-vzor D'Hémon

D'Hémon je tajemný šlechtic, kterého Prokop zná již z Balttinu. Jinak je fanatickým bohatým diplomatem a vědcem, současně vůdcem anarchistické skupiny, vlastníci zvláštní radiovou stanicí. Tuto radiovou stanicí Prokopovi nabízí. Kdo by měl v moci zároveň tajemství výroby Krakatitu i stanicí, která je s to, aby taková třaskavina kdekoliv a kdykoliv explodovala, byl by ve své podstatě pánem světa. Nejen svým jménem D'Hémon (démon) připomíná ďábla, když navíc nabízí něco velmi lákavého a mocného. Ďábelský vzhled je umocněn i vybranými pasážemi; „*Vypadá ve svém kožiše jako čert z dětské pohádky.*“¹⁰² D'Hémon patří do řady pokusitelů, kteří se Prokopa snaží ovlivnit, aby sešel z jeho vytyčené cesty a mravních zásad. Postava se později nechá oslovovat „kamarád Daimon“, což mu nabízí manipulovat Prokopa z důvěrnější pozice. Prokopovi vnucuje světovládu. „*Budete dělat, co chcete. Budete dělat veliké věci. Kdo vám ještě může poroučet?*“¹⁰³ Daimon působí až metafyzicky, nereálně a tajemně, což ještě posiluje vlastními promluvami; „*Já stojím na straně síly. Jsem starý, zkušený a bohatý, nepotřebuju nic, než aby se něco dělo a řídilo směrem, který určuje člověk.*“¹⁰⁴ Když od něj například Prokop, pln podezření, žádá, aby mu podal ruku, odpovídá „*Ne, spálil bych vás.*“¹⁰⁵ Do řeči této postavy vtiskl Čapek své známé obavy z absolutní moci a s ní spojeného násilí; „*Máte v hrsti prostředek, kterým můžete rozmetat všechny mocnosti světa... Budete dobývat světa s hrstkou lidí, jako Cortéz dobýval Mexika... S Krakatitem a stanicí držíte v šachu celý svět... Stačí hrst bílého prášku, a v určenou vteřinu vyletí do povětří, co poručíte... Fakticky jste neomezeným pánem světa... můžete odtud střílet pro mne za mne na Portugalsko nebo Švédsko; za tři za čtyři dny budou prosit o mír, a vy budete diktovat kontribuce, zákony, hranice, co vás napadne... Chcete být samovládcem světa? Dobrá. Chcete svět vyhladit? Budiž. Chcete jej obšťastnit tím, že mu vnutíte věčný mír, Boha, nový řád, revoluci či co? Proč ne? Jen začněte, na programu nezáleží; nakonec budete dělat jen to, co vám vnutí skutečnosti vámi*

¹⁰² Tamtéž, s. 397

¹⁰³ Tamtéž, s. 399

¹⁰⁴ Tamtéž, s. 400

¹⁰⁵ Tamtéž, s. 401

vytvořené... *Jste nejvyšším soudcem světa... Nepočítejte životů; pracujte ve velkém, a celý svět má miliardy životů... Vy jste první člověk na světě, který může pokládat celý svět za svou laboratoř.*¹⁰⁶ D'Hémon je jeden z těch obávaných mocných lidí, kteří se domnívají, že světovláda by rozhodně měla jít ruku v ruce s terorem, s diktováním podmínek a vydíráním, protože přesně tak se „přece“ dokazuje moc. Carson i D'Hémon Prokopa ještě více utvrdí v předsevzetí, že Krakatit nesmí nikdy nikomu vydat.

Bůh Otec

Bůh Otec v roli tajemného dědečka ztělesňuje nadosobního moralizátora a soudce Prokopových činů. Je jakýmsi klíčem k Prokopovu sebeuvědomění. V každém ze slov laskavého starce se skrývá hluboké mravní krédo celého románu. „*Chtěl jsi se roztrhnout samou silou; a zůstaneš celá, a nespasíš svět, ani jej nerozbiješ. Mnoho v tobě zůstane zavřeno jako v kameni oheň; tak dobrá, to je obětováno. Chtěl jsi dělat příliš veliké věci, a budeš dělat věci malé. Tak je to dobře.*“¹⁰⁷

Podněcuje Prokopovu přemýšlivost a trpělivost. Do jisté míry je postavou zlomovou, tvoří kontrast k postavě D'Hémona – vzniká opozice peklo a nebe, zlo a dobro, nekalost a čistota. Dědeček vysvětluje, že je lepší tvořit vynález, který je užitečný, ale má omezenou působnost, zkrátka není tolik zneužitelný. Snad jen „*aby svítil a hřál, aby dal hodně užitku.*“¹⁰⁸

2.3.3 Varován a řešení

Ať je to jednou zváno „Absolutno“ a jednou „Kratatit“, stále jde o varování před toutéž mechanickou energií, před chaosem a rozpoutaným zlem, před toutéž společenskou silou, která je stále stejně nepřátelská. Opakovaně se autor věnuje dvojí roli techniky; varuje před její využitelností, a právě tak zneužitelností, kdy v případě chybějící morálky může být zbraní, s jejíž pomocí takový člověk dojde světovlády. Ten, kdo by ovládal takovou technologii, řídil by celý svět, přičemž nejedna postava z autorových děl ukázala, že mezi mocí a terorem existuje jen velmi útlá hranice. Je zde tedy obsažena myšlenka o lidské odhodlanosti dosáhnout svých cílů po dobrém i po zlém. Proto je Krakatit zvláště předmětem slibů, hrozeb, cílené manipulace a vydírání v nekonečném kolotoči rozporných imperialistických zájmů. Autor se, již poněkolkáté, vyslovuje proti jakýmkoliv příliš nepromyšleným a neopatrným zásahům do

¹⁰⁶ Tamtéž, s. 399–400

¹⁰⁷ Tamtéž, s. 473

¹⁰⁸ Tamtéž, s. 438

makroprocesů.¹⁰⁹

Poněkolicáté si všímáme, že věda a technika dala člověku do rukou nepředstavitelnou sílu. Problém je v tom, že je tato moc příliš velká i na lidstvo.

Jediné správné řešení vidí autor v pokoře, každodennosti a postupu malými krůčky, které jdou ruku v ruce s přírodními zákony a zůstávají i v souladu s duchovním vývojem lidstva. Neobyčejná lidská vynalézavost by měla být více uplatněna ku prospěchu obyčejných lidí, nikoliv k jejich ovládnutí a ničení. Je moudřejší rezignovat na velké převratné objevy a více se soustředit na všední věci.

2.4 Válka s Mloky

2.4.1 Poselství díla

*„Dnes jsem dokončil poslední kapitolu svého utopického románu. Hlavním aktérem této kapitoly je nacionalismus. Děj je velmi jednoduchý: zkáza světa a lidstva,“*¹¹⁰ napsal Čapek po dokončení románu, jenž byl odrazem soudobé skutečnosti tak věrně jako žádný před ním.

Řečeno v první kapitole práce, je Válka s Mloky jediným rozebíraným zástupcem dystopických děl 30. let. V kapitole o autorových dystopiích byla stručně vysvětlena jeho motivace postupného odklonu od relativistické teorie směrem k ráznému a určitému antifašistickému postoji, střízlivé skepsi a výrazné kritičnosti – jinak řečeno; proč se po jednotné formě dystopií 20. let najednou udála taková změna? Román byl napsán roku 1935 a otisknut napřed v Lidových novinách, knižně pak v únoru 1936.¹¹¹ Tvůrce vysvětluje, že už nejde o utopii, nýbrž dnešek. Jistě má utopické téma i zde svůj „*alegorický smysl, avšak nebezpečně směřuje k historické realitě soudobé společnosti.*“¹¹² Válka s Mloky je výrazem zesílení autorovy společenské aktivity po tom, co se střetl s ideologií fašismu. Je ztělesněním Čapkova boje proti dehumanizaci lidských vztahů, bezpráví a „*atrofii humanistického prvku v člověku.*“¹¹³ Román je dodnes intenzivně vyhledávaný, ať už pro varovné myšlenky v něm obsažené, předpověď 2. světové války, kritiku nezodpovědného podnikání nebo nedůvěru k uniformitě a velkým ideologiím, jakými byl komunismus a mnohem více fašismus.

Co se Mloků týče, autorovu motivaci výběru tohoto zvířete pravděpodobně není nutné dlouze vysvětlovat (po vzoru nalezené fosilie třetihorního velemloka, který byl kdysi omylem považován za lidského předka), neboť se vyskytuje snad v každé středoškolské učebnici a

¹⁰⁹NIKOLSKIJ, Sergej Vasiljevič. *Fantastika a satira v díle Karla Čapka*. Praha: Československý spisovatel, 1978, s. 148

¹¹⁰Tamtéž, s. 249

¹¹¹ČAPEK, Karel. *Válka s Mloky*. Praha: Československý spisovatel, 1981. Edice Spisy Karla Čapka. ISBN 22-084-81, s. 249

¹¹²PEŠAT, Zdeněk, STROHSOVÁ, Eva, ed. *Dějiny české literatury*. Praha: Victoria Publishing, 1995. ISBN 80-85865-48-3, s. 601

¹¹³NIKOLSKIJ, Sergej Vasiljevič. *Fantastika a satira v díle Karla Čapka*. Praha: Československý spisovatel, 1978, s. 161

každém článku o Válce s Mloky. Přesto však ani tato práce nemůže necitovat autorova nejslavnější slova a nadčasovou myšlenku, že své světové prvenství bereme možná jako přílišnou samozřejmost; „*Nesmíte si myslet, že vývoj, který dal vzniknout našemu životu, byl jedinou vývojovou možností na této planetě. Je to pravda. Nemůžeme vyloučit, že by se za příznivých okolností nemohl jiný typ života, řekněme jiný živočišný druh než člověk, stát vehiklem kulturního vývoje. Člověk se svou civilizací a kulturou, se svými celými dějinami se vyvinul z třídy savců, z čeledi primátů; je přece myslitelné, že by podobná evoluční energie mohla okřídlit vývoj jiného živočišného rodu. Není vyloučeno, že by se za jistých životních podmínek mohly včely nebo mravenci vyvinout ve vysoce inteligentní tvory, jejichž civilizační schopnosti by nebyly nižší než naše. Není to vyloučeno ani u jiných tvorů. Za příznivých biologických podmínek by mohla vzniknout nějaká civilizace, ne nižší než ta naše, v hlubinách vodních.*“¹¹⁴ Druhá jeho myšlenka vedla pak k zamyšlení, zda by se takový alternativní živočišný druh dopouštěl podobných „*nesmyslů*“ a chybl jako lidstvo. Autor se tázal, zda by vedl stejné války, zda by snad prodělával podobné dějinné katastrofy a co bychom tomu asi říkali, kdyby takový druh hlásal, že má pouze on právo na to, aby panoval všemu životu.¹¹⁵

Zaměříme-li pozornost na děj románu, máme zde po Robotech dalšího redukováného „člověka“, který se tomu skutečnému velmi podobá, avšak osvojuje si z lidství pouze to „*průměrné a užitkové, mechanické a opakovatelné.*“¹¹⁶ Od té doby, co Kapitán van Toch na svých cestách objeví zvláštní druh učenlivého ještěra s neuvěřitelnou napodobivou schopností, propracovává se Mlok z pozice exotické atrakce přes levnou a široce využitelnou pracovní sílu až po plnohodnotného konkurenta člověka, alespoň co do inteligence, morálních návyků a potažmo i potřeby většího prostoru ke svému žití. Stejně jako v předchozích dílech, i zde máme utopický objev, jež se postupně obrací proti svému pánu, na čemž má mimo jiné zásluhu selhání moderní sociální společnosti, od vědy až po politiku. Mločí příběh i jeho humanizace však v závěru díla dorostou do výraznějšího symbolického obrazu; fašismu. Analogie k hitlerovské expanzi a její ideologické potřebě „*životního prostoru*“ je jednou z mnoha narážek na hitlerovské Německo. Četné paralely s touto zemí pochopitelně nejsou náhodné.

Celkem má román tři části, přičemž ta první satiricky naráží na lidské zlořády, v té druhé se mločí vývoj začíná stávat nebezpečným, toto nebezpečí se dovršuje v závěrečné třetí části románu, v níž již Mloci nemilosrdně atakují lidskou pevninu a nahrazují lidstvo. Román je mozaikou různých svědectví, což mimo jiné zesiluje „*neosobnost*“ procesu, který má navíc

¹¹⁴ ČAPEK, Karel. Poznámky o tvorbě. Vyd. 2. Praha: Československý spisovatel, 1960. Otázky a názory (Československý spisovatel), s. 109

¹¹⁵ Tamtéž, s. 109

¹¹⁶ PEŠAT, Zdeněk, STROHSOVÁ, Eva, ed. *Dějiny české literatury*. Praha: Victoria Publishing, 1995. ISBN 80-85865-48-3, s. 602

celosvětovou působnost.¹¹⁷ Projevuje se nejen autorův kritický vztah ke společnosti, ale i jeho rostoucí spisovatelský talent. Válka s Mloky je románem dynamickým a poutavým. Na konci první a začátku druhé knihy jsou dosud biologická témata vystřídána vznikající humoristickou satirou. Rozvíjený biologický aspekt fantastické hypotézy má od této chvíle funkci sociálně ekonomickou a celý Čapkův experiment upíná svou pozornost k politickému, společenskému a mezinárodnímu životu.¹¹⁸ Děj pak postupně přidává na vážnosti.

Válka s Mloky klade dvě naléhavé otázky; zaprvé, problém spoluviny a spoluzodpovědnosti a zadruhé, jak takové vzpouře zabránit. Odpověď na tyto otázky nám však autor tentokrát neposkytne, alespoň ne zcela. Hledat varování, kritiku a řešení, poselství a smysl ve Válce s Mloky by jistě stačilo na samostatnou odbornou práci. Podotýkám tedy, že se zde, stejně jako u děl předchozích, zaměřuji hlavně na postavy a motivy, které považuji za demonstrativní a reprezentativní vzhledem k vadám a nepoučitelnosti v lidském chování.

2.4.2 Postavy jako anti-vzory a vzory lidského chování

Po výjimečném Krakatitu zde máme další z románů, kde postavy postupně ustupují do ústraní a nezdržují se v díle déle než na jednu kapitolu. Většina z nich opět představuje jen nositele jedné či více filozofií, kritik a názorů, v románu se vynořují a náhle zase mizí. Slouží pouze jako demonstrace vybraného povahového, národnostního, kulturního či náboženského atributu. Některé bezejmenné postavy jsou v díle zpravidla v rámci žánru reportáží, novinových a vědeckých článků a podobně.

Představíme napřed ty postavy, které si jako jediné uchovávají proporce jakési reálné lidskosti bez přílišné satirické stylizace. Jsou jimi Kapitán van Toch a mnohem více pan Povondra. Oba prezentují svět poctivců, živících se vlastní prací, a oba také stojí u zrodu mločí otázky: van Toch tím, že Mloky objevil, Povondra pak, že van Tocha pustí k podnikateli Bondymu.¹¹⁹ Oba dva autor sleduje s laskavou ironií, která je mnohem více charakteristikou než satirou.

Neutrální kapitán Van Toch

Kapitán van Toch, jinak také Vantoch z Jevička, je představitel „*ještě romantického, ve svém jádru poctivého podnikání s Mloky.*“¹²⁰ Nejde rozhodně o tradičního románového kapitána, který by byl rázným a neohroženým pirátem. Tento je mnohem spíše „*nabručený*

¹¹⁷ NIKOLSKIJ, Sergej Vasiljevič. *Fantastika a satira v díle Karla Čapka*. Praha: Československý spisovatel, 1978, s. 185

¹¹⁸ Tamtéž, s. 220

¹¹⁹ ČAPEK, Karel. *Válka s Mloky*. Praha: Československý spisovatel, 1981. Edice Spisy Karla Čapka. ISBN 22-084-81, str. 266

¹²⁰ Tamtéž, s. 266

vykonavatel vůle paroplavební společnosti, holohlavý obtloustlý strejda, který si rád popovídá.¹²¹ Postava se představuje hned na prvních stránkách románu a svou smrští nadávek se i dostatečně charakterizuje. Působí komicky, avšak autenticky. Řečeno výše, autor do van Tocha nevkládá žádnou výraznou satirickou výpověď. Van Toch je jeden z Čapkových obyčejných lidí. Je zkušený mořeplavec a rodák z Čech, rád se chvástá, vyjadřuje se „jak mu huba narostla“, má suchý, přímočarý humor, máloco jej přijme cítit strach či respekt, a může-li se na něčem nějak obohatit, s radostí to udělá, nicméně ve vši počestnosti. V románu je objevitelem Mloků. Pakliže bychom se museli rozhodnout, zda jej zařadit mezi vzor či anti-vzor, šlo by jej dát k oběma stejně. Mezi anti-vzory proto, že Mloky společně s Bondym využívá ke svým ziskům, k osobním potřebám, a rovněž proto, že právě on Mlokům dopomůže k umění zacházet se zbraněmi, a to i přes zjištění, že jde o tvory s až nebezpečně rozvinutou inteligencí a rychle rostoucí učenlivostí. Na druhou stranu je kapitán člověkem dobromyslným; jistě ze začátku myslel na mločí dobro, aby jeho „ještěrky“ měly co žrát, kde plavat a aby se nikde nemusely mačkat. Stejně tak je nutno chápat i jeho vložení zbraní do mločích rukou, kapitán chtěl Mlokům zkrátka opravdu pomoci, nože jim dal na obranu proti žralokům. Ve svém jádru je to postava slušná a nesobecká.

Vzor Povondra

Pan Povondra je vrátným pana Bondyho. „*Je ztělesněním řádné práce, byť spočívala v „odpovědném“ rozhodování, koho pustit k Bondymu a koho ne.*“¹²² Povondra sbírá novinové články a skepticky sleduje mločí vývoj, jenž si pro sebe pečlivě zaznamenává. Svými všedními zálibami je typ malého českého človíčka; podléhá obecné dobrácké mentalitě, a nakonec se upřímně trápí výčitkami svědomí. Nemá žádné zjištěné zájmy.¹²³ Jde o postavu obětavou a velice empatickou, bere na sebe veškerou vinu lidstva a citlivě „trpí“ za ně. „*To já, to já, „šeptá starý pán.“ To já jsem všechno zavínil. Kdybych tehdy nebyl pustil toho kapitána k panu Bondymu, tak by se tohle všechno nestalo - -.*“¹²⁴ V románu je mu, podobně jako Alquistovi, dáno nejvíce prostoru. Jako jediná postava, tedy kromě Mloků, se objevuje v celé délce románu a jeho role se z bezvýznamného vrátného mění v symboliku velkého a důležitého „obyčejného člověka“. Na kapitolách s panem Povondrou je zajímavé, že tvoří do jisté míry autonomní komplet, po vyjmutí z románu stále nesoucí svůj smysl.

¹²¹ NIKOLSKIJ, Sergej Vasiljevič. *Fantastika a satira v díle Karla Čapka*. Praha: Československý spisovatel, 1978, s. 172

¹²² ČAPEK, Karel. *Válka s Mloky*. Praha: Československý spisovatel, 1981. Edice Spisy Karla Čapka. ISBN 22-084-81, s. 266

¹²³ Tamtéž, s. 267

¹²⁴ Tamtéž, s. 239

Anti-vzor Bondy

Co do reálnosti vykreslení se tato postava přibližuje výše zmíněným. Bondy je úspěšným, vypočítavým kapitánem průmyslu, stojí v čele korporace, která se specializuje na chov a prodej Mloků. Je pojat jako karikatura velkopodnikatele, navenek taktní muž, výborný řečník a schopný člověk. Uvnitř pak ziskuchtivý, nenasytný, po moci toužící egocentrický jedinec, chovající se pouze dle vlastních pravidel, která jsou bezvýhradně motivována jeho vlastními touhami. Je zde evidentní podobnost s jeho předchůdcem Bondym z Továrny na Absolutno. Je i právě tolik tajemný, a právě tolik neúplný. Je „jenom Bondy. Nic víc. Ať jiní píší na svá vrata Julius Bondy, zástupce firmy General Motors, nebo MUDr. Ervín Bondy, toto je prostě Bondy bez všech bližších podrobností, stejně jako papež má na vratech prostě Pius a Bůh, který je prostě Bůh.“¹²⁵ Zkušenější Čapkův čtenář už tuší, co od této postavy čekat. Obě postavy spojuje i koncern MEAS a prospěchářské, sobecké a bezohledné ambice. Jakožto typický obchodník uvádí celý mločí proces do pohybu, nedbá žádných varování ani následků.

Anti-vzor Mlok

Mlok opět poskytuje široké možnosti interpretační. V jednom smyslu zosobňuje produkt moderní zmechanizované společnosti¹²⁶, současně je objektem vykořisťování; „od zacházení s méně cennými rasami až po moderní způsob exploatace průmyslového dělníka.“¹²⁷ Je levnou pracovní silou, pracující pouze za stravu a nezajímající se o mzdu. Má pokrýt odpudivé práce vyžadující obrovské kvantum (ideálně levných) jedinců. Už jen tímto lze v Mlocích vidět hrůzně reálné asociace například s pracovníky v soudobé Číně, majícími asi takové pracovní podmínky, jako tito Mloci. Autorovi se podařilo vytvořit přesný model současných společenskoekonomických vztahů, v nichž pracovní síla funguje více jako obchod se zbožím než jako pracovní vztah mezi zaměstnavatelem a zaměstnancem, který má city. V Mlocích je zobrazena kritika zacházení s lidmi už od dob otroků a kolonizátorů. Mlok se podobá člověku, vyvíjí se a proměňuje, napodobuje lidský život v celé jeho rozpínavosti i sobectví, buduje i vlastní civilizaci. Jakmile si uvědomí svou existenci, množstevní převahu a sílu, jeho symbolický smysl se přetvoří v superiorní nacisty, kteří žádají prostor. Mloci jsou oproti lidstvu homogenní, což ještě více poukazuje na nejednotnou lidskou společnost. Ještěři v sobě nesou současně něco lidského i zvířecího, tyto asociace často kolísají mezi obrazy oduševnělých a neoduševnělých tvorů.¹²⁸ „Mloctví“ představuje odlidštěné bytí, symbol nivelizace osobnosti,

¹²⁵ Tamtéž, s. 30

¹²⁶ PEŠAT, Zdeněk, STROHSOVÁ, Eva, ed. *Dějiny české literatury*. Praha: Victoria Publishing, 1995. ISBN 80-85865-48-3, s. 595

¹²⁷ Tamtéž, s. 602

¹²⁸ NIKOLSKIJ, Sergej Vasiljevič. *Fantastika a satira v díle Karla Čapka*. Praha: Československý spisovatel, 1978, str. 220

převahu technické civilizace nad duchovní, spotřeby nad tvorbou, síly nad poznáním a šablony nad myšlením¹²⁹, přičemž v problému živé myšlenky a mrtvé šablony autor vidí velké nebezpečí, ke kterému dodává, že „žádný logický podvod, žádná nesmyslnost nekorumpuje lidské myšlení tak jako fráze... určité spojení slov, které se stane zvykem a tím i přesvědčením.“¹³⁰ Mloci jsou obrazem „člověka, jenž nemá nic vlastního, jenž je průměrem, fabrikátem, kvantem, ne kvalitou.“¹³¹

Speciálním mločím druhem je pak Mlok Baltský – Andrias Scheuchzeri, symbolizující ideál vyšší rasy. Je Čapkovou *obrácenou metaforou*¹³², při které se představa o Mlocích dostává do zcela konkrétního styku s německou animální doktrínou, o čemž svědčí i nejrůznější detaily v románu; „baltský Mlok vykazuje – patrně vlivem prostředí – některé odlišné tělesné vlastnosti; je světlejší, kráčí vzpřímeněji a jeho lebeční index svědčí o lebce delší a užší. Německý tisk klade zvláštní váhu na vliv německého prostředí na mločí vývin, na vyšší rasový typus, nesporně nadřazený jiným Salamandrům. Od Velemloka k německému Nadmloku, tak znělo okřídlené slovo té doby.“¹³³ Stalo se tedy, že Německo začalo žádat nové a delší břehy a moře, aby se tento rasově čistý prapůvodní německý Salamandr měl kde vyvíjet. Podobnost s realitou zde už ani nemohla být charakterističtější.

Anti-vzor Chief Salamander

Chief Salamander je absolutní vůdce Mloků, řídí jejich agresi a klade lidstvu podmínky svým „skřehotavým odlidštěným hlasem“. Ačkoliv je to náš druh, je postaven na druhý břeh, do role člověka odlidštěného; *Člověka-Mloka*.¹³⁴ Jeho prostřednictvím personifikuje autor nároky na světovládu a nelidskost. Je symbolem smrtonosných a ničivých sil a tupé síly mechanické. Dává světu ultimátum, požaduje jejich odsun do vnitrozemí a slibuje, že tuto část zničí až jako poslední. „Hallo, vy lidé. Budete s námi pracovat na odbourání vašeho světa. Děkujeme vám.“¹³⁵ Je třeba připomenout, že o této problematice Čapek psal již v roce 1935, přičemž Mnichovská dohoda byla podepsána o 3 roky později. Není tajemstvím, že je mločí vůdce satirickým pamfletem na Hitlera, což se spisovatel rozhodl geniálně demonstrovat jak pravým jménem postavy; Andreas Schultze, kde iniciály A. S. tvoří přímou analogii se jménem

¹²⁹ Tamtéž, s. 247

¹³⁰ Tamtéž, s. 214

¹³¹ MATUŠKA, Alexander. *Člověk proti zkáze: pokus o Karla Čapka*. 2. vyd. (čes. 1.). Praha: Československý spisovatel, 1963, s. 178

¹³² NIKOLSKIJ, Sergej Vasiljevič. *Fantastika a satira v díle Karla Čapka*. Praha: Československý spisovatel, 1978, s. 254

¹³³ ČAPEK, Karel. *Válka s Mloky*. Praha: Československý spisovatel, 1981. Edice Spisy Karla Čapka. ISBN 22-084-81, s. 196

¹³⁴ NIKOLSKIJ, Sergej Vasiljevič. *Fantastika a satira v díle Karla Čapka*. Praha: Československý spisovatel, 1978, s. 258

¹³⁵ ČAPEK, Karel. *Válka s Mloky*. Praha: Československý spisovatel, 1981. Edice Spisy Karla Čapka. ISBN 22-084-81, s. 220

Adolf Schickelgruber, jak se tenkrát Hitlerovi říkalo, tak i mnohými konkrétními pasážemi „*Chef Salamander, veliký dobyvatel, technik a voják, Čingischán Mloků a bořitel pevnin... Jmenuje se vlastně Andreas Schultze a byl za světové války někde šikovatelem.*“¹³⁶

Vzor varující X

X je Anonym, který v jeho vlastní kapitole varuje lidstvo před hrozbou války a apeluje na něj, aby se vzpamatovalo a přestalo Mloky využívat. Do této postavy vložil autor sám sebe. Souvislost s přicházející druhou světovou válkou není nutno vysvětlovat, neboť z textu přímo křičí. „*Ještě je možno setřást ten studený a slizký kruh, který nás všechny svírá. Musíme se zbavit Salamandrů. Je jich příliš mnoho, jsou vyzbrojeni... nevím, čeho se máme bát víc: zda jejich lidské civilizace, nebo jejich chladné zvířecí krutosti. Vy blázni, přestaňte konečně krmit Mloky! Bud' utvořena Liga národů proti Mlokům! Celé lidstvo bud' připraveno bránit své bytí se zbraní v rukou.*“¹³⁷ Kapitola X varuje, v níž se tato postava vyskytuje, tvoří kontrast s těmi předchozími, neboť po vší satíře působí najednou velmi vážně, naléhavě. Kéž by si lidstvo vzalo příklad z postřehů a úvah, jež X vede, například v pasáži „*Naučili se užívat strojů a čísel, a ukázalo se, že to stačí, aby se stali pány svého světa. Vynechali z lidské civilizace všechno, co v ní bylo neúčelné, hravé, fantastické nebo starobylé; tím z ní vypustili, co v ní bylo lidského, a převzali jenom její holou praktickou, technickou a utilitární stránku.*“¹³⁸ Anonym X se vyslovuje proti „pokroku“ dnešní doby, tj. modernímu způsobu podnikání a vykořisťovatelské praxi. X si nejenže všimá hlavních principů kapitalistických společenskoekonomických vztahů, v nichž pracovní síla funguje jako zboží¹³⁹, ale i mločí bezduché utilitárnosti, absence individuality, absence tvůrčí schopnosti a citu – viditelné na pasážích následujících; „*Velmi by se mi ulevilo, kdyby Mloci vystoupili proti lidstvu s nějakými požadavky. Mohlo by se s nimi alespoň jednat, ale jejich mlčení je strašné. Kdyby o to alespoň žádali. Pak bychom jim mohli poskytnout některé ústupky a zavázat si je kompenzačními dohodami. Avšak Mloci nežádají nic, jen zvyšují svou výkonnost a objednávky. Kdyby alespoň ti Salamandři nebyli tak strašně průměrní. To nejhroznější je, že namnožili ten učenlivý, hlupácký a sufizantní typ civilizované mediokrity ve velkém.*“¹⁴⁰

Anti-vzor člověk

¹³⁶ NIKOLSKIJ, Sergej Vasiljevič. *Fantastika a satira v díle Karla Čapka*. Praha: Československý spisovatel, 1978, s. 258

¹³⁷ ČAPEK, Karel. *Válka s Mloky*. Praha: Československý spisovatel, 1981. Edice Spisy Karla Čapka. ISBN 22-084-81, s. 210-211

¹³⁸ Tamtéž, s. 210

¹³⁹ NIKOLSKIJ, Sergej Vasiljevič. *Fantastika a satira v díle Karla Čapka*. Praha: Československý spisovatel, 1978, s. 224

¹⁴⁰ ČAPEK, Karel. *Válka s Mloky*. Praha: Československý spisovatel, 1981. Edice Spisy Karla Čapka. ISBN 22-084-81, s. 208-209

Skrze kolektivní postavu člověka se autor opět zaměřuje na lidstvo jako celek, navazuje tak spíše na Továrnu na Absolutno než Krakatit. Působí na všechny sociální vrstvy, všechny národní typy, všechny stavy a profese. Zasahuje ekonomiku, politiku, vědu, umění, osvětu, publicistiku a další. „*Obraz lidské civilizace ve vztahu k Mlokům se převrací v proud krutosti a násilí na jedné straně a exaltovaných humanitářských gest i neúčinných, často jen pokryteckých opatření nejrůznějších národních i mezinárodních organizací na straně druhé.*“¹⁴¹ Velmi střízlivý je zde ztvárněn rasismus v jeho nejrůznějších podobách; ve vztahu k černochům, ale také k židům (zákaz vivisekce Mloků v Německu, ale jen židovským lékařům), i indické kastovníctví (demonstrace proti Mlokům, kteří se při záchraně tonoucích dotkli lidí vyšších kast).

Lidé se rovněž ukazují ve své neschopnosti a nepoučitelnosti, což už známe například z R.U.R., kde sice mohli zastavit výrobu Robotů, ale neučinili tak. Stejně tak zde mohli přerušit distribuci výbušnin a zbraní pro Mloky, ale ani to se nestalo. Autorův prst míří na viníka této zkázy: celé lidstvo. „*Všechny továrny. Všechny banky. Všechny státy.*“¹⁴² Celý kapitalistický systém dal nacismu prostor pro jeho šíření. Každý chtěl své Mloky, které by mohl zneužívat. Každý je tedy pomohl rozšířit.

Obrovská vlna kritiky jistě patří i všem mezinárodním organizacím, neschopným dovést jejich porady k jakémukoliv jasnému progresu, pomoci a řešení. Nabízí se spojitost se Společností národů, která byla v obdobném duchu neschopna řešit evropskou situaci ve 30. letech minulého století. Autor se zkrátka vyslovuje ke všem faktorům, jaké dopomohly k vzrůstu a rozšíření německého nacismu.

2.4.3 Varování a řešení

Válka s Mloky nejenže varuje před upadajícími mravy a morálkou, varuje i před odlidštěním vztahů, před nebezpečným vývojem světových událostí, před sociálními rozpory, nezaměstnaností a hladem.¹⁴³ Ve zcela konkrétní podobě je zde vyřčeno varování před hitlerovským Německem a před fašismem, jenž vystoupil do neobyčejných rozměrů. Varování je rozepsáno i do podrobnějších detailů, například v pasážích o budování německé ponorkové flotily a o tajné zkoušce výkonu pneumatických vrtaček, kterou provedla německá technická rozvědky na anglickém území. Na samý závěr kapitoly je také zesměšňován rys německé filozofie výchovy dětí, která se vedla v duchu nacistické válečné propagandy. Zejména

¹⁴¹ Tamtéž, s. 271

¹⁴² Tamtéž, s. 243

¹⁴³ NIKOLSKIJ, Sergej Vasiljevič. *Fantastika a satira v díle Karla Čapka*. Praha: Československý spisovatel, 1978, s. 164

v závěrečné knize románu je mnoho přímých paralel s konkrétními fakty tehdejšího politického a mezinárodního života, kupříkladu popis mločí agrese vůči lidem.

V kapitole jedenácté, kde autor promlouvá sám k sobě, podotýká, že skutečně nejde o žádný nahodilý román, jehož obsah by snad mohl být pouhým výplodem autorovy fantazie. Klade čtenářům na srdce podstatnou skutečnost; a sice, že to není Karel Čapek, kdo by chtěl nebo vůbec mohl hýbat lidským osudem. On tuto skutečnost pouze vnímal a konstatoval; „*Myslíš, že z mé vůle se rozpadají lidské pevniny napadrt', myslíš, že já jsem chtěl tyhle konce? To je prostě logika událostí, copak já mohu do ní zasahovat? Dělal jsem, co jsem mohl; varoval jsem lidi včas.*“¹⁴⁴ Autor dále vysvětluje, že mu bylo lidstva vlastně líto, nejvíc, když viděl, jak se samo stůj co stůj hrne do té záhuby. „*Člověk by křičel, když se na to kouká. Řval by a zvedal obě ruce, jako by viděl vyjíždět vlak na špatnou kolej. Ted' už se to nedá zastavit.*“¹⁴⁵ Autor varuje a vyzývá lidstvo, aby nepřipouštělo nacistickou existenci a aby zabránilo takovému fungování v lidské společnosti.

Nejedná se pouze o kritiku nacismu, míří na celou společnost. Zpočátku se mločí kritika soustřeďuje na obchod a zacházení s pracovníky, celý mechanismus kapitalistického vykořisťování. Zde je jedna z hlavních myšlenek vyslovených na schůzi akcionářů; „*Krmení Mloka stojí denně několik centimů; kdyby se párek Mloků prodával řekněme za sto franků a kdyby pracovní Mlok vydržel dejme tomu jeden rok, bude se taková investice každému podnikateli hravě amortizovat.*“¹⁴⁶ Později ve vyhocených utopistických situacích je kritika obrácena k vědě a technice, což lze sledovat například pasážemi s nehumánními pokusy páchanými na Mlocích; „*Po čtyřiaadvaceti hodinách leží zvířata nehybně, zřejmě trpí a sebemenší pohyb je stojí velkou námahu. Po dalších třech dnech nastává stav kataleptické strnulosti, zvířata nereagují, ani když jsou pálena elektrokauterem.*“¹⁴⁷ Skrze další pokusy Čapek mimo jiné poukazuje i na alarmující stav našich znečištěných vod; „*Naproti tomu značnou choulostivost jeví Mloci vůči vlivům chemickým; při zkouškách s velmi zředěným louhem, továrními splašky, koželužskými činidly atd. jim odpadávala kůže v cárech a pokusná zvířata hynula jakousi snětí žaber. Pro naše řeky jsou tedy Mloci prakticky nepoužitelní.*“¹⁴⁸ I v tomto je značně nadčasový.

Pokusíme-li se konečně shrnout veškeré varování v jeden stručný výčet; varuje se před

¹⁴⁴ ČAPEK, Karel. *Válka s Mloky*. Praha: Československý spisovatel, 1981. Edice Spisy Karla Čapka. ISBN 22-084-81, s. 241

¹⁴⁵ Tamtéž, s. 242

¹⁴⁶ NIKOLSKIJ, Sergej Vasiljevič. *Fantastika a satira v díle Karla Čapka*. Praha: Československý spisovatel, 1978, s. 223

¹⁴⁷ ČAPEK, Karel. *Válka s Mloky*. Praha: Československý spisovatel, 1981. Edice Spisy Karla Čapka. ISBN 22-084-81, s. 139

¹⁴⁸ Tamtéž, s. 140

ideologiemi a příliš velkými programy, před fašismem, před slepým bezmyšlenkovitým následováním jisté doktríny, která zdánlivě poskytuje životní ochranu a duševní klid, avšak ve skutečnosti jen zabraňuje aktivnímu myšlení a skutečnému poznání. Dále se varuje před nenasytným kapitalismem, před dehumanizací nejen člověka, ale i mezilidských vztahů. Varuje se před člověkem, který je, jako již tradičně, zdrojem všech problémů lidstva. Znovu a znovu nás spisovatel vede k pointě, že každé řešení našich problémů musí začít u nás a v nás.

Hledat v díle jakýkoliv smířlivý konec tentokrát příliš nelze. Čapkovu skepsi zrcadlí jak slova Povondrova; „*Tak to je konec. Už jsou i tady... Všude dřív bývalo moře a bude zas.*“¹⁴⁹ tak i závěrečné úvahy z jedenácté kapitoly, kde se rozepisuje o tom jediném, co by Mlokům mohlo přivodit zkázu, a sice pokud by se chovali stejně zoufale jako lidé; „*Proč by se Mloci navzájem mordovali proti sobě, když jsou přece jedna rasa? Však ono se něco najde. Jedni bydlí na západním břehu a druzí na východním; budou se potírat třeba ve jménu Západu proti Východu. Tady máš evropské Salamandry a tam dole africké; to by v tom byl čert, aby nakonec ti jedni nechtěli být víc než ti druzí! Půjdou jim to dokázat ve jménu civilizace, expanze nebo já nevím čeho, vždycky se najdou nějaké ideové nebo politické důvody.*“¹⁵⁰ Zatímco otázka, zda to Karel Čapek *Válkou s Mloky s vírou v lidstvo nakonec vzdal*, je sice častá, bylo by dle autorčina názoru vhodnější pokládat otázku jinou; *zda jsme to se sebou v první řadě nevzdali my?*

2.5 Rysy lidského chování obsažené ve všech dílech

Byla rozebrána jednotlivá díla, ve kterých jsme našli jejich poselství, následně provedli charakteristiku nejdůležitějších postav a pokusili se vyvodit všechna varování a řešení. Nyní je vhodné zasadit tato data do přehledných tabulek, z nichž první nabídne shrnující poznatky o typech postav a jejich chování, druhá pak poskytne výčet všech varování a řešení. Dohromady tabulky poslouží coby přehled běžného lidského chování, na které autor opakovaně upozorňoval či jej dával za vzor. S tabulkami budeme nadále pracovat i v pozdější kapitole, kde si díky nim povšimneme vznikajících souvislostí mezi určitým typem chování postav a odpověďmi respondentů, například zda obávané postavy (bezohlední obchodníci/ ambiciózní muži), na které autor často upozorňuje, patří mezi stejně obávané i v povědomí čtenářů, dále třeba zda lidé v ostatních postrádají totéž, čeho se dovolává Karel Čapek.

¹⁴⁹ Tamtéž, s. 238-239

¹⁵⁰ Tamtéž, s. 244

Tabulka 1

Typy postav v rozebíraných dílech	R.U.R.	Továrna na Absolutno	Krakatit	Válka s Mloky
1. Ctižádostivý vynálezce/objevitel, často se snaží změnit tvář světa, má na svědomí revoluční vynález/objev	Starý Rossum (Tvrdohlavý ateista, vědec, nepraktický vynálezce, snaží se vědecky sesadit Boha, což je jedinou motivací jeho činnosti, chová se sobecky.)	Inženýr Rudolf Marek (Ateista, vědec, nepraktický vynálezce, nepřipouští Boha, pro vědu je schopen učinit sobecká a riskantní rozhodnutí.)	Inženýr Prokop (Ztělesňuje boj dvou principů – egoistické ctižádostivosti vědce X pokornosti obyčejného člověka. Konflikt racionality a iracionality.)	Kapitán van Toch (Po Mlocích nikdy nepátral ze zjištěných důvodů. K tamějším plavbám byl nucen z důvodu obchodů s perlami a možností výdělků.)
2. Bezohledný obchodník, akcionář, nerespektující tradiční lidské hodnoty	Mladý Rossum (Chamtivý, bezohledně se ženoucí za penězi. Při tvorbě svých vynálezů myslí výhradně na praktickou a finanční stránku. Obyčejné lidské potřeby považuje za zbytečný a neekonomický přežitek.) Busman (Celý svět vidí pouze v číslech, zajímá se výhradně o finanční stránku věci.)	G. H. Bondy (Zajímá se pouze o finanční stránku věci, zisk je střed jeho vesmíru. Obchoduje bezhlavě a bezohledně. Obětoval by penězům duši, zdraví i morálku. O karburátory má zájem i přes zjištění, že současně obsahují Boha s nepředvídatelnými účinky na okolí.)	Inženýr Tomeš (Prospěchář, lhář, podvodník, pro peníze by obětoval vše, nevádí mu riskovat, Krakatit by prodal i d'ábla.)	G. H. Bondy (Vypočítavý velkopodnikatel, navenek taktičtější, uvnitř nenasycený, po moci toužící egoista, respektuje pouze svá vlastní pravidla, tajemný, neúplný, zodpovědný za rozšíření Mloků.)
3. Ambiciózní muž schopný velkého činu, egocentrický, nadčlověk, často odcizený, vůdce	Harry Domin (Ambiciózní muž, chce ovládat svět, vnutit mu za každou cenu a klidně násilím svou pravdu, nikdy nelituje svých činů a své akce by neodvolal ani v poslední hodině lidstva.)	G. H. Bondy (Kromě obchodníka je i ambiciózní a praktický muž s velkými plány, manipulativní, mysteriózní, těžko odhadnutelný, nekontrolovatelný, odosobněný, mocný.)	D'Hémon (Fanatický diplomat, připomíná všemohoucího d'ábla pokušitele, dle jeho názoru by světovláda měla jít ruku v ruce s násilím.) Carson (Manipulativním falešným chováním ovlivňuje myšlení druhých lidí, je vlídový i krutý, v závislosti na tom, co zrovna potřebuje.)	Chief Salamander (Absolutní vůdce Mloků, symbol odlidštěného člověka, satirický pamflet na Hitlera, odcizený, egocentrický, násilně diktuje lidem své názory, neochotný kompromisovat. Umocňuje rasovou rozdílnost/nadřazenost.)
4. Obyčejný čapkovský člověk, nositel tradičních hodnot, zaujímající přirozený postoj ke světu, mající respekt z velkých událostí	Alquist (Tvoří rukama, vyznává práci, je představitelem starých hodnot.) Nána (Zbožná prostáčka, má strach z troufalosti člověka, mluví z ní tisíciletá zkušenost, je zastánkyní přirozenosti věci.)	Účastníci sousedské besedy u Blahoušů (Samostatní, žijící v souladu s přírodou.)	Inženýr Prokop (Ztělesňuje pravdu, že dělat malé věci je někdy to největší hrdinství. Láska k člověku, altruistické jednání.) Doktor Tomeš (Skromný, rozumný, používá selský rozum, autoritativní, dobrosrdečný, řídící se	Pan Povondra (Ztělesnění řádné práce, dobrácká mentalita, žádné ziskné zájmy.) Kapitán van Toch (Rodák z Čech, přímočarý humor, neupravená mluva, čestný, empatický, vůči Mlokům alespoň

	Helena (Empatická, požaduje návrat k přirozenosti, uvědomuje si problém neplodnosti.)		všeobecně platnými morálními hodnotami.)	ze začátku nápomocný, řídí se selským rozumem.)
5. Postava ztělesňující mravní krédo, hluboké moudro, Čapkovy názory	Alquist (Nedůvěra k příliš velkým myšlenkám, váží si práce, lidský život staví nejvýše. Je lepší věci budovat pozvolna, přirozeně. „Správnější je položit jednu cihlu než kreslit velké plány.“) Nána („Člověk se příliš vzdálil od své přirozenosti, Boha a přírodních zákonů.“)	Vojáci (Dojdou k poznání, že válka je nesmysl, který nic neřeší.) Účastníci jitrnicových hodů (Původně zneprátené postavy dochází ke kompromisům a ochotě si vzájemně naslouchat. „Dvě rozdílné pravdy mohou být obě správné, je lepší poznat než soudit.“)	Bůh Otec (Ztělesňuje nadosobního moralizátora a soudce lidských činů. „Nespasíš svět, ani jej nerozbiješ. Chtěl jsi dělat příliš velké věci, a budeš dělat věci malé. Tak je to správně.“) Inženýr Prokop („Dějiny nelze utvářet silou ani válkami, je nutné nést odpovědnost vědce za to, jak bude či nebude naloženo s jeho vynálezem.“ Je nutné jednat nesobecky, s ohledem na ostatní.)	Anonym X (Varuje lidstvo před hrozbou války a fašismu. Apeluje na ně, aby nevynechávali z civilizace to, co je v ní hravé, fantastické, starobylé a zkrátka lidské. Vyslovuje se proti pokroku dnešní doby, tj. vykořisťovatelské praxi. Všimá si převahy spotřeby nad tvorbou, síly nad poznáním a šablony nad myšlením. „Lidé, přestaňte konečně krmit Mloky.“)
6. Lidská konkurence, nevíтанý host, zrcadlo společnosti, zneužitelný objekt	Roboti (Zprvu symbolem falešného dvojníka člověka, obraz moderní zmechanizované a neoduševnělé společnosti. Vyznačují se uniformitou, mnohostí a globalizovaností, stávají se konkurenty lidí. Nakonec však znamenají podstatu lidskosti.)	Absolutno (Odlidštěná síla, bezbožný lidský svět, kde se spořádanost a spravedlnost pouze předstírá. Ukazuje rozpor mezi tvrzením a praxí, mezi slovem a skutkem. Je ztělesněním nepraktické neomezené hojnosti a fanatismu.)	Krakatit (Jednak zbraň, jejíž použití umožňuje majiteli vládu nad světem, jednak destruktivní dynamická síla skrytá ve společnosti, rovněž předmět slibů, hrozeb a cílené manipulace v nekonečném kolotoči imperialistických zájmů.)	Mloci (Moderní zmechanizovaná společnost, levná pracovní síla, rozpíná se, vyznačuje svou mnohostí, buduje vlastní civilizaci, stává se konkurentem lidí. Mloctví je odlidštěné bytí a vyprázdněné myšlení. Ke konci představují konkrétní obraz nacistů.)
7. Kolektivní postava lidstva chovající se v rozporu s altruismem či všeobecně platnými morálními zásadami	Ředitelé R.U.R. a lidstvo jako celek , („Všechny státy, všechny firmy, každý, kdo chtěl své Roboty.“)	Církevní hodnostáři, novináři, politici, fanatická hnutí a seskupení	Každý, komu chybí morálka a chce získat Krakatit pro vládu nad světem.	Akcionáři, politici, vědci, novináři, Společnost národů, státy (např. Německo)

Z výše uvedené tabulky (tabulka 1) můžeme zjistit, že děj každé z rozebíraných dystopií vždy otevírá konkrétní postava vynálezce nebo objevitele, která má na svědomí revoluční vynález či objev, s jehož pomocí zamýšlí změnit tvář světa. Postavy starého Rossuma a inženýra Rudolfa Marka jsou navíc obohaceny o postoj ortodoxního ateistického vědce, který za žádných okolností nepřipouští existenci Boha. Ve všech případech jde o postavy, jež se sobě nebo světu snaží dokázat svou genialitu. Tvůrci vždy vynález/objev uvedou v děj, a následně jej předávají (ať už s vidinou zisku či potřeby zbavit se vlastní zodpovědnosti) do rukou druhé skupiny

postav; bezohledných obchodníků, kteří vynález rozšíří. Tito obchodníci se nedají poučit, nedbají žádných tradičních lidských hodnot, přiměřených hranic a jakýchkoliv doporučení. U dotyčné skupiny (tabulka 1, řádek 2) sledujeme mnohé shodné rysy; chamtivost, bezohlednost, zainteresanost ve finanční stránce věci, ochotu udělat z vynálezu celosvětový byznys bez ohledu na možné následky, také ochotu riskovat sebe i lidstvo. Ve všech případech jde navíc o postavy, které myslí primárně na vlastní zisk a blaho. Všichni tito obchodníci jsou většinou vlivní jedinci, kteří výrazně dopomohou k vytvoření vhodných podmínek pro nastávající katastrofu.

Nejmocnější a nejnebezpečnější muži jsou pak k nalezení ve třetím řádku (tabulka 1, řádek 3). Jsou jimi ambiciózní jednotlivci schopni velkého činu, často symbolizující až nadčlověka. Bývají zasazováni do rolí významných, prakticky nedosažitelných vůdců určité společnosti, anarchistické organizace či rovnou celé rasy. Spisovatel na nich předvádí své obavy, že i jeden jediný takto schopný a manipulativní jedinec s titánskými plány a dostatečným vlivem může v kombinaci s pasivním davem následovatelů představovat vážné nebezpečí, a může tak mít pro svět velmi ničivé dopady, tím spíše, že takový člověk velmi často dosahuje vytyčeného cíle za pomoci zbraně a násilí, což lze pozorovat zejména u dvojice postav D'Hémona a Chiefa Salamandra, kde v případě prvního zmíněného je světovláda vskutku viděna jako něco, co nutně jde ruku v ruce s terorem a diktováním podmínek; v případě Chiefa Salamandra se pak diktování podmínek rovnou uskutečňuje. Skupina těchto postav obvykle nikdy nelituje svých činů, například Harry Domin při svých názorech stojí i v poslední hodině lidstva. U všech z nich se dále projevuje rys neúplnosti, velmi často o nich nevíme více, než co nám o sobě samy nabídnou, jsou jakoby na druhé straně zdi, odkud panují.

Do kontrastu s výše popisovanou skupinou jsou pak dáváni Čapkovi obyčejní lidé (tabulka 1, řádek 4), kteří nesou tradiční hodnoty, žijí v souladu s přírodou v přirozeném tempu, vůči velkým plánům bývají skeptičtí. Často se navracejí ke starým lidským hodnotám, jakými jsou práce, život v přírodě, úcta, skromnost, altruismus, pokora, láska a spolupráce s ostatními lidmi. Tito lidé podléhají obecné dobrácké mentalitě a spoléhají se na selský rozum. Mají ve zvyku ztělesňovat i hlubší, spisovateli vlastní, filozofie a názory, takže je skrze ně často nabízeno řešení chaotické situace, ve které se soudobé lidstvo nachází. V postavách typu Alquista je nejvýrazněji viněna věda, technika a lidské velikášství. K postavám ztělesňujícím mravní krédo patří kromě obyčejných lidí i postavy nadlidské (Bůh Otec) nebo anonymní (Anonym X).

Patrně nejzásadnějším druhem postav/motivů je skupina 6, zastupující samotný objev/vynález (tabulka 1, řádek 6), kde Roboti a Mloci se shodují téměř ve všech rysech jejich chování a symbolizují podobné obrazy; jednak moderní zmechanizovanou bezduchou

společnost, jednak levnou a zneužívanou pracovní sílu, která se postupně propracuje na pozici lidského konkurenta, potažmo nové nadřazené rasy planety. Současně představují i výše zmiňovaný dav pasivních následovatelů, vyznačují se svou mnohostí a schopností jednat bez přemýšlení. V kombinaci s postavou-vůdcem (řádek 3, tabulka 1) představují jednu z největších hrozeb lidstva. Absolutno a Krakatit pak reprezentují spíše odlidštěnou sílu, všemohoucí zbraň, kterou si chce každý přivlastnit.

Posledním typem postavy, zpravidla kolektivní, je pak souhrnný obraz lidstva v celé jeho složitosti; ať jsou to jednou ředitelé R.U.R., církevní hodnostáři, politici, vědci, Společnost národů, nebo konkrétní státy (Německo). Vždy se jedná o skupinu lidí, která vystupuje v rozporu s všeobecně platnými morálními zásadami. Konkrétní varování před častými lidskými prohřešky jsou pak blíže rozvedeny v následující tabulce.

Tabulka 2

Varování a řešení v jednotlivých dílech	R.U.R.	Továrna na Absolutno	Krakatit	Válka s Mloky
Varování	<p>Kapitalismus, absolutní idea, neslučitelné principy, nechota ke kompromisu.</p> <p>Odpovědnost vědce za svůj vynález, zneužitelnost techniky, dehumanizace, úpadek mravů lidstva, nerespektování hranic lidské obyčejnosti, lidský egoismus.</p> <p>Odklon od přirozenosti, ztráta samostatnosti, osobitosti, čínorodosti a vlastní iniciativy.</p> <p>Neplodnost</p> <p>Ztráta kontroly nad vynálezem, válka, zánik lidstva.</p>	<p>Subjektivní pravda, sporná stanoviska, zatvrzelá dogmata, hluchota a netolerance k pravdám druhých. Zbytečné soudy, fanatismus, absolutismus, touha prosadit svou pravdu jako jedinou možnou.</p> <p>Davová psychóza, veškeré názorové a programové rozpory všeho druhu.</p> <p>Odklon od přirozenosti. odpovědnost vědce za svůj vynález a jeho zneužitelnost, ztráta kontroly nad vynálezem, nerespektování, lidský egoismus, lámání lidské přirozenosti.</p> <p>Nezaměstnanost, krize z nadvýroby, války, zánik lidstva.</p>	<p>Zápas člověka v samotném nitru, reakce lidí na techniku, odpovědnost vědce za svůj vynález.</p> <p>V případě chybějící morálky může lidstvo techniku a vědu zneužívat pro realizaci své absolutní moci.</p> <p>Lidská vášeň a její nevyzpytatelnost, konání příliš velkých akcí a neopatrných zásahů do lidské přirozenosti, lidské ego, dvojitý potenciál člověka.</p>	<p>Příliš velké ideologie a programy, komunismus, fašismus, slepě následovaná doktrína, pasivní davové následování „mrtvých dogmat“ místo aktivního myšlení, totalita, sobectví, egoismus.</p> <p>Neochota mezilidské spolupráce, bezohlednost, dehumanizace, sociální rozpory.</p> <p>Odlidštěný člověk coby největší nebezpečí lidstva.</p> <p>Ztráta kontroly nad objevem, celosvětový konflikt, ztráta lidského prvenství v žebříčku dominantních ras Země.</p>
Řešení	<p>Inspirace pragmatismem a relativismem, láska, obyčejnost, slušnost, čínorodost, znát své</p>	<p>Připustit existenci různých možností poznání a pravd, nahradit fanatismus a absolutismus</p>	<p>Altruismus, pokora, zodpovědnost vynálezce za svůj objev vůči druhým lidem, láska</p>	<p>Přímé řešení není. Objevuje se pouze výhledově; (Za předpokladu, že snad Mloci prodělají stejně</p>

	<p>hranice, být tolerantní, mít úctu, pokoru, spolupracovat, neodklánět se od lidské přirozenosti. V práci nehledat pouze dřinu, ale i lidskou podstatu a smysl; tvořivost, seberozvoj. Nestát se závislým na technice.</p>	<p>relativismem a pragmatismem.</p> <p>Tolerance, respekt a víra vůči druhým, důvěra v lidstvo, pokora k lidským hodnotám a přirozenosti, ochota spolupracovat a naslouchat si.</p>	<p>k člověku a molární poctivost.</p> <p>Rezignovat na velké objevy a rozvíjet se v souladu s přirozeným chodem věcí.</p> <p>Postupovat malými kontrolovatelnými krůčky.</p>	<p>dějinné katastrofy, vyvraždí se, a po nich možná zase jednou přijde prostor pro lidskou rasu.)</p>
--	---	---	--	---

Z toho, před čím nás autor v dílech varuje (tabulka 2, řádek 1), vidíme, že se ve všech dystopiích jedná v podstatě o tytéž problémy; vždy dostává velký prostor obraz zneužitelnosti vynálezu a s tím spojená odpovědnost vědce za tento vynález, což je nejvíce patrné v Krakatitu, kde spisovatel naléhavě varuje před katastrofickými scénáři, jaké mohou nastat, dostane-li se tvůrcův odkaz do nesprávných rukou. I ve všech ostatních případech vynález změní povahu člověka a světa. Takto přetvořený svět se sice napřed jeví jako ráj na zemi, ale následně se ukáže, že „člověk osvobozený od práce nepůjde cestou duševního zdokonalování, nýbrž cestou zahálky a požitků.“¹⁵¹ Místo celistvosti vznikne člověk jednostranný a pohodlný, což vidíme zejména v R.U.R., kde už se za zbytečné považuje i rodit nová pokolení. Na upadající mravy, odklon od přirozenosti a tradičních hodnot jsme nakonec upozorňováni všude. Továrna na Absolutno nám zase ukazuje, že ani vynález, který se postará o neomezenou materiální hojnost, člověku nepřidá na štěstí. Opět to povede jen k odklonu od lidské přirozenosti, zde navíc i k nezaměstnanosti a krizi z nadvýroby. Zejména v R.U.R., Továrně na Absolutno i Krakatitu je dobře vidět, že hrdinova iniciativa (velké vědecké objevy) okamžitě naráží na to, že procesy, jež na sebe vzájemně působí s výsledky hrdinovy aktivity, jsou zcela nezávislé na jeho vůli. Odhaluje se tedy rozpor mezi „přírodním“ člověkem a odosobněnými procesy, mezi mikro– a makrosvětlem.¹⁵² „Člověk coby vítěz nad hmotou se stává její obětí, rozpoutal, nedovede však spoutat, neboť nemůže ve své titánské závratí zastavit – to je nejvlastnější Čapkovovo přesvědčení a obava.“¹⁵³

Podobností a souvislostí mezi varováními je mnoho. Všeobecně se svět v nich obsažený jeví jako ztělesněný protiklad a spor živelných sil, které autor většinou překonává humanismem a vírou v konečné vítězství dobra a sjednocení lidstva. Všude se nějakým způsobem varuje před mocí mezinárodních monopolů, živelností ekonomiky, před spory, jež plodí války, před

¹⁵¹ MATUŠKA, Alexander. *Člověk proti zkáze: pokus o Karla Čapka*. 2. vyd. (čes. 1.). Praha: Československý spisovatel, 1963, s. 134

¹⁵² NIKOLSKIJ, Sergej Vasiljevič. *Fantastika a satira v díle Karla Čapka*. Praha: Československý spisovatel, 1978, s. 213

¹⁵³ MATUŠKA, Alexander. *Člověk proti zkáze: pokus o Karla Čapka*. 2. vyd. (čes. 1.). Praha: Československý spisovatel, 1963, s. 148

propastí mezi technickým a společenským pokrokem, před konflikty lidského ega, před rozdílností pravd a s tím spojenou neochotou si vzájemně naslouchat.¹⁵⁴ Dále se všude objevuje protiklad přírody a civilizace, rozpor mezi přirozeným a umělým, neshoda citového, duševního, niterného s rozumovým, vyspekulovaným, „inženýrským“, vědeckým – a autor nikdy nezakrývá, na čí straně stojí.¹⁵⁵ Válka s Mloky pak přináší kritiku politicky adresnou, varuje před příliš velkými nebezpečnými ideologiemi a zhoubnou kombinací fanatického vůdce a nemyslicího davu. „*Nejen Mloci, ale i lidé, lidstvo, a právě lidstvo ve své redukované, deformované, odlidštěné podobě, funguje jako jinotajná podoba fašismu.*“¹⁵⁶

Kdybychom se chtěli ptát, proč si lidstvo zasloužilo tolik kritiky, pravděpodobně bychom došli k odpovědi, že zkrátka děláme velké, často špatné činy, při kterých však málo myslíme na jejich dopady. Příliš mnoho se soudí, příliš málo se poznává. Mnoho se haní, málo se toleruje, a ještě méně naslouchá.

2.5.1 Čapkův praktický návod na harmonický život

Odpovědi na všechny problémy lidstva přináší zde uvedený výčet řešení (tabulka 2, řádek 2). Karel Čapek lidem radí, aby začali ze všeho nejdříve tím, že budou jednat tak, aby člověk zase mohl věřit člověku. K tomu je pochopitelně zapotřebí i ochota naslouchat cizím názorům, případně si je osvojit vlastní zkušeností, vlastním poznáním. Již víme, že vedle sebe mohou existovat dvě pravdy, přičemž obě mohou být totožně správné, a proto není hned nutné každou z nich prosazovat jako jedinou možnou. Tuto radu autor opakuje v každém svém textu, jako by snad tušil, že to lidé musí slyšet znovu a znovu, protože nebude snadné je v tomto ohledu poučit.

Mnoho dalších sporů by dle Čapka jistě mohlo být vyřešeno, kdyby lidstvo snížilo své ambice do přiměřeně realistické roviny; nikterak titánské, zkrátka přirozené, v souladu s rychlostí vývoje Země i duševní stránky člověka. Každý vynález by měl být napřed důkladně promyšlen a v každém případě by měl být „dostatečně skrovný a kontrolovatelný“, aby se nemohlo stát, že jej někdo zneužije ke globálním zkázám. Na velké, potenciálně zkázonosné, objevy by se údajně mělo rezignovat, namísto toho raději postupovat malými jistými krůčky. Neméně důležité je zůstat životně aktivní, spoléhat na sebe a s technikou, pokud možno, spolupracovat pouze omezeně, tedy tak, aby její pomoc zcela nezastínila působení naší činnosti.

¹⁵⁴ NIKOLSKIJ, Sergej Vasiljevič. *Fantastika a satira v díle Karla Čapka*. Praha: Československý spisovatel, 1978, s. 156

¹⁵⁵ MATUŠKA, Alexander. *Člověk proti zkáze: pokus o Karla Čapka*. 2. vyd. (čes. 1.). Praha: Československý spisovatel, 1963, s. 148

¹⁵⁶ HODROVÁ, Daniela. *--na okraji chaosu--: poetika literárního díla 20. století*. Praha: Torst, 2001. ISBN 80-7215-140-1., s. 593

Každému by podle spisovatele žilo lépe, jednal-li by jako Prokop či Alquist, tedy s ohledem na ostatní, racionálně i srdcem, používal selský rozum a řídit se všeobecně platnými morálními hodnotami. Věci je lepší řešit napřed domluvou, nikoliv hned násilím, jež stejně vede jen ke zkáze, a volit raději demokracii než totalitu. Přírodě naslouchat, nikoliv ji ničit, s ostatními tvory planety žít v symbióze, nikoliv obráceně.

Čapek se, na rozdíl od jiných autorů věnujících se životu obyčejného člověka, neodvolává na nezvratný osud. Dle něho má člověk život z velké části ve vlastních rukou, má nad svým světem moc, přičemž tato moc je ohraničena zodpovědností v rámci jeho vlastní svobody. Člověk může, a dokonce musí žít podle lidských měřítek. Právě v tom však tkví odpověď na otázku: *Proč tento sympatický návod k žití nefunguje v praxi?* To proto, že sice fungujeme dle vlastních měřítek, které však každý z nás vnímáme jinak. S lidskou poučitelností to zkrátka není tak snadné, žádný univerzální návod na lepší život neexistuje. Již víme, o co se Karel Čapek snažil, známe i jeho názory a rozebrali jsme poselství jeho děl. Víme, které typy lidského chování vedou ke zkáze a teoreticky také víme, jak se jich vyvarovat. Všechna tato varování i řešení působí na jednu stranu velmi logicky a v ideálním světě by jistě mohla fungovat. Tato práce se však v poslední kapitole zaměří primárně na to, proč zmiňovaná řešení a doporučení nemohou hladce fungovat v naší soudobé realitě. Též se dozvíme, co si o spisovatelově odkazu myslí dnešní čtenáři.

Praktická část práce

3 Lidská nepoučitelnost coby trvalý znak věčného koloběhu života

V praktické části bakalářské práce nyní přistoupíme k avizovanému dotazníkovému šetření a konfrontaci získaných poznatků se všemi fakty, jež byly vytyčeny v rámci části teoretické. V první kapitole jsme se věnovali autorově názoru, že si lidé nezasluhují jiné spravedlivosti než té lidské, a tedy jsme to my, kdo musíme v první řadě podnikat aktivní kroky k lepšímu mezilidskému fungování a k ušlechtlejšímu životu. Vše začíná u nás, v nesobeckém jednání, v hodnotě osobního poznání, v umění řešit spory bez potřeby násilí, agrese a absolutních řešení. Karel Čapek se dovolával mezilidské důvěry, empatie, tolerance a pochopení druhého člověka, stejně jako nutnosti držet technický pokrok v rovnováze s duševním.

V kapitole druhé jsme se podrobně zabývali čtyřmi dystopickými díly, na jejichž základech byl nakonec zhotoven shrnující výčet spisovatelových varování a kritik, vesměs zasazujících poznatky z první kapitoly do konkrétních příběhů a situací, jež čerpaly viditelnou inspiraci z reality. Projevila se autorova skepse vůči bezohlednosti vědy i podnikání, vůči zneužitelnosti techniky, absolutním názorům, dehumanizaci, nerespektování lidských hranic a odklonu od přirozenosti, dále vůči chybějící morálce, lidskému sobectví i velikášství. Je pravděpodobně, že sám spisovatel věřil v lidskou poučitelnost, nebo v ni minimálně doufal, jinak by bylo namístě ptát se, proč vložil tolik své energie a úsilí do popisování stále stejných scénářů a potenciálních hrozeb společnosti. Ustavičně apeloval na sílu lidského jednání a vkládal nám tak naši budoucnost do vlastních rukou. Každé jeho dílo poskytovalo na první pohled prosté řešení všemožných lidských problémů. Stačilo by se „jen“ vzájemně respektovat, důvěřovat si, naslouchat, znát své hranice, mít úctu a pokoru, nebýt závislími na technice, postupovat pomalu a jistě, rezignovat na příliš velké vynálezy. Víme ale, že tak naše realita nefunguje, přičemž na konkrétní důvody a příklady se nyní podíváme. Aby jakákoliv uváděná tvrzení nebyla pouze subjektivním argumentem autorky práce, rozhodla se oslovit dalších 60 respondentů, kteří jsou současní, mladí a velice přemýšliví.

3.1 Analýza a vyhodnocení dotazníkového šetření

Šetření¹⁵⁷ probíhalo za pomoci dotazníku vytvořeného a publikovaného skrze webové rozhraní pro vytváření dotazníků <http://www.surveymonkey.com/cs/>. S většinou odpovědí je pracováno formou různých typů grafického znázornění doprovázených verbálním komentářem. Vybrané odpovědi (dostatečně kvalitní, relevantní a podstatné) jsou pak v textu přímo citovány či parafrázovány a slouží jako součást celkové argumentace pro nemožnost existence Čapkova ideálního návodu na život v naší soudobé realitě. Vybrané odpovědi rovněž pomáhají zodpovědět otázky vytyčené v úvodu práce;

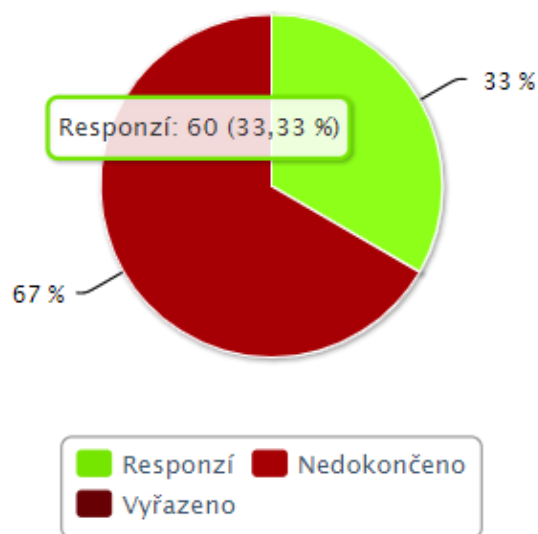
- Proč jsme se ani přes všechna varování ještě nepoučili z žádných dystopických děl?
- Do jaké míry se soudobá společnost cítí literárně poučitelná?
- Má Čapkovo varování a poselství ten smysl, který do tvorby vložil?

3.1.1 Podoba, šíření a cíle dotazníku

Dotazník byl publikován v dubnu 2020, výběr respondentů nebyl zcela náhodný, neboť k úspěšnému vyplnění některých otázek bylo zapotřebí jistých předpokladů (například mít přečteny minimálně dvě ze čtyř rozebíraných dystopií, dále ochotu přemýšlet v souvislostech či ochotu filosofovat nad neověřitelnými otázkami). Z tohoto důvodu byli respondenti z řad středoškolských studentů většinou vybíráni předem. S laskavou pomocí dvou vyučujících českého jazyka a literatury byl dotazník nabídnut těm studentům z gymnázií i obchodní akademie (v různých městech), kteří se Karlem Čapkem a jeho vybranými díly v nedávné době aktivně zabývali při jejich výuce, což z nich tvořilo ideální „materiál“ pro naši spolupráci. Zbývajících přibližně sedmi jedinci byli lidé, které autorka oslovila osobně, protože věděla, že se o spisovatele zajímají a zmiňovaná díla četli.

Dotazník zajisté patřil mezi náročnější typy co do rozsahu i obtížnosti odpovědí. Nechat jej volně kolovat a spoléhat se pouze na odpovědi náhodných respondentů by v našem případě bylo hrubě nedostačující, třebaže se o to autorka pokusila (dotazník byl po určitý čas volně přístupný skrze její facebookový profil, avšak s minimální či nulovou odezvou). Následující graf celkových návštěv výše uvedená slova potvrzuje. Z celkových 180 responzí bylo 120 nedokončených, pouze 60 dokončených:

¹⁵⁷ Plné znění dotazníku je k dispozici na konci práce pod přílohou P1

Graf 1: Celkový počet návštěv

Lze usuzovat, že si potenciální respondenti s některými dotazy nevěděli rady, nejpravděpodobněji z důvodu nedostatečné či nulové čtenářské zkušenosti, případně je mohl odradit počet otázek (13), z nichž více než polovina vyžadovala vlastní komentář. Autorka navíc předdefinovala téměř všechny odpovědi jako povinné, aby se jí dostalo kompletních odpovědí. Respondent se tak otázkám nemohl vyhnout, což opět mohl být důvod předčasného opuštění dotazníku.

Dotazník byl k dispozici dva měsíce, po obdržení šedesáté responze byl sběr dat uzavřen, neboť bylo toto číslo pro naši práci vhodné a dosavadní data při průběžném pozorování již tvořila dostatečně pestrý pracovní podklad.

Samotný dotazník lze rozdělit do tří rovin (vlastní definice):

- a) Otázky týkající se tvorby autora
- b) Otázky týkající se lidské nepoučitelnosti
- c) Otázky sociologické, porovnávající Čapkova tvrzení s pocity respondentů

A dále na:

- a) Otázky vyžadující výběr jedné či více předdefinovaných odpovědí (často s možností zaškrtnout i „jiné“ a vložit vlastní komentář)
- b) Otázky vyžadující respondentův aktivní písemný komentář (většinou formou více vět)

Hlavním cílem dotazníku bylo nejen získat dostatečný počet názorů pro co nejobjektivnější zodpovězení otázek z úvodu práce, ale i zjistit soudobý zájem o autorovu tvorbu a současně

vypátrat motivaci zájmu čtenářů o jeho knihy. Dále byla testována schopnost čtenářů dávat Čapkova díla do souvislosti jednak s ostatními díly, jednak s realitou a skutečností. Respondenti mezi románovými postavami hledali nejtypičtější anti-vzory a vzory lidského chování, pokusili se interpretovat název bakalářské práce, nakonec se i svěřovali, co v lidech celkově postrádají a zda jim vůbec věří, neboť právě mezilidská nedůvěra je dle Čapka například jedním z nejzásadnějších problémů lidstva. Na základě obdržených výsledků se práce snaží odpovědi rovnou konfrontovat s poselstvími spisovatele.

3.1.2 Soudobá reflexe Čapkových dystopických děl

Výsledky oblíbenosti¹⁵⁸ Karla Čapka mezi mladými čtenáři v roce 2020 jsou v tomto směru více než pozitivní. Celých 73,3 % respondentů potvrdilo, že by se o autorovu tvorbu zajímalo i v mimoškolním prostředí.

Graf 2: Motivace četby autorovy tvorby

Ve druhé otázce pak byli respondenti požádáni o uvedení konkrétních důvodů pro vyhledávání spisovatelových knih; tedy co konkrétně je na jeho tvorbě láká a baví. Získané poznatky by se daly shrnout následovně (srovnané od nejfrekventovaněji uváděných po ty méně frekventované):

¹⁵⁸ Otázka č. 1 v dotazníku – příloha P1

- Autorova schopnost předvídat a předpovědět události
- Nadčasovost, autorovy myšlenky dobře uplatnitelné v současnosti
- Autorova schopnost velmi dobře rozumět lidské povaze, proniknout do lidské psychologie
- Kvalita a barevnost jazyka, čtivost, srozumitelné vyjadřování
- Volba zajímavých témat, poutavost, dějová napínavost
- Vystižení pocitů a postřehů některých respondentů (varování, kritika)
- Humorně a trefně popisované situace, autorovy satiry a karikatury společnosti

Už z těchto dvou otázek lze konstatovat, že Karel Čapek je stále aktivně vyhledávaným autorem a že je pokládán za nadčasového, jeho jazyk je nadále více než srozumitelný a témata jeho děl jsou i v roce 2020 považována za vyhledávaná, čtivá, dobová a napínavá. Několik respondentů navíc otevřeně přiznalo, že jim autor doslova „*mluví z duše co do názorů na lidstvo i svět.*“ Pouze 3 respondenti by se pro opakovanou četbu autorových děl nerozhodli, 44 dotazovaných se po školním setkání s Čapkovými díly rozhodlo v takové četbě pokračovat i nadále, 13 respondentů jeho díla aktivně čte a četlo mimo školní lavice.

Další otázky¹⁵⁹ se soustředily přímo na rozebírané dystopie. První z nich od respondentů požadovala, aby vypsali společné znaky děl R.U.R., Továrny na Absolutno, Krakatitu a Války s Mloky s tím, že pokud nečetli všechna čtyři, bylo možné porovnávat například pouze dvě. Byla prověřována čtenářská schopnost přemýšlet o spojitostech mezi individuálními dystopie. Respondenti si jednak všímali zasazení problémů dané doby tak, že jdou aplikovat univerzálně i v budoucnosti, jednak i toho, že ve všech dílech si za většinou problémů stojí lidstvo, které se snaží být stále mocnější a silnější. Mnoho respondentů upozornilo na opakovaně se vyskytující zkázonosný vynález, nezodpovědnost vynálezců, bezohlednost podnikatelů, revoltující menšiny (Roboti a Mloci), přičemž Roboti a Mloci byli při vzájemném srovnávání uváděni zdaleka nejvíce. Slovy jednoho čtenáře jsou „*Mloci i Roboti v podstatě to samé, i stejně končí. Jsou to konkurenti lidí, ale chytřejší, a navíc umí táhnout za jeden provaz.*“ Někteří dotazovaní uváděli lidskou chamtivost, zneužitelnost zbraní a autorovu trefnou charakteristiku společnosti. Mezi další čteně zmiňované rysy patřily:

- Honba člověka za něčím příliš velkým, nejčastěji za penězi, mocí a slávou
- Chaos, násilí, válka a zbraně
- Nedemokratické režimy, absolutní ideje, totalita
- Zneužívání levných pracovních sil
- Lidská pohodlnost, hledání způsobů, jakými by si lidé ulehčili život
- Opakující se vzorec: objevení, zneužívání, exploze, konflikt, katastrofa – aneb „*kdo chce moc, nemá nakonec nic.*“

Dále stojí za zmínku odpověď, která porovnává konkrétní postavy: „*Domin a Bushman jsou*

¹⁵⁹ Otázky č. 3, 4 a 5 v dotazníku – příloha P1

podobní Bondymu ve způsobech sobeckého a velmi jednostranného jednání.“ Objevily se i humorné odpovědi typu „*Ano, dokázal bych toho najít a porovnat tolik, že kdybych to udělal, nepůjdu dnes spát.*“ Lze říci, že v responzích zaznělo vše důležité, co autorka považuje za společný základ čtyř dystopií. Odpovědi jsou v souladu s tabulkovým výčtem z druhé kapitole práce. Pro konfrontaci s druhou kapitolou byly velice důležité i otázky¹⁶⁰, které se týkaly nejobávanějších anti-vzorů a naopak nejušlechtlejších vzorů mezi románovými postavami. Odpovědi opět vystavíme postupně dle četnosti výskytu. Žebříček odstrašujících anti-vzorů ze všech rozebíraných děl se má takto:

1. Harry Domin (uveden 22x) se stal vůbec nejobávanějším anti-vzorem mezi postavami rozebíraných Čapkových děl. Respondentům se vryl do paměti zejména svou světovládou, několik dotazovaných zmiňovalo jeho tvrdohlavost, schopnost manipulace, hrdost a „*otravnou*“ neústupnost i na konci hry. Prvenství této postavy může být do jisté míry způsobeno i tím, že se R.U.R. z výsledků šetření jeví jako nejčtenější ze všech čtyř děl.
2. Konzul Busman, se kterým respondenti měli problém, protože „*on jen chce peníze a nezáleží mu na okolnostech*“, se umístil na celkovém druhém místě (uveden celkem 12x).
3. Chief Salamander zastupuje třetí nejobávanější postavu. (10x) Dotazovaní o něm často uvádí, že „*někdy stačí přesně takovýhle jeden pomatený velikán a katastrofa je na světě.*“ Jiný respondent rozohněně píše; „*Chief Salamander aneb Hitler, koho by neděsil? Klade požadavky na úkor lidské rasy. Je to zrádce schovaný mezi námi. Nekope za lidstvo. Nejhorší je, že takoví lidé stále existují, čekají na svou příležitost, pak stačí zmanipulovat dav a chopit se vlády.*“
4. G. H. Bondy z Továrny na Absolutno i Války s Mloky (uveden 5x) byl odsuzován vesměs pro podobné důvody jako výše uvedený Busman; kritizován byl jeho přístup ke skutečnosti, mající pouze finanční charakter. Slovy jednoho dotazovaného by „*jeho lehkomyšlnost měla být odstrašujícím případem pro všechny dnešní podnikatele.*“ Jiný respondent zmiňuje Bondyho se slovy „*můj poznatek je aplikovatelný na oba G. H. Bondy, u obou je to všudy přítomné prospěchářství a neustálá touha po zisku.*“ Další respondentku zneklidňovala „*Bondyho potřeba mít na všechno své smlouvy a papíry*“ neboť to dle jejích slov „*ještě více ubírá na vážnosti prostého lidského slova,*

¹⁶⁰ Otázky č. 4 a 5 v dotazníku – příloha P1

obyčejného verbálního slibu“ a dodává, že „přesně kvůli těmhle si potom nejsme schopni věřit.“

5. Dvakrát padla zmínka o inženýru Tomešovi, D'Hémonovi a dvojici Rossumů.
6. Některé respondenty straší samotní Mloci a Roboti právě pro jejich bezduchost a mnohost.

Nakonec ještě vzpomeneme dvě odpovědi, které jedna k druhé tvoří protipól; První z nich říká *„já se děším všech. Všech vynálezců a vědců, kteří si svými vynálezy jen honí ega a nemyslí u toho na dopady. Všech lidí, kterým je život ostatních jedno. Všech vůdců a šéfů, kteří po ostatních šlapou, aby sobě i jim dokázali jejich moc.“* Úctyhodná je poté odpověď, která naopak říká *„žádná postava pro mne není odstrašující. I odstrašující postavy mne vedou k zamyšlení a sebeučení.“*

Od anti-vzorů se přesuneme k žebříčku vzorů, kde byl jednoznačně nejvzpomínanějším

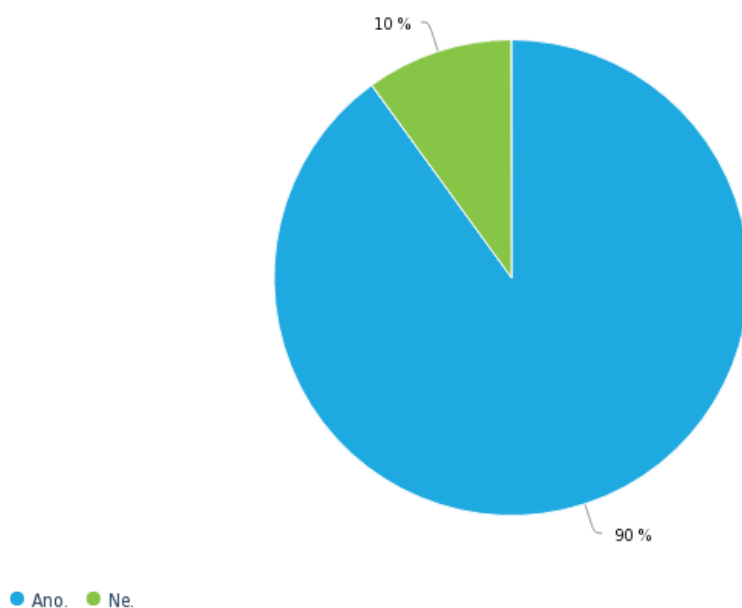
1. Alquist (zmněn 24x), který *„se nebojí zašpinit, říct co si myslí, umí trochu přemýšlet a nemyslí jen na sebe nebo na peníze.“* Čtenářům byl sympatický od počátku hry. Některé respondenty zaujala například jeho láska ke květinám. Mnoho respondentů zachytilo názorové spojitosti mezi Alquistem a autorem.
2. Hojně zastoupen byl také Pan Povondra (18), o kterém bylo častokrát psáno, že *„kdyby byl každý tak pokorný a dobrosrdečný jako Povondra, mohli by si lidé třeba zase věřit.“*
3. Shodně zmiňované byly Helena (4x) a Nána (4x), přičemž Helena se čtenářům stala sympatickou zejména *„jejím jednáním a odhodláním bojovat za něco, co ani ona sama neměla – tedy plodnost“* a Nána si své postavení v žebříčku zasloužila jednohlasně *„její přirozeností.“*
4. Čtyři respondenti byli zaujati Anonymem X z Války s Mloky. Ten to dle jejich slov *„má v hlavě srovnané, vidí věci velmi realisticky a ví, co říká.“* Jako u Alquista, i zde bylo poukazováno na výraznou spojitost mezi Anonymem X a samotným autorem.
5. Ve zbytku byli hromadně zmiňováni i *„všichni ti obyčejní malí lidičkové, kteří respektují přírodu a řád.“*

Pro autorku bylo překvapivé zjištění, že nikdo z respondentů nevzpomněl na postavu Prokopa z Krakatitu, který by si svým altruistickým chováním také jistě zasloužil místo mezi vzory, avšak po přečtení všech odpovědí lze usuzovat, že Krakatit byl ze čtveřice dystopií nejméně čteným, což může mít za následek právě i celkově nízké zastoupení hrdinů z tohoto románu.

Po postavách jako takových přistoupíme k otázkám týkajícím se spisovatelovy předvídatosti a

nadčasovosti pohledem zpovídané mladé generace. Autorku napřed zajímalo, nakolik si čtenáři pokládají otázku: Jak to Karel Čapek všechno věděl? Výsledkem byla mile překvapena, dle všeho si ji při čtení Čapkových děl pokládá až 90 % respondentů, což jen potvrzuje autorovu reputaci. Pouze 10 % z nich si takovou otázku nikdy nepoložilo.

Položil(a) jste si někdy otázku „Jak to ten Čapek všechno věděl?“

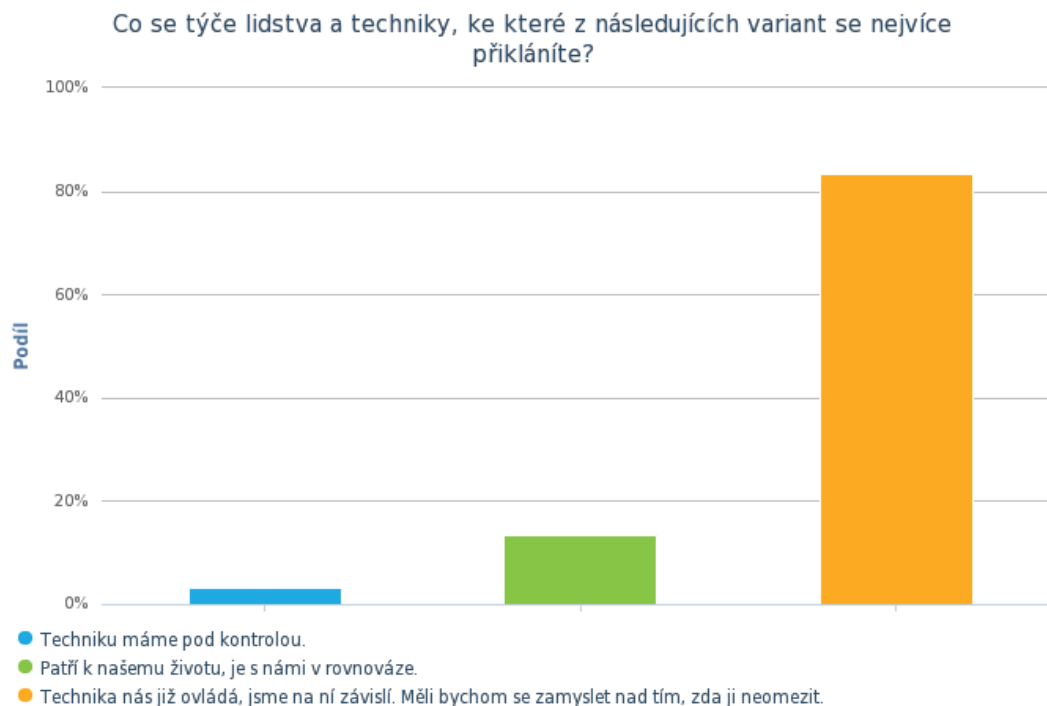

Graf 3: Hodnocení autorovy předvídavosti

Po předvídavosti byla prověřována i nadčasovost. Respondenti byli požádáni, aby uvedli konkrétní příklady z reality, při kterých vidí souvislost s autorovými varováními a poselstvími, jinými slovy; kde a jak se Čapkova slova naplňují v běžném lidském životě. Odpovědi byly velmi pestré a zajímavé, zde je výčet hlavních myšlenek:

- Spisovatel se dotýká tématu technického pokroku a ovládnutí umělou inteligencí. Několik respondentů v tom vidí souvislost například s telefony, které jsou dle jejich slov „dávno chytřejší, než si myslíme.“ Jsou patrně „jako Rossumovi Roboti – tedy inteligentnější, rychlejší, dokonalejší, jen mají od Robotů jinou vnější podobu.“ K technice a člověku se celkově vyjádřila velká část respondentů. V osmé otázce¹⁶¹ byli vyzváni, aby se přiklonili k jednomu z nabízených názorů ohledně lidské závislosti na technice. Výsledky následujícího grafu mluví za vše; více než 83 % respondentů se obává, že je technika za hranicemi naší kontroly, pouze 3,3 % si naopak myslí, že je vše v pořádku.

¹⁶¹ Otázka č. 8 v dotazníku – příloha P1

Graf 4: Míra závislosti lidstva na technice

Další respondent nám na otázku odpovídá otázkou; „*Copak se dá jeho nadčasovost přehlédnout? Podívejte se kolem sebe. Roboti, auta na elektriku, technika pracující za nás a zároveň nás ovládající, softwary, programy pro „užitek“, které nás přitom jen okrádají o aktivně žitý čas, až ztrácíme sami sebe.*“ Velice zajímavá rovněž byla úvaha respondentky, která uvedla; „*Při popisu nelidských Robotů jsem přemýšlela nad tím, jak funguje například taková klávesnice u chytrých telefonů, která je schopná přizpůsobovat se frekvenci používaných slov. Přestože není člověk, umí se učit, vlastně si osvojuje to, co u nás vidí, že často používáme. Jde sice o primitivní příklad, ale přesně takto se jednou mohou učit a adaptovat i vyspělejší technologie.*“ Celkově by se odpovědi se zaměřením na technický pokrok daly shrnout tak, že technika v lidech vzbuzovala daleko více obavy než obdiv, což je v dnešní době relativně zajímavé zjištění. Čapkovy obavy ze závislosti lidstva na technice jsou tedy zcela aktuální a platné i v roce 2020.

- Zejména v nedávných odpovědích se potom objevovalo téma rasismu. Byla vytvořena zřetelná paralela například mezi Mloky, Roboty a nedávnou aférou *Black Lives Matter*, přičemž dle jedné respondentky „*je to vždy jen otázka času, než si dotyčná menšina řekne „Tak a dost. Tohle byla poslední kapka, od teď se budeme bránit, protože my nejsme o nic méně než vy.*“ Dále bylo konkrétně zacházení s levnou pracovní silou ve

Válce s Mloky a R.U.R. dáváno do souvislosti s podmínkami pracovníků například v Číně, kde s nimi není jednáno o nic lépe. Podobnou myšlenku zasadila jiná respondentka do kontextu pracovních podmínek v ruských gulazích nebo na mexických plantážích.

- Rovněž téma zneužitelnosti vynálezu bylo hojně zmiňováno. Jeden respondent poukázal na dynamit A. Nobela, který byl zneužit, aby zabíjel. Z novějších případů zazněl i jeden sportovní; „*Vezměte třeba elektrokola, respektive jejich motorek, který byl nedávno zneužit, aby se vložil do závodních kol při Tour de France... Lidé dnes zneužijí kdeco.*“ Mnoho respondentů se rozepisovalo zejména o snadné zneužitelnosti telefonů (sledování, zneužitelnost osobních či platebních údajů).
- Velký prostor dostal Čapkův konflikt pravd, názorů a zájmů; „*Podívejte například na Sýrii, na zájmy USA a Ruska, na Írán a Irák*“, vyjadřuje se jeden respondent, „*kde se země perou o ropu, kde každý chce trh s ropou ovládat pro sebe, je to podobné, jako když si každý přisvojoval Absolutno.*“
- Vícekrát se objevovaly i odpovědi zmiňující celkové obavy z netolerance, násilí, zmechanizování a korupce.

Paralel mezi Čapkovými díly a naší realitou je tedy nespočet. Autorku velmi pozitivně překvapila pestrost odpovědí a celkový osobitý přístup respondentů.

3.1.3 Lidská nepoučitelnost coby trvalý znak věčného koloběhu života

Odsud se dotazníkové šetření tematicky přesunulo k části, již lze označit za tu nejdůležitější, a sice k lidské nepoučitelnosti. Respondentům byla položena otázka v následujícím znění: „Tato bakalářská práce nese název „NEPOUČITELNÝ ČLOVĚK“, odhadněte prosím důvod takového názvu. Proč právě nepoučitelnost?“¹⁶² Poznatky získané na základě této otázky byly pro práci velice přínosné. Opět se pokusíme shrnout ty nejvýznamnější responze;

- Několik z nich vyjadřovalo tutéž myšlenku; „*Protože lidská nepoučitelnost je společným jevem ve všech uvedených dilech. Lidé zde přijdou s nějakou převratnou myšlenkou nebo vynálezem, pak ale podcení lidskou schopnost zneužít všeobecně prospěšnou věc pro svůj vlastní prospěch, a katastrofa je na světě. A i když toto lidé ví a jsou si toho vědomi, neodrazuje je to od vlastní zkušenosti.*“

¹⁶² Znění otázky č. 9, příloha P1

- Další zajímavý názor, který je hoden doslovné citace, zní následovně; „*Proč nepoučitelný člověk? To je jasné, třeba teď je příkladem koronavirová krize: my se nedáme poučit, a pokud už, nikdy ne na dlouho. Podívejte se na protikoronavirová opatření; fungovalo to pár dní, nanejvýš pár týdnů a jen co Covid-19 slezl z očí, začali lidé ta opatření zase porušovat. Můžeme stokrát dostat přes prsty, stejně to uděláme znovu. Varování má na lidstvo vždy jen omezenou platnost. Člověk navíc moc rád zapomíná.*“ S tím úzce souvisí i odpověď následující; „*Stalo se plno katastrof, ale lidé si buďto myslí, že to tentokrát vyjde, anebo jim je jedno, jaké budou následky. Pořád dokola pokouší přírodu, i když je zcela jasné, že takto tady moc dlouho nebudeme. Dokud se něco nestane, něco opravdu dostatečně velkého, budeme pořád ničit planetu. Potom uslyšíme v médiích, co se kde ve světě stalo, na chvíli zpomalíme, ale později dál vesele pokračujeme ve vytváření katastrof. Navíc to, že se někdy někde něco stalo ještě neznamená, že to dokáže vnitřně zasáhnout právě nás. Ono slyšet něco v televizi nebo číst o tom v knize osobně nikoho nepálí. Klidně můžeme číst o katastrofách z pohodlí našeho gauče a cpát se u toho popcornem. Spálí nás až vlastní zkušenost.*“

A právě vlastní zkušenost nejednou zazněla i v odpovědích na otázku příští, která je s tou předchozí úzce propojena a kterou lze považovat za vůbec nejobtížněji zodpověditelnou z celého dotazníku; „Jestliže nás Karel Čapek i další autoři dystopických románů varovali před zkázkami, a dokonce poskytli možná řešení, proč tedy lidstvo (s nutnou dávkou nadsázky) neposlouchá žádných varování a ustavičně opakuje chyby svých předků?“¹⁶³ – toto bylo vůbec prvotním skutečným podmětem k napsání celé bakalářské práce. Dílčí responze tak byly pro autorku nesmírně cenné. Respondenti ji svými úvahami nejenže utvrdili v názorech, které měla, ale dali jim i zřetelnější definici. Opět zde ocitujeme výběr toho nejzajímavějšího;

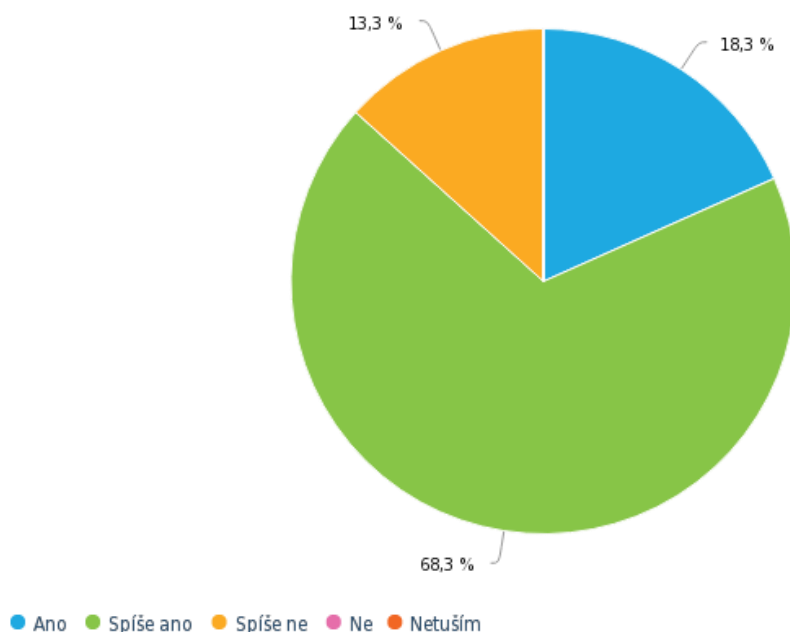
- První argument by se dal pokládat za velmi logický a inteligentní; „*Abyste přemluvila 7,7 miliard lidí ke změně hluboko zarytých způsobů chování, musíte mít podstatně více než spisovatele s varováními. Svět nejde jen tak lehko změnit, lidé se až moc bojí toho, co vše by taková změna obnášela, nejvíce se bojí, co vše by oni museli změnit, což je od celkové změny odrazuje, protože lidi se změň bojí. Kolikrát máte třeba případy žen, které žijí s násilníky. A to jen proto, že si na to zvykly, že už to znají a že se nechtějí pouštět do žádných nejistých kroků. Já si osobně myslím, že přesně takhle se velkých změn bál i Čapek, takže chtěl z lidí malé poslušné přízemní lidičky, kteří budou žít v harmonii s matičkou přírodou a raději svět nebudou nijak radikálně měnit.*“

¹⁶³ Znění otázky č. 10, příloha P1

- Další velká část odpovědí cílila na lidské ego jako takové. Názor o tom, že se lidé málokdy spokojí s tím, co mají, vždy chtějí víc a jsou častokrát ochotni pro to jít i přes mrtvoly, doplňují mnohé další, například; *„člověk je bohužel to největší existující zlo, protože je nejinteligentnějším tvorem planety, což si moc dobře uvědomuje, takže ji okupuje a tvrdí, že je jeho. Jsme stejně nezdravá věc jako monopol, jak se má poučit někdo, kdo je nejvyš v žebříčku? Bez konkurence? Kdo nás potrestá? V knihách to může udělat spisovatel, seslat na nás Roboty. Ale kdo to udělá tady?“* Nebo pak jiná responze; *„Je to podle mě dané i psychologicky. Prostě si potřebujeme ověřit, že předci nelhali, případně si myslíme, že my dojdeme k úspěchu, když mírně pozměníme jejich podmínky. Lidé se nechtějí spokojit s tím, co někdo řekl a udělal někdy dávno v minulosti.“*
- Několikrát zastoupen byl i takový názor, že nežijeme dost dlouho na to, aby staří moudří lidé *„mohli na ty mladé dostatečně křičet, že to zažili, aby to ti mladí nedělali.“* K tomu lze připojit část další odpovědi, že *„i když se snažíme vše předat dál, dětem, přátelům, všem kolem sebe, tak oni, dokud si to neprožijí, neuvěří. Kdyby byla celá planeta složena jen ze starších moudrých lidí, žilo by na Zemi již kompletně poučené lidstvo, které by mělo pokoru a žilo ve větším souladu. Ale rodí se noví a noví lidé, před kterými stojí úkol se k tomuto názoru zase a znovu propracovat, což bohužel trvá skoro celý život. Proto si nemyslím, že se k té poučitelnosti někdy skutečně propracujeme.“*
- V neposlední řadě byla zmiňována manipulovatelnost lidí a národů, kdy se jedinci s možností volby často nerozhodují racionálně na základě faktů (natož pak varování v knihách), ale na základě emocí, které v nich dokáže vyvolat situace či autorita. V souvislosti s tím zaznívala konkrétní jména českých i světových politiků (Andrej Babiš, Donald Trump) ale i událostí a dění (Black lives matter, Brexit). Tato manipulovatelnost lidem často nedovoluje, aby se jakkoliv posunuli k lepšímu. Jedna respondentka poukázala na velmi aktuální související problém; *„Lidé jsou například poučováni o tom, že by měli třídit odpadky. Každý ví, proč by to bylo dobré. Naše rodina měla chuť odpadky třídit. Nikdo další z ulice to ale bohužel nedělal. V klasických popelnicích byly tuny plastu a papíru. Pak to prostě postrádalo smysl, abychom my plast a papír třídili. Postupně jsme na tuto činnost rezignovali, protože nás nikdo další nepodpořil. Naši práci a snahu nikdo neviděl. A úplně stejně to bylo při životě na vysokoškolských kolejích, kde by jeden naopak čekal, že alespoň ta mladá krev to bude chtít změnit k lepšímu. S děvčaty na buňce jsme vše třídily. Pak jsem to zase nesla k popelnicím a viděla, že to naprosto ztrácí smysl. Ani tam už jsme to teda pak nedělaly. Prostě Vás to jenom našťve, že se s něčím snažíte, ale ostatním je to naprosto jedno.“*

Odpověď na první z otázek (Proč jsme se ani přes všechna varování ještě nepoučili z žádných dystopických děl?) bychom tak mohli shrnout následovně; Protože se učíme až vlastní zkušeností a vlastním poznáním, nikoliv tím, že uposlechneme varování a poznatků našich předků či autorů, což souvisí i s tím, že čtení o katastrofách a zkázách lidstva nemůže suplovat pocity autentického prožití takové skutečnosti. Použijeme-li ještě jednou názor z předchozí strany; „*číst o něčem můžeme klidně z pohodlí gauče, osobně pocítíme až vlastní zkušenost.*“ Vzpomeneme-li na první kapitolu, víme, že už i Karel Čapek se konec konců snažil vést lidi k tomu, aby se řídili stanovisky, jež si sami osvojí vlastním životem. Alespoň v něčem jej tedy posloucháme, ačkoliv jinak, než si přál. K neschopnosti nechat se poučit ostatními nás navíc vede i vlastní ego, které nás občas utvrzuje v domněnce, že my danou věc zvládneme lépe a že nám se žádná katastrofa nestane, což má za následek často bezhlavé jednání bez domýšlení následků. I v tomto nás trefně odhadl již spisovatel. Problém poučitelnosti je taktéž v přístupech k rozhodování a myšlení, což rovněž víme už ze spisovatelových slov. Jít takzvaně s davem je pohodlnější než samostatně myslet, proto se mnozí lidé nechávají ve svých činech a v myšlení ovlivnit ostatními. Z responze výše nám byl předložen konkrétní příklad toho, jak jedinci, kteří se cítili poučení a chtěli svůj život změnit k lepšímu, postupně ztratili motivaci svého počínání, jelikož to všichni ostatní dělali jinak. Podobných příkladů bychom jistě našli více. Přesto však když byla dotazovaným položena otázka, zda se oni osobně cítí literárně poučitelní, respektive zda je četba dystopické literatury donutí zamyslet se nad vlastním chováním, byly získané odpovědi vesměs pozitivní, jak lze vidět z následujícího grafu:

Myslíte si, že Vy osobně jste "literárně poučitelný(á)"?

Graf 5: Míra literární poučitelnosti

Můžeme tak zodpovědět i druhou otázku z úvodu: Do jaké míry se soudobá společnost cítí literárně poučitelná? – Z 60 respondentů se 41 domnívá, že na ně četba literatury má určitý vliv a do jisté míry ovlivňuje jejich příští chování, téměř 20 % dalších si je touto poučitelností dokonce jisto, pouze 13,3 % respondentů si nemyslí, že je literatura může nějak mravně zušlechtit. Je až zarážející, že rozhodně „ne“ neodpověděl jediný respondent. Po takovém poměrně paradoxním zjištění se tak lze domnívat, že i pokud jsou tu faktory (například zmiňované ego, pasivní následování davu, potřeba vlastní zkušenosti či ochota vytěsnit a zapomenout negativní a nepříjemné zkušenosti), které nám brání v tom, abychom byli snadno poučitelní, ani tak to neznamená, že na nás četba varovných děl nemá vůbec žádný vliv. Dle všeho je v takových dílech naopak nemalý potenciál, jak vidíme z výsledků šetření. Naprostá většina dotazovaných potvrdila, že na ně čtení určitý vliv má. Otázkou však zůstává: Jaký? Jak podstatný? Na poslední otázku z úvodu, zda Čapkovo varování a poselství mělo onen smysl, tak autorka práce musí odpovědět, že ano. Tvorba spisovatelů dystopické literatury a jejich varovné snahy opravdu nepřichází vniveč, neboť jsme viděli, že jsou čtenáři vnímány, i pokud se to neprojeví nutně tím, že se takový čtenář stane bezchybným a poučeným. Bylo-li autorovým záměrem promluvit k lidem a upozornit je na úskalí našeho života, lze jej označit za úspěšného. Dotazník ukázal, že i dnešní mladá generace je schopna v rozebíraných dílech najít všechna podstatná poselství a varování, stejně jako je schopna vidět v nich souvislosti s dnešní

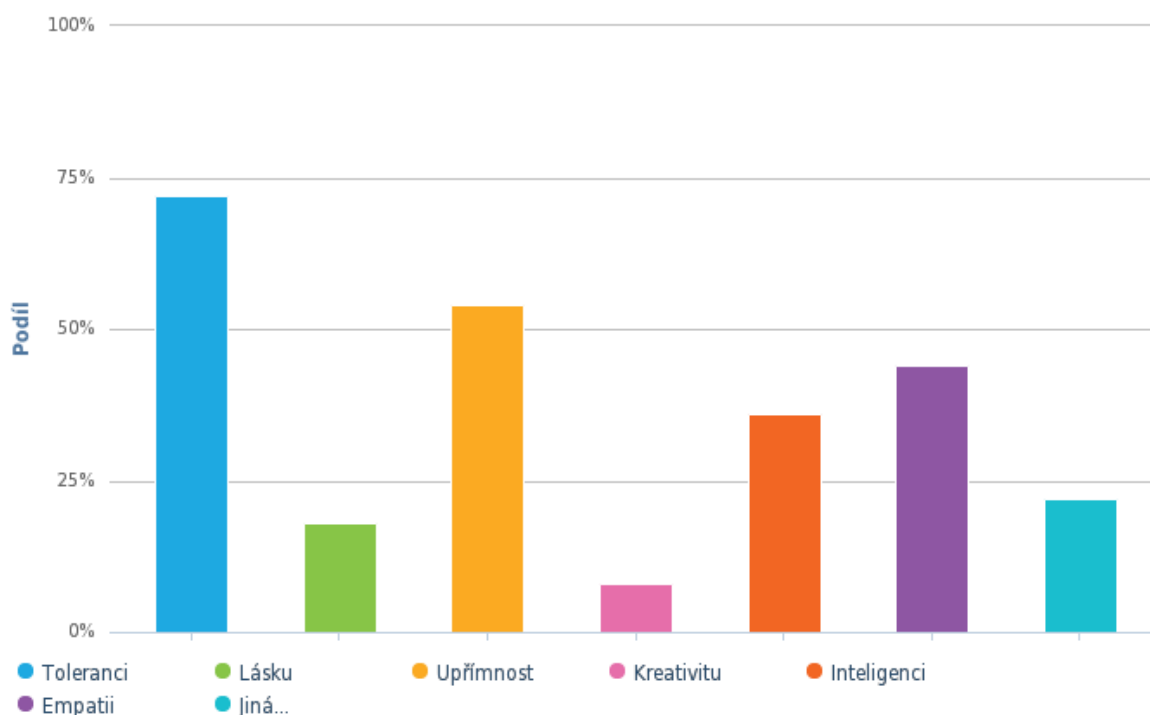
dobou. Za úspěšného lze Karla Čapka považovat i v případě, pokud smyslem jeho tvorby bylo racionálně poznat člověka. Čtenáři jednohlasně potvrdili, že si všimli autorovy schopnosti kvalitně proniknout do lidské psychologie, stejně jako jeho schopnosti umět člověka příznačně charakterizovat. I zde tedy autor obhájil svůj titul „nelicencovaného psychologa“, který získal již od čtenářů minulých dekad.

3.1.4 Konfrontace pocitů respondentů s poselstvími Čapkových děl

Poslední dvě dotazníkové otázky¹⁶⁴, které již s dystopiemi ani nepoučitelností přímo nesouvisely, měly za úkol zjistit, zda se Čapek shoduje s tím, co si myslí dnešní mladí lidé, i při jeho dalších tvrzeních. Začneme napřed těmi shodami. V celé této práci bylo několikrát zmiňováno, že autorovým „zázračným vysvobozujícím slovem“ na všechny problémy lidstva je tolerance, jež je vnímána jako výraz síly a statečnosti. Čapkova tolerance není totéž co nedostatek přesvědčení. Je to pravá humanita, protipól násilí a diktátu. Je to rozumná cesta ke společenské jednotě, způsob koexistence (často i symbiózy) rozmanitých názorů a přesvědčení. Při dostatečné míře tolerance nemusí docházet ke sporům o pravdu, což byl jeden z klíčových problémů R.U.R. i Továrny na Absolutno. Právě tak skepticky pohlížel spisovatel na nedostatek upřímnosti mezi lidmi, tuto problematiku vtiskl do jednání mnohých postav (například Harryho Domina, Inženýra Tomeše, Carsona nebo církevních hodnostářů). Porovnáme-li tyto poznatky s odpověďmi, zjistíme, že je spisovatel s pocity respondentů ve výrazné shodě;

¹⁶⁴ Otázky č. 12 a 13 v dotazníku – příloha P1

Co dnes v lidech nejvíce postrádáte? (Všeobecně, nejen v Čapkových dílech.)

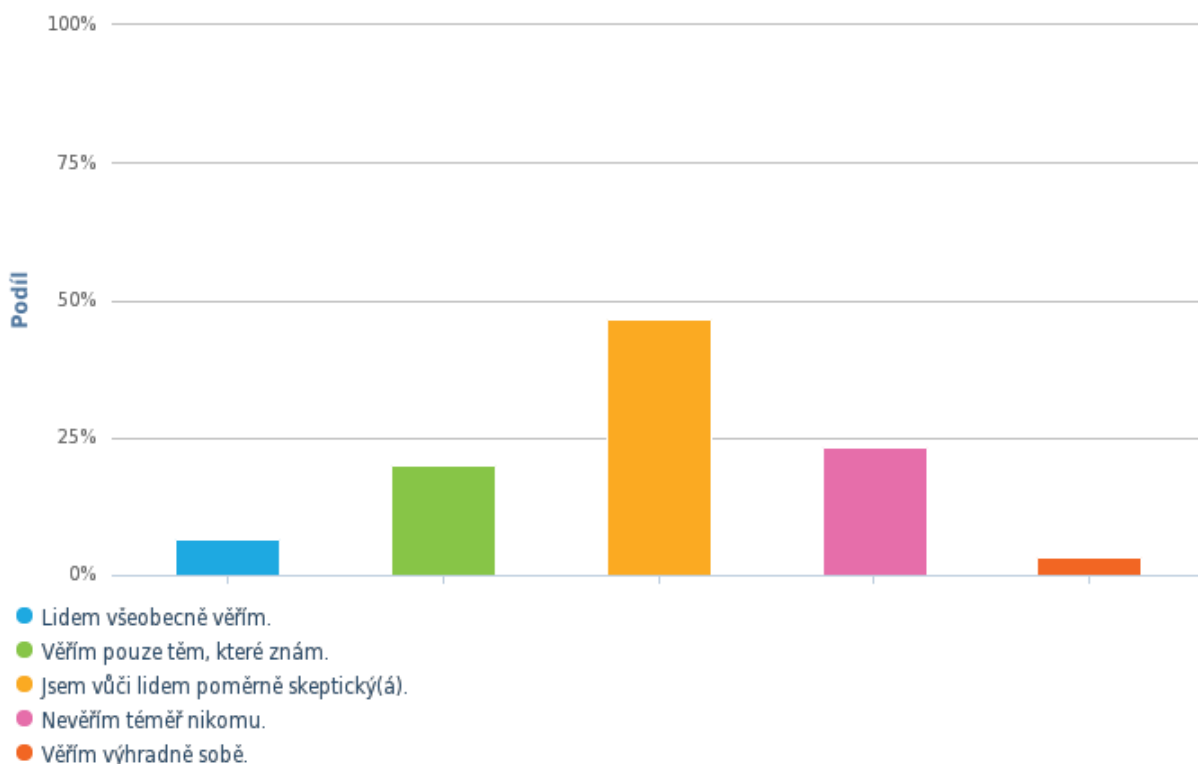

Graf 6: Nejpostrádanější lidské vlastnosti

Tolerance je skutečně nejvíce postrádanou lidskou vlastností i v případě našich dotazovaných. V lidech ji postrádá nad 70 % z nich. O mnoho lépe na tom není ani zmiňovaná upřímnost, kterou v lidech rovněž postrádá více než polovina dotazovaných. Téměř čtvrtina respondentů se pak skrze možnost „jiná“ vyslovila k absenci i dalších lidských vlastností, mezi nimiž nejčastěji zazněly trpělivost, pokora, solidarita, spokojenost, ochota a selský rozum.

Druhá věc, kterou Karel Čapek velmi úspěšně pochopil, byl problém mezilidské nedůvěry. Z následujícího grafu můžeme zjistit, že všeobecně lidem věří méně než 7 % respondentů, někteří dokonce věří výhradně sami sobě, téměř 50 % je vůči lidem skeptických, dalších 20 % věří pouze těm, které zná, nad 23 % by svou důvěru nevložilo téměř v nikoho. Výsledky tak potvrzují poselství, které se objevilo zejména v *Továrně na Absolutno*, že nejzákladnější problém je v tom, že si jako lidstvo málo důvěřujeme.

Věříte lidem a jejich úmyslům? Vyberte variantu, která je Vám nejbližší.

Graf 7: Mezilidská důvěra

Lidé by měli ze všeho nejdříve začít tím, že zase budou věřit jeden druhému. Ve chvíli, kdy si nevěříme, ztrácí společnost i ten poslední nástroj, jak se udržet pohromadě. Celá demokracie je navíc na důvěře založena, a s ní i velká část našich životů; věříme bankám, že nás neokradou o naše peníze. Věříme kuchařům v restauraci, že nám pokrm připraví z čerstvých surovin, lékařům, že nám předepíšou správné léky, učitelům a rodičům, že nám chtějí dopomoci k osobnímu růstu. Architektům, že nám navrhnu dům, který nespadne, a tak dále. Vždy bylo lidskou přirozeností si důvěřovat. Bez důvěry je to jako žít pouze z toho, co si vlastnoručně postavíme, jíst jen to, co si sami uvaříme a řídit se jen tím, co sami víme. Máme pak tendenci být větší individualisté, žijící každý „ve své bublině“. Nedůvěra navíc přispívá k neochotě naslouchat si, spolupracovat, sdílet a kombinovat vícero názorů. Pak bychom se tedy nesměli divit ani naší nepoučitelnosti, neboť se zákonitě nenecháme poučit někým jiným, když mu nedůvěřujeme. Z výsledků lze konstatovat, že to s důvěrou v naší soudobé realitě není právě přívětivé, tím hůře, že většina respondentů byli mladí, průměrně devatenáctiletí lidé. Jestliže je více než polovina z nich takto skeptická vůči svému okolí, může to snáze vést k jejich vzájemnému odcizení, což jde zase ruku v ruce s napjatějšími názorovými nesoulady. Nedůvěřivý člověk má automaticky tendenci odsuzovat a bránit se čemukoliv, co nepochází z jeho hlavy či z hlav těch, kterým důvěřuje. Je zde riziko vzniku odcizených, vzájemně si

nedůvěřujících táborů, přesně tak, jak jsme viděli v tolikrát zmiňované Továrně na Absolutno. Jeden respondent k problematice (ne)důvěry sepsal i vlastní komentář; „*Dneska nikdy nevíte, co udělá váš soused. Bohužel žijeme v době, kdy se za důvěru trestá. Lidé se k sobě chovají tak, že si prostě nemůžou věřit. Obzvláště tady v Česku mi přijde, že každý jen přemýšlí, jak by na vás vydělal, jak by vás zneužil pro svůj prospěch, jak by vás okradl a tak dále.*“ Lze tedy toto téma považovat za velmi aktuální.

Závěrem této kapitoly je nicméně nutné zaměřit pozornost i na to, v čem je s Karlem Čapkem, respektive s jeho poselstvími ve zmiňovaných dílech, nemožné zcela souhlasit. Autor sice píše o skutečných lidech a charakterech, ještě více se však věnuje tomu, jací by lidé měli být. Vysnil si určitý ideál ušlechtilého skromného člověka, který bude dobrý, laskavý a relativně malý. Je nutné brát v potaz autorovy životní zkušenosti a šrámy, jež lidem do paměti vepsala první světová válka. Do jisté míry se tak autorovým požadavkům nemůžeme divit. Měl dobrý důvod chtít, abychom byli soudržní, loajální, ochotní, usměvaví, poctiví a všeobecně blahu naklonění. Přesto ale jsou Čapkova poselství dle názoru autorky i několika respondentů stále příliš abstraktní, příliš akademická a v rozporu se skutečností. Spisovatel se sice k lidem snaží být tolerantní, přijímá je v celé jejich lidskosti, současně jim však mnoho nedovoluje. Například je-li požadováno, aby lidstvo nadmíru nevycházelo ze své přirozenosti, aby raději zanevřelo na globální vynálezy, aby tolik nespolehalo na vědu a techniku, zkrátka aby snížilo své ambice do přirozené roviny, protože tak je to pro nás nejbezpečnější, jak by k tomu přišla například medicína, kde jsou velké ambice doslova žádoucí, jak by si vedl vynález vakcíny na Covid-19, pokud by musel být skromný? Rozebírané dystopie většinou postavily vynález do destruktivních rovin (s ohledem na dobu vzniku těchto děl se tomu nelze divit), ale vynálezy dnes nejsou jenom špatné, ani ta technika. Spisovatel na jednu stranu hlásá „rozvíjejte se, buďte tvořiví“, současně však říká „nespoléhejte se na techniku.“ Za 82 let od autorovy smrti se přece však mnoho změnilo, spolupráce lidstva a techniky se značně zintenzivnila, v tomto směru může být autor jen těžko vyslyšen. Lidská tvořivost s technikou rok od roku stále více spolupracuje. Že bychom závislost na ní měli omezit, je jistě něco, s čím většina z nás souhlasí. Na druhou stranu lidská činorodost a technika nejsou nutně v rozporu a jejich soužití se dnes zdá být doslova nevyhnutelné. Stejně tak lze argumentovat proti manuální práci, která je sice člověku vlastní a je v ní viděn smysl lidstva, avšak bez dopomoci techniky je výrazně pomalejší a dnešní svět běží až příliš rychle nato, abychom mohli postupovat jistými „čapkovskými“ krůčky.

Autorův vztah k člověku byl, jak už mnohokrát zaznělo, poměrně dvojznačný. Snoubil v sobě lásku s odporem, naději s obavami. Hledal odpovědi na nejzákladnější otázky lidstva a

hranici mezi dobrem a zlem. Měl však tu výhodu, že ve svých dílech mohl tvořit děj i postavy k obrazu svému, což v realitě nelze.

Po rozboru jeho děl i dotazníkových odpovědí tedy můžeme naše poznatky shrnout tak, že ačkoliv autor prokázal, že se v mnoha směrech nepletl a že mu ve většině věcí čtenáři dávají dokonce zapravdu, je nutné brát jeho slova s určitou rezervou. Spisovatel uměl mezilidské problémy mistrovsky detekovat a charakterizovat, neuměl je však příliš reálně řešit. Literatura zde dle všeho ani není od toho, aby cokoliv řešila, jako spíše aby rozšířila naše obzory, případně nám pomohla s formulací některých našich názorů. Na vyřešení mezilidských problémů ale nestačí, jak bylo prezentováno na mnohých příkladech výše. Pozitivní je, že se některé problémy, kterých se autor obával, postupem času dokáží svým způsobem vyřešit samy; zakončíme třetí kapitolu názorným příkladem o atomových a vodíkových bombách; tyto zbraně sice po celou dobu představovaly hrozbu, dnes však paradoxně dohlížejí na celosvětový mír¹⁶⁵, neboť jde o lidský vynález natolik „dokonalý“, že by jeho reálné použití přineslo okamžitou zkázu celé planetě.

¹⁶⁵ Autorka si je vědoma toho, že jde o odstrašující vynález, který nikdy nepřestal představovat hrozbu, stejně tak toho, že dílčí války i nadále jsou. Z globálního hlediska lze však tvrdit, že tyto vynálezy lidstvo drží pod kontrolou, neboť jejich dopady by byly natolik význačné, že každý z nás pociťuje jistou dávku vlastní zodpovědnosti.

4 Závěr

Tato práce pojednávala o Karlu Čapkovi, jednom z nejvýznamnějších spisovatelů dvacátého století. Nebrala si za cíl kompletní literární rozbor jednotlivých Čapkových děl, ani celistvou charakteristiku autorova života. Snažila se na vybraných dystopiích demonstrovat nejčastější autorova varování a poselství, která byla následně konfrontována se soudobou realitou. Práce si všímala způsobů, jakými se spisovatel snažil lidstvo poučit před přicházejícími zkázkami a následně se pokusila vysvětlit, proč i nadále zůstáváme nepoučitelní.

Autorovi jsme se věnovali primárně jako spisovateli dystopických děl, jejichž výběr byl volen jednak s ohledem na popularitu děl mezi čtenáři, což bylo nutné pro dostatek odpovědí, jednak s ohledem na výskyt vzorce: vy/nález – zneužívání – exploze – konflikt – katastrofa, což bylo zase nezbytné pro snadnější porovnávání děl. Byly přiblíženy autorovy ideje a filozofie, vztahující se k hrozbám, které na lidstvo čekaly a potažmo i dnes čekají. Dále se práce věnovala vybraným rysům lidského chování, jež se ve všech dílech určitým způsobem opakovaly. Postavy (vzory a anti-vzory) byly na základě jejich shodných rysů rozděleny do sedmi skupin na ctižádostivé vynálezce, ziskuchtivé obchodníky, ambiciózní muže, obyčejné lidi, postavy nesoucí morální krédo, alternativní dominantní rasy, tedy lidské konkurenty a konečně pak postavy symbolizující lidský kolektiv. Obdobně byla rozdělena i veškerá varování a řešení z jednotlivých děl. Takto získané poznatky byly v praktické části práce konfrontovány s výsledky dotazníku, na jehož vyplnění se podílelo šedesát, průměrně devatenáctiletých, respondentů.

Záměrem práce nebylo vykreslit Karla Čapka jako „perfektního“ autora, jehož rady a názory by se měly bezmezně ctít, protože by pak náš svět lépe fungoval, jako spíše zhodnotit skutečné možnosti uplatnění jeho rad v naší realitě. Bylo prokázáno, že byl autor v mnoha ohledech nadčasový, a mohlo by tak být s podivem, že se některé lidské chyby konstantně opakují. Za pomoci dotazníkových odpovědí jsme však našli několik logických argumentů, které naši lidskou nepoučitelnost do jisté míry objasňují. Zjistili jsme, že dystopická literatura, třebaže je dílčí mírou schopna ovlivnit čtenářovo myšlení, ještě nestačí k tomu, aby lidstvo dostatečně poučila nebo napravila ve svém chování, ať už je důvodem zmiňovaná potřeba vlastní zkušenosti a vlastního prožití, ať je jím lidské ego nebo cokoliv dalšího z dotazníkových názorů, smyslem autorových děl je spíše přimět čtenáře, aby si románové situace zasadil do své reality, a uvědomil si a pochopil potenciální rizika s touto situací spojená, potažmo aby se lépe orientoval v komplikovanosti soudobé reality. Pokud nic více, může si každý čtenář díky dystopické literatuře zkusit danou krizovou situaci vyřešit alespoň mentálně, ve svých

myšlenkách. Skutečně řešení lidských situací ale podléhá mnoha dalším, na literatuře nezávislým, faktorům. Lze usuzovat, že má člověk potenciál stát se poučeným (či alespoň poučitelnějším) teprve po prožití podstatné části svého života, tedy po náležitém získání mnoha osobních životních zkušeností. Tito lidé pak mohou spisovatelům dávat více za pravdu. Jelikož se ale stále rodí nové generace, kterým opět potrvá většinu jejich životů, než se na základě všech svých zkušeností a jizev dopracují k poučitelnosti, nelze naši nepoučitelnost označit jinak než jako skutečně trvalý znak věčného koloběhu života.

Spisovatel na jednu stranu velmi dobře dokázal domýšlet nejrůznější hlediska společenských tendencí; čtenáři mu byli názorově blízcí dokonce i v jeho skeptickém nahlížení na důsledky vědecko-technického vývoje a zneužívání lidského tvůrčího nadání. Na druhou stranu, v souladu se slovy u pár řádků výše, i zde platí, že uvědomovat si rizika a dopady například onoho využívání techniky ještě neznamena aktivní změnu v přístupu a chování. Lidé si problémy často uvědomují. Viděli jsme, že čtenáři úspěšně percipovali souvislosti mezi romány a realitou. Řešitelnost problémů je ale až příliš závislá na celé řadě dalších činitelů, což je něco, s čím nám dystopická literatura nemůže příliš pomoci.

I tak na závěr můžeme říci, že Karel Čapek, třebaže již dlouho nežije, ve své podstatě nikdy nezemřel, neboť jeho předvídavost a některé postřehy, jako například problematika mezilidské nedůvěry, zůstávají živé – stejně živé, jako zájem o četbu autorových děl.

5 Seznam použitých zdrojů

- BRADBROOK, B. R. *Karel Čapek – hledání pravdy, poctivosti a pokory*. Praha: Academia, 2006. ISBN 80-200-1385-7.
- ČAPEK, Karel. *Loupežník: R.U.R. Rossum's Universal Robots ; Bílá nemoc : četba pro žáky základních a středních škol*. 11. vyd. Loupežníka, v ČS 2. vyd., 22. vyd. R.U.R., v ČS 5. vyd., 17. vyd. Bílé nemoci, v ČS 4. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1983.
- ČAPEK, Karel. *Poznámky o tvorbě*. Vyd. 2. Praha: Československý spisovatel, 1960. *Otázky a názory* (Československý spisovatel).
- ČAPEK, Karel. *R.U.R.: rosum's universal robots*. Praha: Artur, 2004. Edice D. ISBN 80-86216-46-2.
- ČAPEK, Karel. *Továrna na Absolutno: román fejeton*. 11. vyd., v ČS 2. Praha: Československý spisovatel, 1975.
- ČAPEK, Karel. *Továrna na Absolutno / Krakatit*. Praha: Československý spisovatel, 1982. Edice Spisy Karla Čapka. ISBN 22-049-82.
- ČAPEK, Karel. *Válka s Mloky*. Praha: Československý spisovatel, 1981. Edice Spisy Karla Čapka. ISBN 22-084-81.
- HODROVÁ, Daniela. *--na okraji chaosu--: poetika literárního díla 20. století*. Praha: Torst, 2001. ISBN 80-7215-140-1.
- HOLÝ, Jiří. *Možnosti interpretace: česká, polská a slovenská literatura 20. století*. Olomouc: Periplum, 2002. ISBN 80-86624-02-1.
- CHALOUPKA, Otakar. *Příruční slovník české literatury: od počátků do současnosti*. Praha: Levné knihy, 2007. ISBN 978-80-7309-463-8.
- KAMENISTÝ, Ján. ed. *Myšlenky a citáty deseti největších Čechů*. Bratislava: Motýl, 2005. ISBN 80-89199-31-3.
- KLÍMA, Ivan. *Velký věk chce mít též velké mordy: život a dílo Karla Čapka*. Praha: Academia, 2001. ISBN 80-200-0936-1.
- MATUŠKA, Alexander. *Člověk proti zkáze: pokus o Karla Čapka*. 2. vyd. (čes. 1.). Praha: Československý spisovatel, 1963 .
- NIKOLSKIJ, Sergej Vasiljevič. *Fantastika a satira v díle Karla Čapka*. Praha: Československý spisovatel, 1978..
- OPELÍK, Jiří. *Čtrnáctero prací o Karlu Čapkovi a ještě jedna o Josefu Čapkovi jako přívazek*. Praha: Torst, 2008. ISBN 978-80-7215-356-5.
- PEŠAT, Zdeněk, STROHSOVÁ, Eva, ed. *Dějiny české literatury*. Praha: Victoria Publishing, 1995. ISBN 80-85865-48-3.

6 Seznam příloh

6.1 Příloha P1: PLNÉ ZNĚNÍ DOTAZNÍKU

LIDSKÁ NEPOUČITELNOST coby trvalý znak věčného koloběhu života

Milá studentko/ milý studente,

Obracím se na Vás s žádostí o vyplnění dotazníku, který bude důležitou součástí mé bakalářské práce, jež je zaměřena na lidské chování (respektive chování románových postav) ve vybraných dystopiích Karla Čapka (R.U.R., Továrna na Absolutno, Krakatit a Válka s Mloky).

Jak jistě sama/sám víte, vkládal tento spisovatel do svých děl mnohá varování a poselství. Každý románový hrdina je buď nějaký vzor nebo anti-vzor pro chování naší společnosti; ztělesňuje jistou pravdu či filosofii a symbolizuje obecné principy. Při četbě spisovatelových děl jste si jistě všimli mnohých jednotlivých znaků; zobrazení technicky vyspělé civilizace, jejíž morálka zůstává za technikou a tak dále. Rovněž jste pravděpodobně zaznamenali, že mnohá z Čapkových varování (nacismus, umělá inteligence, atomové zbraně, zneužitelnost techniky) se již naplnila a do mnohých dalších (neplodnost, rasové války, ekonomické krize) nemáme daleko. Všech rizik jsme si tedy vědomi, přesto však v mnoha směrech (záměrně nechci jmenovat) riskujeme dál a opakujeme chyby, kterých se již dopustili mnozí před námi. Jak to tedy vlastně je s naší poučitelností? Jaký vliv a jaký smysl mělo Čapkovo (a nejen jeho) varování v dílech, pakliže si lidstvo dále dělá „co chce“? Do jaké míry se Vy osobně cítíte literárně poučitelní, přečtete-li si nějaké takové „zkázu-nastiňující“ dílo, donutí Vás se nad sebou alespoň trochu zamyslet? Co znamená Karel Čapek konkrétně pro Vás, proč jej vyhledáváte? Na tyto a další otázky hledám odpovědi a potřebuji právě Vaši pomoc.

Dotazník má 13 otázek a vyžaduje zkušenost s četbou Čapkových dystopických děl a ochotu přemýšlet nad některými obtížně zodpověditelnými dotazy. Na druhou stranu Vás nepotrápí žádnými dotazy na Čapkův život, půjde mnohem spíše o Vaše názory a myšlenky, což znamená, že žádná odpověď není špatná, nebojte se se mnou proto o cokoliv podělit, šetření je zcela anonymní, ani já sama nebudu vědět, kdo z Vás mi odpověď zaslal.

Děkuji Vám za Vaši snahu, ochotu a čas. Moc si toho vážím.

Barbora Čejchanová

1) Čapkovu tvorbu čtete:

- Zcela dobrovolně ve svém volném čase. Četba jeho děl pro mě není povinná.
- V rámci povinné školní četby, ale přečetl(a) bych si jeho dílo i dobrovolně.
- V rámci povinné školní četby, jinak mě tento autor nezajímá.

2) Co konkrétně Vás na jeho tvorbě baví a zajímá?

3) Dokázal(a) byste charakterizovat některé společné znaky následujících Čapkových děl: R.U.R., Továrna na Absolutno, Krakatit a Válka s Mloky? (Pokud jste nečetl(a) všechna, nejméně však dvě, porovnejte mezi sebou alespoň ta dvě.)

4) S ohledem na výše zmíněná díla, která románová postava (tzv. anti-vzor) Vás svým chováním nejvíce odstrašuje? Svou odpověď, pokud možno, odůvodněte.

5) S ohledem na výše zmíněná díla; která románová postava (tzv. vzor) Vás svým chováním nejvíce inspiruje? Svou odpověď, pokud možno, odůvodněte.

6) Položil(a) jste si někdy otázku „Jak to ten Čapek všechno věděl?“

- Ano.
- Ne.

7) V čem přesně jsou autorova varování a poselství nadčasová? Dáváte si je do souvislosti s reálným světem? Uveďte konkrétní příklady.

8) Co se týče lidstva a techniky, ke které z následujících variant se nejvíce přikláníte?

- a. Techniku máme pod kontrolou.
- b. Patří k našemu životu, je to v rovnováze.
- c. Technika nás již ovládá, jsme na ní závislí. Měli bychom se zamyslet nad tím, zda ji neomezit.

9) Tato bakalářská práce nese název „NEPOUČITELNÝ ČLOVĚK“, odhadněte prosím motivaci/důvod takového názvu. Proč právě nepoučitelnost?

Příští otázku považuji za pravděpodobně nejtěžší, Vaše odpovědi jsou pro mne nesmírně důležité;

10) Jestliže nás Karel Čapek i další autoři dystopických románů varovali před zkázami, a dokonce poskytl možná řešení, proč tedy lidstvo (s nutnou dávkou nadsázky) neposlouchá žádných varování a ustavičně opakuje chyby svých předků?

11) Myslíte si, že Vy osobně jste „literárně poučitelný(á)“?

- a. Ano.
- b. Spíše ano.
- c. Spíše ne.
- d. Ne.
- e. Nedokážu odpovědět.

NÁSLEDUJÍCÍ DVĚ OTÁZKY s tématem práce zdánlivě nesouvisí, ve skutečnosti však ano. Karel Čapek totiž viděl problém lidstva v absenci určitých lidských vlastností, v chování a vztazích. Vaše odpovědi tak poslouží ke konfrontaci s jeho názory – jinými slovy, zda spisovatel v lidech postrádal totéž, co dnešní generace, a tedy zda se jeho myšlenky a pozorování potvrzují.

12) Co dnes v lidech nejvíce postrádáte?

- a. Toleranci
- b. Lásku
- c. Upřímnost
- d. Kreativitu
- e. Inteligenci
- f. Empatii
- g. Vlastní odpověď:

13) Věříte lidem a jejich úmyslům? Vyberte variantu, která je Vám nejbližší.

- a. Lidem všeobecně věřím.
- b. Věřím pouze těm, které znám.
- c. Jsem vůči lidem poměrně skeptický(á).
- d. Nevěřím téměř nikomu.
- e. Věřím výhradně sobě.